

ERDÉLYI MAGYARSÁG

VIII. ÉVFOLYAM
1997. OKTÓBER,
NOVEMBER, DECEMBER

Köteles Pál levelét
megírta

125 éves a
Kolozsvári
Egyetem

Állásfoglalások

Elfogulatlanul –
együttérzéssel

A párizsi alku

32

A dualizmus kori Magyarországon élő nem-magyar polgárok természetes és jogos igénye volt – ez helytől és időtől függetlenül érvényes bármely nemzetiségre, kisebbségre avagy nemzetrésze – a többségében nemzetiségi közigazgatási egységek kialakítása; a nemzeti jelvények használata; számarányuknak megfelelő képviselet a parlamentben, stb. stb. Az erdélyi *Román Nemzeti Párt* előljárt, vezette a románok nemzeti küzdelmét; 1910–1913 között Tisza Istvánnal történt tárgyalásai alkalmával kérték a román nyelv hivatalossá tételét, 3 új püspökséget, 3 állami gimnáziumot, román államtitkárokat, az anyanyelvű állami oktatást az óvodától kezdődően és az egyetemen bezáróan.

A magyar politikusok rövidlátásának, a struktúrái érzék teljes hiányának máig ható következményei vannak...

Ugyanakkor hatalomváltás után az erdélyi román politikusok is elfeledték egykori kisebbségi sérelmeiket, s hasonlók okozói lettek.

Bezárt iskolák, közösségi vagyonok elkobozása, névelemzés, az egyházi iskolák magániskolákká fokozása, kiemelkedően magas adórendszer, méltánytalan agrárreform, vegetáló kisebbségi (magyar) közkönyvtárak, egyesületek... Elvett egyetem...

1945. után új kísérlet járta be Európát kelet és keleti régióját: a kommunizmus kísérlete. Bejárta, meg is kedvelte, hont foglalt, hon után. Új fogalmat ismert meg a világ, és ez lett legyen a *szeptarativizmus*. Leninre hivatkozva, mely szerint a külön intézmények, külön iskolák, osztályok, felsőoktatási intézmények elválasztják egymástól, szeptarálják a román és a magyar dolgozók gyermekeit, egyesítették azaz szüntették meg a 40-es évek végétől – a tetőpont a Bolyai Egyetem és a Babeş egyesítése volt 1959-ben –, a fentebb felsoroltakat. Gheorghiu-Dej és Ceauşescu számára jó példa volt Hruscsov is, s az sem zavarta őket, hogy a szovjet pártvezető a moldvai román iskolákat szüntette meg egyesítés címén.

Nem fér hozzá kétség, hogy a szeptarativizmus a kommunizmus szülötte. Éppen ezért megdöbbenő, hogy a szó, épp a román Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpárt politikusaiknak szájából hangzik újabban oly gyakran, akik annyit

szenvedtek a kommunista diktatúra idején, közel 300 000 párttagiuk került börtönbe, nem szólva olyan vezéregyéniségekről, mint Iuliu Maniu vagy Corneliu Coposu, aki 16 évet töltött nehéz börtönben, és egészen 1989-ig állandóan szemmel tartotta a szekuritáté, amint a közreadott dokumentumok bizonyítják.

Az RMDSZ és a KDNPP vegyesbizottsága, a koalíciós pártokból és a miniszterelnökből álló tanács egyik ülése követi a másikat. Az oktatási törvényt módosító sürgősségi kormányrendelet vitás pontjaiban nem született megegyezés. (A szenátusban 73 szavazatra lenne szükség a módosításhoz.)

Pruteanu úr, a párt részéről mondotta a RTV magyar adásában: egyetért azzal, hogy Ukrajná-

ban állítassék fel román egyetem az ottani románoknak, de amikor a kolozsvári magyar egyetem került szóba: "nem igazán vagyok elragadtatva a gondolattól. Nekem ez *szeptarációs* kívánatnak tűnik."

A Szeptarativizmus – A Kommunizmus Kísértete

Diaconescu úr ugyan azt ígérte, hogy ha a magyar fél lemond a földrajz és a történelem magyar nyelven történő tanításáról, minden egyéb, az anyanyelvű oktatásra vonatkozó kívánsága teljesül. Nem kételkedünk Diaconescu úr ígéretének őszinteségében, de ő sem garantálhatja politikustársai hasonlóan gondolkodnak.

Úgy tűnik, Romániában vannak még a realitásoktól nem elrugaszzkodó politikai erők és vélemények. A Román Hírszerző Szolgálat főigazgató helyettese a titkosszolgálatot felügyelő parlamenti bizottságot megnyugtatta: az extrémizmus és a revizionizmus vonatkozásában nem fenyegeti veszély az országot, és az 5000 magyar cserkész sem jelent veszélyt a román nemzetbiztonságra nézve. A Kovászna és Hargita megyei románok a híresztelésekkel ellentétben nem várják 50 kilós csomaggal, hogy mikor üldözik el onnan őket. Sőt! Mint a Hargita megyei prefektus, Dezsi Zoltán Józsefnek, a román és a magyar sajtónak eljuttatott tanulmányából meggyőző erővel kitetszik, hogy 1992–1997 között a magyarok százalékos száma 85,06%-ról 79,53%-ra csökkent, míg a románoké 13,72%-ról 18,86%-ra nőtt. Ennyit az etnikai üldözésről a Székelyföldön. Csak a *szeptarativizmust*, csak azt tudnák elfelejteni...

Köteles Pálra emlékezve

RENDRAGYÓ Ó ÉVI (VISSZATEKINTŐ) GONDOLATOK!

Lapunk ezzel a számával nyolcadik évét zárta. Akkor amikor szinte naponta hallható, olvasható, hogy lakok szünetelni kénytelenek, mások megszűnnek, akkor ez egy kisebb fajta csodának számít. Pedig nem mondható el, hogy bárki is elkényeztetne minket. Nem „átmentett” pénzből, nem „mosottból”, se nem bizonyos érdekcsoportok támogatásából maradtunk fenn, hanem szívós, kitartó munka eredményeként. Az előző kormányzat sem nyújtott támogatást, de voltak olyan, a nap célkitűzéseit elfogadó személyek, akiknek köszönhetően sikerült néha-néha valamit összekoldulnunk. Az utolsó három esztendőben azonban helyzetünk igencsak mostohán alakult. Mivel függetlenségünket nem voltunk hajlandók feladni, ezért a legkülönbözőbb helyekről kaptunk támadásokat. Mindezek ellenére az idő minket igazolt. Nem érzünk kaján elégtételt, hogy mikor évekkel ezelőtt elsőként álltunk ki az autonómia mellett, s kaptunk igencsak durva támadásokat emiatt, akkor ugyanazok a személyek ma azt mint evidenciát fogalmazzák meg. Minket az eredmények érdekelnék, lett légyen az bárkié! Nem vagyunk okosabbak másoknál, csupán nem felejtünk, s tudjuk, hogy a világ ebben az irányban halad. Minden nép más utat, és más módszert választ függetlensége kivívásához. Más-más utat, s ehhez az úthoz más-más idő szükségeltetik. Ha egy nép ki akarja vívni függetlenségét, akkor sem a számbeli fölény, sem a modern fegyverek nem állhatnak útjába. A csecsenek, az abházok, a baszkok, a katalánok, a dél-tiroli németek, a skótok, a velsziek, az írek mind különbözőképpen küzdöttek, küzdenek, csak egyben egységesek: nem kishitűek, nem megalkuvók! Példaképek (kellenének hogy legyenek)! Térdre kényszerítették többek között a nagy Orosz-birodalmat, s lenyomták a tárgyalóasztalhoz a gőgös Angliát. Ezek a nem alkuvó hősök hittek, hisznek igazukban, s nem tántorodtak meg sem szíréhangok, sem pedig vastag bankókötegek hatására, és főleg nem dőltek be a ma Erdélyben is oly sokat szajkózott „realitásoknak”. Ma hazánkban csak egy realitásnak szabad létezni: az egységes akaratnak!

Jelenlegi politikusaink nem tanultak még a közelmúlt eseményeiből sem, amik pedig kinosan ismétlődni látszanak. 1945-ben szükség volt a mézesmadzagra, szükség volt a nyugati hatalmak lelkiismeretének elaltatására (ha egyáltalán volt/van ilyen nekik – erről a Ceausescunak adományozott kitüntetések, az egyetemi „diszdoktori” „rangok” ékes bizonyágok). Ehhez a román hatalom minden eszközt be is dobott!

A román pártvezetés a negyvenes évek közepétől, ahogy akkor nevezték a „román népi demokrácia” megszilárdítása ürügyén azt hangoztatta és követelte a magyar politikai képviselőtől, hogy ne lépjen fel jogkövetelésekkel az egyetem és az iskolák ügyében, tegye félre a nemze-

tiségi sérelmeket, mert mindezek a kérdések a „demokrácia” fejlődésének, majd a „szocializmus” megszilárdulásának folyamatában megoldódnak. Ezzel a szöveggel „etették” a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) tagjait, az egész magyar közvéleményt, és akik ezt nem fogadták el, „reakciónak”, sőt ellenségnek minősültek. (Ma ezeket a lozinkákat felváltotta a „történelmi megbékélés” és a „közös” Európa). Az MNSZ vezetői tehát cinkosai, bűnrészesei lettek a román államhatalom rablásainak: a magyar földvagyton, a szervezeteki vagytonok, intézmények, mint az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (EMGE), az EMKE (Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület), az EME (Erdélyi Múzeum Egyesület) sok millió dollár értékű vagytonának (földbirtok, jelentős értékű ingatlanok, gépi felszerelés, üzemek, kulturális értékek, muzeális tárgyak stb.) elkobzásának, elrablásának – a magánvagytonok sérelmére elkövetett gaztetteken kívül – melyek értéke szinte felbecsülhetetlen. Végül 1948-ban ezt betetőzte a teljes magyar egyházi iskolarendszer erőszakos „államosítása”, mondhatni elrablása, melynek kényszer jellegét az is bizonyította, hogy a törvény legkevesebb 7 év börtönt helyezett kilátásba azok számára, akik ezeket az intézkedéseket gátolják, vagy bármely kísérletet tesznek megakadályozására. S hogy a fenyegetéseknek nagyobb nyomatókat adjanak, és minden tiltakozásnak elejét vegyék, 1949 nyarán elhurcolták a három – a gyulafehérvári, a temesvári, és a szatmári – magyar katolikus püspököt és 1949 őszén a Magyar Népi Szövetség vezetőit, a magyar szervezeteki központok vezetőit és számos más egyházi és társadalmi vezetőt. Tehát a „demokrácia védelmének” ürügye csak addig kellett, míg elaltatva a magyar nemzeti közösség ellenállási szándékát végre tudták hajtani ezt a rabló gaztettet, mely pártalan az ország történelmében.

Az akkori, s a mai helyzet között vésszes a hasonlóság. Jellemző, hogy a mai kormányzat, amely alkotmányjogilag és szavakban megtagadja ugyan a kommunista diktatúra, és a posztkommunista utódkormány jogtalan döntéseit, mindezeideig egyetlen volt magyar intézményi tulajdont, egyetlen épületet, egyetlen darab földet, még egy falusi iskolát sem adott vissza. Akkor Párizs, most Közös Európa... Nem akarunk pálcát törni az RMDSZ vezetői felett – hiszen mindenki ismeri és elismeri azt a rendkívül nehéz és kényes helyzetet, amiben vannak – de jó lenne, ha elgondolkoznának! A „művelt nyugat” nem fog egy lépést sem tenni érdekünkben, csak azt, amit magunknak kiharcolunk. A boszniai háború is az ő szűklátókörűségük következménye és annak még messze nincs vége. A török és a görög hadsereg minden NATO-tagság ellenére gyilkolja

egymást. Ennyit röviden arról, hogy mit tesz érdekünkben „A” „Nyugat”!

Tudomásul kell venni mindenkinek – akár tetszik, akár nem – hogy MA ROMÁNIÁBAN TOVÁBBRA IS ETNIKAI ÉS KULTURÁLIS TISZTOGATÁS FOLYIK, csupán a módszerek finomodtak, azok sokkal rafináltabbak, körmönfontabbak! (pl. a telefonokat, s ma már a faxokat is sokkal diszkrétebben hallgatják le)

Akommunista román kormányzat, kihasználva az 1956 utáni helyzetet, mely szerint a magyarság „ellenforradalmár nemzet” elérkezettnek látta az időt az önálló magyar iskolarendszer, és az önálló magyar egyetem, a Bolyai Tudományegyetem felszámolására. Erőszakkal, tanárok öngyilkosságig terjedő tiltakozása ellenére beolvasztották az önálló magyar egyetemet a román egyetembe, melynek épületei amúgy is az 1872-ben létesült Ferenc József Tudományegyetem tulajdonában voltak, s melyeket 1945-ben az MNSZ és más magyar politikai szervezetek azzal a feltétellel adták át békés úton, hogy királyi törvényrendelet biztosította az önálló magyar tannyelvű állami egyetem létét. Ráadásul a Bolyai Tudományegyetem jelentős része nemcsak magyar építésű, de magyar egyházi tulajdonú iskolákban is elhelyezést nyert. Olyan épületek ezek, melyek soha nem voltak az egyetem tulajdonában. Ezek minden tanfelszereléssel együtt a román egyetem tulajdonába kerültek, mely csak nevében viselte a két-nyelvűséget (Babes-Bolyai). Ez is része volt a félrevezető, beolvasztó román taktikának. Aztán a Ceausescu korszak még a nevéből is törölte a Bolyai elnevezést, melyet a „kárpatok géniusza” bukása után ismét elővettek, hogy elhárítsák a diktatúra bukása utáni jogos követeléseket. Jelen pillanatban egy újabb jelszó: a „multikulturális” három nyelvű (román-magyar-német) egyetem bedobásával igyekeznek elhárítani a jogos magyar követeléseket az önálló magyar egyetemi és főiskolai oktatás megteremtésének ügyében. Miközben több mint 3000 magyar hallgatója van a kolozsvári egyetemnek, ennek csak egy töredéke tanulhat anyanyelvén, és a tudományos képzésre szinte semmi lehetőség, tehát a magyar tudományos utánpótlás nincs biztosítva, mert ez csak a nemzeti nyelven, a magyar tudományosság eredményeire alapozottan lehetséges. Jellemző, hogy a már elfogadott oktatási törvényben, mely az anyanyelvű oktatást minden tantárgy terén kívánta biztosítani, kormánypárti politikusok meg tudták akadályozni, hogy két tantárgy, a földrajz és a történelem tanítása magyar ill. nemzeti nyelven történjék. Ez persze csupán a kezdet, mert érvényesíteni kívánják a szlovák gyakorlatot: a tantárgyak zöme az állam nyelven. Ennek következménye lenne a szak-

(Folytatás a hátsó borító beloldalan)

Független szemle
A határainkon túli magyarok fóruma
Alapító főszerkesztő: Köteles Pál
VIII. évfolyam 31. szám
1997. október, november, december
Megjelenik: negyedévenként

Kiadja **Az Erdélyi Magyarságért Alapítvány**

**Az Erdélyi Magyarságért Alapítvány
és az Erdélyi Magyarság c. folyóirat
szerkesztőségének címe
1116 Budapest Sopron utca 64. II. em.
Telefon: 206-1040; 206-2048
Fax: 206-2115**

Felelős kiadó: ATZÉL FERENC ügyv. titkár

HU ISSN 0865-6819

Tipográfia, formakészítés:
CoGraf, Budapest (Tel.: 368-4708)

Készült a POSSUM Lap- és Könyvkiadó gondozásában
Felelős vezető: Várnagy László (Tel.: 06-20-345-318)

KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG
ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.
AZ ALÁÍRT CIKKEKÉRT A SZERZŐK
VISELIK A FELELŐSSÉGET.
A SZERKESZTŐSÉG FENNTARTJA
AZ ÍRÁSOK SZELLEMEÁT ÉS TARTALMÁT
NEM ÉRINTŐ RÖVIDÍTÉSEK JOGÁT.

**Előfizetési díj egy évre: 1000 Ft
postaköltséggel együtt. Kérésre (akár
üzenetrögzítőn keresztül is) befizetési
csekket küldünk. A folyóirat támogatására
küldött befizetésekről – kérésre – (APEH)
adóigazolást állítunk ki, mely összeggel
támogatóink adóalapjukat csökkenthetik.**

Előfizetési díj külföldre:

20 USA dollár légipostaköltséggel együtt.
Devizaszámlánk: Magyar Hitel Bank Budapest
218-1602-351 és 218-1607-351
Külföldi képviselőink címjegyzékét a 48. oldalon közöljük.

Lapunk megvásárolható AZ ERDÉLYI MAGYARSÁGÉRT
ALAPÍTVÁNY-nál (1116 Budapest, Sopron út 64. Tel.:
206-1040; Fax: 206-2115), valamint a PÜSKI KÖNYV-
VESHÁZ-ban (1013 Budapest, Krisztina krt. 26.) és a
GONDOS Bt.-nél (1136 Budapest, Pannónia u. 22.).

**KÖVETKEZŐ SZÁMUNK
1998. MÁRCIUSÁBAN
JELENIK MEG**

TARTALOM

- A szeparativizmus – a kommunizmus kísértete. L. I.
- Rendhagyó ó évi (visszatekintő) gondolatok
- Köteles Pál levelét megírta...

VALÓSÁG-MÉRLEG

- Botlik József: Ukrajnában ukránul! 2
- Stirling György: A párizsi alku 4
- Parászka Mária Szonja: „Illatos füvek” 5
- Beke Mihály András: Még egyszer,
de nem utoljára..... 6

HISTÓRIA

- László Gyula: Kolozsvári emlékeimből 8
- Incze Miklós: A történettudomány, a filozófia és a szociológia művelői a Ferenc József Tudományegyetemen 9
- Benkő Samu: Schneller István, a kolozsvári egyetemi rektor 13

ERDÉLYI CSILLAGOK

- Tamási Áron: Jégtörő Mátyás 15
- Varró János: Kós Károly, a szépíró 19

MŰHELY

- Mátrai Béla: Volt egyszer egy csapat 22
- Miskolczi Ambrus: Amikor a mítosz születik 24
- Bardócz Gergely: Egy év a 78-ból 27

VISSZAPILLANTÓ

- Dr. Musnai László: Jókai és a “Nagyenyedi két fűzfa” 30
- Adamovits Sándor: 375 éves a nagyenyedi Collegium Acadaemicum 33

FIGYELŐ

- Fodor Sándor: Elfogulatlanul – együttérzéssel .. 34
- Incze Miklós: Zárszó 35
- Lucian Boia: Vázlatos román mitológia 36
- Beke György: Létünkben érint a kulturális autonómia 37
- Czirják Árpád: Az élet azért szép, mert elajándékozható 39
- Szabó A. Ferenc: Határon túliak a forradalomban 40
- Botlik József: Pontositás 41
- Erdélyi állásfoglalások a kolozsvári magyar egyetem ügyében 42

POSTABONTÁS

- A külföldre telepedettek nyugdíjigényléséről 46
- Erdély Honlap 46
- Osztály egy gyermeknek... 46
- Veszélyben egy magyar első osztály! 47

A lapot a kolozsvári magyar egyetem tanárainak képe illusztrálja

UKRAJNÁBAN UKRÁNUL!

Janus-arcú politika – nemzetállami törekvések

– Az UMDSz együttműködik Ukrajna más nemzetiségi szervezeteivel?

– Létezik egy formális kapcsolat az 1992-ben létrejött Ukrajnai Nemzetiségek Tanácsában, amely országosan bejegyzett szövetség. E szervezetbe 18 kisebbség delegált képviselőket. Az országban számarányában a magyarság a kilencedik kisebbség. Megelőznie bennünket többek között az oroszok, a lengyelek, a beloruszok, a zsidók, a moldovánok – a románokat külön jegyzik –, s most már a krimi tatárok is, akik visszatérve a szülőföldjükre, immár több mint kétszázezren vannak. Hasonló számúak a görögök és a bolgárok

– Ukrajnában mennyi a nemzetiségek aránya?

– Hivatalosan a lakosság 27 százaléka nem ukrán nemzetiségű, annak egynegyede – 12 millió – orosz ajkú, a többi 17 nemzetiség között oszlik meg. Az utóbbi években készített felmérések szerint jelentős különbség van a nemzetiségek körében a vallott és regisztrált, illetve a tényleges számuk között. Az eltérés akár több tízezer is lehet. Az ukrán kisebbségek helyzete sok tekintetben eltérő. Az oroszok például hagyományos értelemben nem tekinthetők kisebbségnek, bár az ukrán alkotmány egyértelműen azok közé sorolta. A magyarság – a bukovinai románokéhoz hasonlóan – nagy része tömbben él közvetlenül az anyaország határa mentén és saját iskolarendszerünk van az óvodától a felsőoktatásig. Eredménynek tekinthetjük, hogy a magyarság tudott a legjobban élni az ukrán nemzetiségi törvényben deklarált jogokkal, anyanyelve, szimbólumai használatában, oktatási és kulturális intézményeiben.

– Ukrajnában az őszel új választási törvényt hoztak, amely egyes vonatkozásaiban hátrányos a nemzetiségek számára.

– Nemcsak ez, hanem tulajdonképpen valamennyi törvény – legyen az például gazdasági jellegű – érinti a kisebbségek sorsát. Az ukrán alkotmány elfogadása után változtatásokra van szükség, mert a törvényeket, illetve a törvénykezést összhangba kell hozni ezzel a dokumentummal. E téren sajnos, keveset sikerült előrehaladni. A kijevi parlament már elfogadta az önkormányzati törvényt, amely néhány új lehetőséget nyitott meg számunkra, amelyekkel mindenképpen élnünk kell. Egyébként ez lesz a próbája annak, hogy van-e igazi konszolidáció az országban avagy nincs? A nyelvhasználatban már meglévő bizonyos lehetőségeinket ugyanis törvényesíteni tudjuk általa. A helyi közigazgatási törvényt is jóváhagyta a parlament.

A demokratikus jogrendszer gyorsított útmutató kiépítése mellett a mindössze hat éve független, 51 millió lakosú Ukrajnában jól kitapinthatóak azok az átgondolt intézkedések, amelyek a nemzetállam megerősítését szolgálják. Ez utóbbi szándékok tömören ekképpen fogalmazhatók meg: Ukrajnában ukránul! Az országban élő, hivatalosan mintegy 12 millió orosz ajkú állampolgár számára kedvező nemzetiségi törvényeket, intézkedéseket hoztak és hoznak, de ezeket csak kevéssé lehet alkalmazni az ottani méretekben csekély – néhány száz –, illetve tízezres kisebbségekre, köztük a 200 ezres kárpátaljai magyarságra. Hogyan lehet mégis élni a lehetőségekkel – erről kérdeztük Ungváron Tóth Mihályt, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség /UMDSz/ elnökét, aki egyben a kijevi parlament egyetlen magyar nemzetiségű képviselője.

Választások előtt

– Ez utóbbi mit hozhat a magyarságnak?

– Sajnos, nem sok jót – hasonlóan a többi kisebbségnek is –, de általában az önkormányzatiságnak sem. A törvényben kialakult modellben egyértelmű a hatalmi központosítás, mert a járási és a megyei igazgatás felső irányítás alá kerül, és ezáltal függetlenné válik a helyi közösségektől. Az államelnök által kinevezett tisztségviselők látták el a közhivatalok feletti felügyeletet, illetve irányítást, és részben az önkormányzatok által kényszerűségről rájuk ruházott önkormányzati végrehajtó feladatokat is járási és megyei szinten. E lényegében prefektúra-rendszer jelent, mely igazodik az ukrán alkotmányhoz. Meg kell említeni a most ősszel elfogadott parlamenti és helyi önkormányzati választási törvényt. A következő voksolást 1998. március utolsó vasárnapján kell megtartani. A képviselők fele egyéni körzetekből, a másik fele pártlistákról kerül majd be a parlamentbe, a küszöb 4 százalék. A törvény szerint a választókeretek száma országszerte a felére csökken, területük és lakosságuk megduplázódik. Az eddigi egyetlen magyar többségű, Beregszász központú választókeretet várha-

tóan a szomszédos ungvári és a nagyszőlősi járások falvaival növelik úgy, hogy a magyarság aránya mintegy 60 százalékos többséget alkosson. A magyar képviselőjelöltnek azonban valamilyen ukrán párt színeiben kell indulnia, mert a 4 százalék parlamenti küszöbhez egymillió szavazat szükséges.

– Hogyan alakul a kárpátaljai magyarság oktatási, művelődési helyzete? Évek óta gond az anyanyelvű felvételzés az ungvári egyetemen, amit minden évben újra ki kell harcolnia a magyar szervezeteknek.

– A tiltakozások hatására az idén is lehetett magyar nyelven felvételizni, de ez minden bizonnyal jövőre is gond lesz, sőt azután is. Annál is inkább, mert az országban a mostani erőteljes ukránosítás a jövő évi parlamenti választások után is megmarad. Ez a nemzetállami törekvés nem elsősorban a magyar oktatás ellen irányul. Természetes, hogy egy érettségiző diáknak ukrán nyelvből is vizsgát kell tennie, s hasonló a főiskolai és egyetemi felvételin. Ez utóbbi csak abban az esetben lenne jogos, ha az állam megteremtene a feltételeket ahhoz, hogy a diákok megfelelő szinten el tudják sajátítani a középiskolákban az ukrán nyelvet. Ehhez a körülmények jelenleg nem adtak, hiányoznak hozzá a pedagógusok, a tankönyvek, a különféle oktatási eszközök, illetve csak részben vannak meg. A feltételek megteremtésére néhány évre van még szükség. A tanintézmények ukrán nyelvre való átállítása egyébként elsősorban nem a magyar, hanem a köztársaságban működő orosz iskolák ezreit érinti. Az intézkedések éle is ezek ellen irányul. Erőteljes ugyanis az állam törekvése arra, hogy ott, ahol a jelentős számban élnek ukránok, ukrán tannyelvű iskolák működjenek. Ezért vert fel nagy port az a tervezet, amelyet az ukrán oktatási minisztérium dolgozott ki az országban élő nemzeti kisebbségek oktatásának átalakítására. Ha ezt törvénnyé emelik, akkor alapjaiban veszélyezteti az óvodától a főiskolai szintig kiépített kárpátaljai magyar oktatási intézményrendszerét is, ami értelmiségünk utánpótlásának megszüntetését jelentené. A minisztérium tervezete az ukrán nyelven tanulandó tárgyak közé sorolta a történelem és földrajz mellett a fizikát, a kémia, a biológiát is, s csak a meghatározhatatlan „etnikai tárgyakat” engedné anyanyelven oktatni.

Orosz ajkú ukránok

– A koncepció az erőszakos ukránosító törekvések iskolapéldája. Miért e türelmetlenség?

– Minden bizonnyal azért, mert az etnikai, illetve a nyelvhatárok sajátos módon

keverednek az országban, s ezen akarnak változtatni. A magukat ukránnak valló állampolgárok aránya ugyan valamivel meghaladja a 70 százalékot, de ugyanakkor a lakosság több mint 50 százaléka az oroszot vallja anya-, illetve kommunikációs nyelvnek Ukrajnában. Őket nevezik orosz ajkú ukránoknak, akiknek számát mintegy 26 millióra (!) becsülik az országban. Etnikailag orosz többségű a Krím Antonóm Köztársaság és Luganszk megye, de az állam keleti részén fekvő nagyvárosok sora is, a többi, főként nyugati megye lakosságában az ukránok aránya meghaladja az 50 százalékot. Az ukrán nyelvvel kapcsolatban még azt kell megjegyezni, hogy a kisebbségek számára is sok gondot okoz, mert a szovjet éra alatt az orosz nyelvet tanulták az iskolában. A magyarság egyedülálló abban a tekintetben, hogy 98 százaléka együtt vallja nemzetiségének és anyanyelvének a magyart, sőt 60 százalékuk nem beszél más nyelven, például oroszul vagy ukránul. A tatárok, zsidók, bolgárok, moldovánok azonban csak oroszul tudnak, mert ilyen tannyelvű iskolákban tanultak. A nem-szláv ajkú nemzetiségeknek annak ellenére nehéz az átváltás az új államnyelvre, hogy csak mintegy 30-35 százalék az orosz és az ukrán nyelv közötti különbség. Az oroszoknak ez jóval könnyebb lenne, mégis tiltakoznak ellene, különösen, hogy most már ukránul kell fordulniuk a hatóságokhoz a különféle beadványokkal. A szovjet korszakban mindez természetesen oroszul történt. Az állammal kapcsolatban ezért vannak feszültségek Ukrajna-szerte, és a hatóságoknak sem sikerül mindig megtalálnia a megfelelő kezelési módokat.

- A magyarság számára milyen veszélyeket rejti az ukránosítás?

- Elsősorban a nyelvhasználat beszűkülését, a nyelvi hátrányok ugyanis újabb gondokat hoznak magukkal. Így például a vagyonszerzésben-, illetve gyarapodásban, amiben szintén lemaradás tapasztalható a kárpátaljai magyarság körében nyelvi akadályok és más okok következtében. Az egyik: iskolai végzettség tekintetében csak a hatodikak vagyunk a kárpátaljai nemzetiségek között. Az ezer főre jutó diplomások számában az elsők az oroszok 215, a harmadikak az ukránok 164, s még ez utóbbihoz képest is, a magyaroké - 67 -, egyharmad sincsen. A képzettségi szintünk tehát igen alacsony. A helyzetet elsősorban azzal lehetne változtatni, hogy diplomásaink a szülőföldjükön kamatoztatnák, illetve adnák tovább tudásukat, és nem az anyaországba kivándorolva. Másrészt, az anyanyelvi oktatást helyben kellene megoldani. A pedagógushíány nehézségein enyhít a sok huzavona után végre akreditált, önálló beregszászi Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola. Égetően szükség volna magyar orvosok, műszakiak, közgazdászok, jogászok rész-, vagy teljes anyanyelvű képzésére az állami egyetemeken. Ehhez viszont meg kellene keresni a megfelelő formákat. Erre már van példa: közgazdász-menedzser szakon máso-

dik diplomát szerezhetnek kárpátaljaiak a nyíregyházi mezőgazdasági főiskolán.

- Ismét visszatérünk az oktatáshoz.

Ez most újból veszélybe került, mert az ukrán oktatási minisztérium tervezete csak az elemi iskolákban, 12 éves korig akarja megengedni az anyanyelvű oktatást. A koncepció ellen a nemzetiségi szervezetek élesen tiltakoznak, a minisztérium mégis a jövő év elején be akarja vezetni. Igen fontos lenne alap- és köziskoláink pénzügyi alapjainak megerősítése, számos intézmény épületének korszerűsítése, a tanárok anyagi helyzetének hosszú távú, megnyugtató rendezése, hiszen még most, novemberben is akadnak olyan kárpátaljai községek, ahol a pedagógusok még az 1996. decemberi (!) munkabéruket sem kaptak meg, (szeptemberben pedig csak fél fizetést). Ezért az UMDSz egyik legfőbb feladatának egy oktatási program kidolgozását tartja, amelyet megvitatunk a magyar nemzeti közösséggel. Kezdeti eredmény, hogy már három magyar református gimnázium működik - Nagyberegen, Nagydobronyban és Tivadarfalván -, amelyek lényegében a történelmi Bereg, Ung és Ugocsa vármegyék középiskolái. Reál gimnázium sajnos, továbbra is csak egy működik Kárpátalján, Beregszászon. Még két ilyen iskolára lenne nagy szükség Ungváron, illetve Técsőn, az itt lévőköt pedig kollégiummal kellene bővíteni, hogy a szórványban élő gyermekek is tanulhassanak ezekben az intézményekben. Sajnálatos a técsői iskola esete, amely mint az állatorvosi ló, mutatja, hogy miként lehet kudarcba fullasztani egy jó szándékot belső csatározásokkal és kisszerű érdekek mentén. Nyolc-tíz erős gimnáziumra volna szükség Kárpátalján, amelyek jelentősen növelnék a középiskolai oktatás színvonalát. A felsőoktatásban pedig nemcsak az ungvári egyetemen, hanem Ukrajnában másutt is ki kellene építeni a legfontosabb szakokon a magyar részképzést a magyar középiskolákban végzett tanulók számára.

Az anyaországban tanulók nem térnek haza

- A lebergi /lvovi, újabban lvivi/ felsőfokú tanintézményekben például számos magyar oktató dolgozik, öt-tíz hallgatóval már lehetne anyanyelvű csoportokat indítani

- Különösen sok magyar építész működik Kárpátalján kívül, a kijevi főiskolán is tanít jó néhány, de az elmúlt fél évtizedben egyetlen kárpátaljai magyar fiatalról sem hallottam, hogy ott tanult volna. Ukrajna több zeneművészeti főiskoláján is dolgoznak magyar oktatók, ezt is ki kellene használni. Sajnos e lehetőségekkel nem lesz könnyű élni, mert napjainkban alig akad magyar hallgató, szemben a hetvenes-nyolcvanas évekkel, amikor tizenöt-húsz fős kolóniáink léteztek a különböző ukrán felsőoktatási intézményekben, szerte az országban. Az előrelépés-

hez két dolog szükséges: egyrészt a kárpátaljai magyar nemzeti közösség elitjének - s nem az „egyszerű” magyarságnak, mert az nem torzszalkodik - a belső konszolidációja, másrészt az anyaország viszonyulásának megváltoztatása bajainkhoz, gondjainkhoz, illetve azok kezeléséhez. Amíg a mindenkori magyar kormány képtelen megoldani azt, hogy az ungvári, a beregszászi és más standokon lehessen friss magyar lapokat, folyóiratokat és az itteni könyvesboltokban magyar kiadványokat kapni - mindegy, hogy mennyibe kerülnek -, addig más segítséggel ne is próbálkozzon. Az anyaországi pénzügyi támogatás rendszere valamelyest javult az utóbbi időben, de a kárpátaljai elosztása körüli marakodás nem csökkent.

- Az összeg felhasználásának hatékonysága is sok kívánnivalót hagy maga után.

- Ha jól tudom, a pénz nagy részét - négyötödét - a kárpátaljai gyerekek anyaországi képzésére költik. Sokadszor hangoztatom, hogy teljesen értelmetlenül. Elhibázott kezdeményezés volt, mert a végzetek közül - a rájuk váró sokkal rosszabb anyag viszonyok és körülmények miatt -, tudomásom szerint egy sem tért haza. Szándékuk sincs, de értelme sem lenne, mert az anyaországban szerzett tudásával alig tud valamit kezdeni Ukrajnában például egy jogász vagy közgazdász. Jelenleg mintegy 350 kárpátaljai magyar fiatal tanul anyaországi főiskolákon, egyetemeken. Nem az én tisztem megszámolni, de több milliárd forintot költöttek az elmúlt években a magyarországi adófizetők pénzéből a határon túli magyar fiatalok oktatására, akiknek más tájakra is csak a töredéke tért haza. Jóval kevesebb pénzből, hatékonyabban lehetett volna segíteni itteni tanulásukat, és csak a részképzésüket kellett volna megoldani az anyaországban. Akik pedig kint tanulnak, azokkal olyan szerződést kellett volna kötni, hogy végzésük után hazatérnek, vagy visszafizetik a rájuk költött pénzt. A részképzésre egyébként már vannak példák, az ungvári egyetem orvosi, történelmi, matematika, fizika karának fél tucat szakán lehetőség van egy-két szemeszteres részképzésre különböző magyarországi egyetemeken, főiskolákon. Már a második osztály tanul a kijevi színművészeti főiskolán, akik közben a hasonló budapesti intézményben is elvégeznek egy-két félévet, de így nem esnek ki hosszú évekre az itteni közegből. A magyar kormány nagyon átgondolt támogatási rendszerére volna szükség, amely közvetlenül segítené iskoláink működését, eszközökkel való ellátását, esetenként felújítását, mert több tanévetünk összedőléssel fenyeget. Mindezzel meg lehetne alapozni egy önálló kárpátaljai magyar tankerületet. Hosszú távú programot kellene készíteni e feladatra - ennek igényét az UMDSz állásfoglalásaiban is megfogalmaztuk -, s azt egy magyar-ukrán államközi egyezményben megerősíteni. Ebben rögzíteni, hogy mit vállal fel a két fél a kárpátaljai magyar oktatásügy, kultúra fejlesztésében, s így ezek a kérdések végre ki-kerülnének a két ország belpolitikai csatározásaiból.

BOTLIK JÓZSEF

A PÁRIZSI ALKU

A május 27-én Párizsban lezajlott aláírási aktus nemcsak egy hónapok óta tartó diplomáciai kötérlúzássra tett pontot, hanem legalább annyira meghatározta hosszú távra Európa jövőjét, mint ahogy több mint fél évszázaddal ezelőtt döntőnek bizonyult a földrész sorsára a jaltai megállapodás. Amikor az Elyséepalota tükörtermében befejeződött a ceremónia és a NATO-országok képviselői után Jelcin is kézjeggyel látta el az Északatlanti Katonai Szövetség és Oroszország viszonyát szabályozó chartát, új korszak kezdődött az öreg kontinens történetében, amely a rosszemlékű Jaltával szemben biztató kilátásokat ígér Kelet-Közép-Európának. Jaltában ugyanis a nyugati győztes hatalmak szovjet érdekszférába utalták a Közép-Európa keleti felén élő népeket és hallgatólagosan beletörődtek abba, hogy nagyjából az Odera-Neisse vonal mentén leereszkdjék a vasfüggöny. Bár a Jaltai Egyezményben ugyan benne foglaltatott, hogy a szovjet csapatok által megszállt (vagy „felszabadított”) országok is éppúgy maguk dönthetik el, hogy milyen kormány alatt, milyen rendszerben kívánnak élni, akár csak a nyugati demokráciák, de amikor Roosevelt és Churchill aláírták az okmányt, tudniok kellett, hogy nem lesz módjuk és erejük a kötelezettségek betartására kényszeríteni a hatalmas hadseregével fél Európát megszállva tartó Sztálint.

Hogy ezután mi következett, tudjuk és saját bőrünkön éreztük: a vörös diktátor korlátlan hatalommal rendelkezett Európa keleti felében és ahol katonái megvetették a lábukat, ott tüzzel-vassal bevezette a kommunista rendszert. Nyugat kezdetben protestált és hivatkozott a jaltai pontokra, de mivel nem merte vállalni egy újabb háború kockázatát, később kénytelen-kelletlen belenyugodott a megváltozhatatlanba. Ez volt a hidegháború korszaka, ami évtizedekre rányomta bélyegét Európa és az egész emberiség sorsára.

1997. november 16-án vasárnap Magyarországon a választópolgárok 49,24 százaléka járult az urnákhoz – 85,33 százalékuk „igen”-je belépést jelent a NATO-ba. A szerzővel együtt tesszük fel a kérdést: „nem járna-e több előnnyel a semlegesség?”

A párizsi aláírás a hidegháborús korszakot zárta le és végleg kitörölte Európa népeinek emlékezetéből azt a lidércnyomásos szellemet, amit Jalta neve jelképezett. Jaltában egy Európa felét katonai megszállás alatt tartó, álig felfegyverzett diktatúra állt szemben a háborúba belefáradt, békére áhítózó és hadseregeiket mielőbb leszerelni akaró demokráciákkal, most Párizsban pedig egy olyan okmányt írtak alá a nyugati katonai szövetség képviselői és Jelcin, amelyben Moszkva tudomásul veszi, hogy a szövetség kiterjeszti védelmét egész Európára. Oroszország Párizsban éppúgy kényszerhelyzetbe került, mint amilyen kényszerhelyzetben voltak a nyugati hatalmak 1944-ben Jaltában: a történelem megismételte magát, csak éppen fordított előjellel.

Noha Jelcin az utolsó pillanattig hangoztatta fenntartását a NATO keleti terjeszkedésével szemben és a párizsi aláírást megelőző Primakov-Solana tárgyalások alatt is kijelentette: súlyos politikai hibának tartja a volt szocialista országok felvételét a NATO-ba, az aláírási aktuson igyekezett jó arcot vágni a rossz tréfához, és derűs arccal firkantotta nevét a dokumentum alá. Majd – amint a televízióban az egész világ láthatta – látványosan nyomogatta tollát, mintegy jelképesen is pontot téve egy történelmi korszakra. Aztán az okmányok kicserélése és a kölcsönös kézrázások után mindkét fél azt hangsúlyozta, hogy

valamennyien úgy érzik: ezzel végképp lezárult a hidegháború gyászos emlékü korszaka – ahogy Chirac francia elnök találóan megfogalmazta, „a félreértészek felszázada” – és a megértés szelleme fog eluralkodni Európa fölött.

Mindezt persze csak a reménykedés diktálja, mert akárhogyan is nézzük a helyzetet, a párizsi okmány aláírásával újra megtörtént Európa kettéosztása és ismét a tömb-politika érvényesült. Egyik oldalon állnak a nyugati hatalmak ugyanazzal a katona szervezettel, amelyet évtizedeken át azért építettek ki, hogy útját állják a szovjet térhódításának, a másik oldalon pedig ott maradt a nyugati szövetségeseitől, a hajdani vazallus országoktól megfosztott orosz birodalom. És ezzel elvetették az újabb konfrontáció magját, hiszen nehezen képzelhető el, hogy a két rivális katonai erő ne törekednék arra, hogy fegyverzetben is felülmúlja a másikat. Habár a NATO kibővítésén fáradozó nyugati politikusok nem győzik hangoztatni azt, hogy a katonai szövetség éle senki ellen sem irányul, mert a Nyugatot sehonnét sem fenyegeti támadás, csak a vak nem látja, hogy az orosz veszély feltámadásától való félelem minden cselekedetük rugója. Egy negyedik elemista is tudja, hogy óriási pénzeket felemészítő katonai szövetségeket nem szoktak cél nélkül létrehozni, és Oroszország mai urai sem estek a fejük lágyára.

Jelcin tiltakozva bár, de végül is aláírta a párizsi dokumentumot, mert rá van szorulva a Nyugat jóindulatára. Oroszország gazdaságilag a padlóra került és csak akkor tápázkodhat fel, ha még éveken át nyugati kölcsönöket kap. És Jelcin személy szerint sem vállalhatja, hogy a nyugati politikusok megvonják tőle erkölcsi támogatásukat, mert az utóbbi hónapokban nemcsak egészségi állapota romlott meg, de pozíciója is meggyengült. De a parlamenti ellenzék-nél is nagyobb veszélyt jelent szá-

mára az a vörösbarna konglomerátum, amelynek hangadói a szélső-jobboldaltól a nacionalistákon és az ortodox óhitűeken keresztül a kommunistákig terjedő közvélemény szavát tolmácsolják, amikor Oroszország érdekeinek elárulásával és a Nyugat előtt gyáva meghátrálással vádolják Jelcint. Ezek a körök a régi szovjet tagállamokkal való szorosabb szövetséget sürgetnek és

szeretnék feltámasztani a hajdani birodalmat. Ami végső fokon egybeesik azzal a hivatalos orosz politikában is fellelhető irányzattal, hogy Oroszországnak kelet felé kell fordulnia és ott kell keresnie új szövetségeseit. Könnyen elképzelhető, hogy a jövőben Moszkva India vagy éppen Kína felé orientálódik, de nincs kizárva, hogy a Nyugattal szemben ellenséges arab országok

között talál majd magának társakat. Ami magában hordja egy újabb világméretű szembenállás csíráit.

Az ellenzék szítja a nyugatellenes hangulatot, és most olaj volt a tűzre a párizsi aláírás. Híven tükrözi az orosz társadalom többségének véleményét az a cikk, amelyet Alekszandr Lebegy, Jelcin legveszedelmesebb ellenfele helyezett el az Izvesztyijában. A nemzetbiztonsági tanács volt titkára szerint a párizsi megállapodás jól érzékelteti Oroszország jelenlegi gyengeségét és azt, hogy egyszerűen képtelen megállítani a Nyugat előnyomulását. Lebegy aláhúzza: mindez arra mutat, hogy Moszkva azután sem tud majd hatni a világpolitika alakulására és el kell tűrnie, hogy a nyugati hatalmak nélküle intézzék a világ ügyeit. Ezzel kapcsolatban Lebegy kiemeli, hogy Jelcin azért ment bele ebbe a szégyenteljes alkuba, hogy saját helyzetét mentse. Végül Lebegy Jaltához hasonlítja a párizsi megállapodást, hiszen – úgy mond – Párizsban nem történik más, mint a győztes pozíciójának megerősítése és Oroszország visszavonulásának rögzítése. Ez a kapituláció megpecsételte azt a vereséget, amit elszenvedtünk a hidegháborúban – fejezi be cikkét Lebegy és hozzáfűzi: a NATO bővítését a nemzeti erők megakadályozni ugyan nem tudták, de a párizsi megállapodást sohasem fogjuk legitimnek elismerni.

Végül magyar szemszögből nézve a Párizsban történeteket, mégsem lehet fenntartás nélkül örülni annak, hogy a NATO keresztülvitte akaratát és Moszkvának hátrálnia kellett. Még nem lehet látni, milyen reakciója lesz ennek Oroszországban. És ha Magyarország a NATO tagja lesz, az még nem jelenti feltétlenül azt, hogy hazánk érdekei mindenben egyeznek az északatlanti katonai szövetség érdekeivel és egy későbbi, könnyen elképzelhető nyugat-kelet konfrontáció esetén Magyarország túlságosan exponált helyen van. A hidegháború korszaka ugyan lezárult, ám a tömbpolitika feltámasztása új, előre nem látható veszélyeket rejt magában. Kétségkívül sok érv szól amellett, hogy egy kis ország számára hasznos, ha egy szövetségi rendszerhez tartozik, de kérdés: nem járna-e több előnnyel a semlegesség?

STIRLING GYÖRGY

"ILLATOS FÜVEK"

Köteles Pál emlékére

Mi már, barátok, harcostársak és sorstársak elmondottuk amit fájdalomunkban magunkra hagyatottan elmondhattunk. A szerkesztőség egy levelet válogatott ki a dossziéjából. Rendhagyóan, halálának 6. évfordulóján emlékezzen meg jó Köteles Párról egy olvasó....

A boldog ember olyan, mint a fény: átsüt mindenben, sugarai másokat is melegítenek, s a fázósok szeme is felragyog tőle. Aki úgy él, mint Ő élt, annak melegéni még sokáig sütkérezhetünk, mert emberségének tüze mindenkit megérintett, aki ismerte. Ilyen volt: magányos, büszke, s mégis adni tudó, mint az illatos fű...; erdélyi magyar.

Régen ismerem, s mégis az új ismerőseim közé tartozott ... Kedvesen, barátságosan fogadott, s elbeszélgettünk.. Azt hiszem, az utolsó „idegenek” közé tartozom, aki találkozott Vele az ő év utolsó hónapjában, mely igazán az utolsó volt számára. Nem készült még elmenni, hiszen tanácsokat adott, jó szóval biztatott, hogy próbálkozzam... – sok munkája volt.

Magas, szikár természetét nem tudták összetörni a megpróbáltatások, gerince nem hajlott a széljárások különböző irányába, mert tudta, hogy mit akar. Erdélyért, a magyarokért élt és dolgozott úgy, mint ahogy kevesen tudtak csak – harcolni szóval és tollal egyaránt. Hihetetlen akarata, munkabírása nem adott időt arra, hogy betegségével foglalkozzon. Mindig új munkája, elintéznivalója akadt, s versenyt futott az idővel. Talán megérezett valamit?

Legszébb éveit Nagyváradhoz kötötték, s szeretett ott élni, dolgozni, de nem hagyták. Meg akarták törni, de szívósan küzdött igazáért, s az óhazába kényszerítették ... – Erdély két tűz között lebegett: ott ostromozták, itt meg hagyták...! – Nehezen tudta elviselni, hogy az óhazában is félnek az igazságtól. Vajon Erdély népei hozzá tartoznak?... Vannak olyanok, akik tudják, hogy magyar, román, német csak együtt lehet erős, ütőképes, mert az évszázadok folyamán összekovácsolódtak, s kölcsönösen kiegészítik egymást... Ő tudta.

Virágok pompája kísérte utolsó útjára, mert olyan gyorsan, kérlelhetetlenül ragadta el szereteteitől a halál, hogy most már nem tudhatjuk meg soha: vajon mindent elvégzett, amit szeretett volna? Nem hiszem! – Úgy ment el, ahogy élt; minden percben tettekre szén!

FOHÁSZ:

Add Istenem, hogy könnyű legyen Nekí a Föld, illatozzon felette a fű, s munkájának gyümölcse termő talajra hulljon!

PARÁSZKA MÁRIA SZONJA

MÉG EGYSZER, DE NEM UTOLJÁRA...

Kompromisszum Marosvásárhelyen

ARomániai Magyar Demokrata Szövetség október 3–4-én Marosvásárhelyen tartott V. (rendkívüli) kongresszusa tisztújítás híján tét nélkülnek ígérkezett. Pedig számos jel utalt arra, hogy ez a kongresszus az RMDSZ legviharosabb tanácskozása is lehet. Hiszen a romániai magyar közéletben továbbra is egymásnak feszült a szövetségen belüli két szárny: a Markó Béla elnök nevével fémjelzett – egyesek szerint mérsékelt realpolitikusként, mások szerint megalkuvónak – tekintett szárny és a Tőkés László szellemi vezetése alatt álló – egyesek szerint radikálisan nemzeti, mások szerint szélsőséges – irányzat. A két szárny közti, a romániai magyar közélet egészen végiggyűrűző vita középpontjában lényegében az RMDSZ kormányzati szerepvállalása állt. Nem a kormányzati szerepvállalása ténye, hanem annak mikéntje. A radikálisok – a közhittel ellentétben – nem elleneztek az RMDSZ belépését a kormányba, csupán mindvégig hiányolták a szerződésben – írásban, számonkérhetően – rögzített feltételeket. *Koalíciós szerződés valóban létezik, amint azt a mérsékelték állítják, csak hogy annak nyilvánosságra hozott változatában nemigen esik szó a magyar igényekről...* És miután a bukaresti kormánynak és így a mérsékelt szárnynak sem sikerült lényegi eredményeket felmutatnia a kisebbségpolitikában, sőt, mi több, az igényelt nemzetiségi jogok érvényesítését (ld. oktatási törvény) éppen a nagyobb koalíciós (paraszt)párt akadályozta meg, a radikális szárny aggályai igazolást nyertek. Olyannyira, hogy a magyar nemzetiségű turisztikai miniszter többször kilátásba helyezte lemondását, sőt a mérsékelték fontolóra vették a kormányból való kilépést. Ez azonban mindenképpen a kétkedőket látszott igazolni, akik előre sejteni vélték, hogy Románia euroatlanti integrációjának elnapolásával esetleg fordulat várható Bukarest „magyarbarát” politikájában.

Sem egyházi vagyon, sem egyetem, sem autonómia

A mérsékelték kudarcának tekinthető az is, hogy az immár fél éves új

kormányzat alatt még nem esett érdemi szó az egyházi vagyon visszajuttatásáról, és csak zavaros kormánynyilatkozatok láttak napvilágot az önálló kolozsvári magyar egyetem visszaállításáról. Mi több, némely liberális kolozsvári értelmiségiek bele nyugvó kiállása egy „multikulturális” egyetem mellett, csak tovább rontotta a mérsékelték megítélését. Maga az RMDSZ, amely a realpolitika nevében megfeledezni látszott a szövetség programjában szereplő autonómiaigényről, az önálló magyar egyetem ügyében sem bizonyult túlságosan határozottnak. Ezzel pedig szentesítette Constantinescu elnök álláspontját, aki – a román miniszterelnök emlékeztetés budapesti ígérétének nyilvánosan meghazudtolva – egy „multikulturális” kolozsvári egyetem mellett szállt síkra.

A kongresszus előtti romániai magyar közéleti viták egyik kényes kérdése az volt, hogy vajon bekövetkezik-e valamiféle centralizáció, eltolódás a szövetségen belül egy pártmódel irányába, amely összeegyeztethetetlen lenne az RMDSZ struktúrájában megjelenített közképviselő elvével.

És végül, de nem utolsó sorban a sajtóban folyó viták középpontjába Tőkés László tiszteletbeli elnöki státusa került. A mérsékelték a státusz megszüntetését helyezték kilátásba. Azonban nem sikerült a bukaresti parlamenttel elfogadtatni a tanügyi törvény módosító kormányrendelet, így nem csupán visszakoziuk kellett, hanem éppenséggel a radikálisok nyertek teret, és a kongresszus előtt híre ment – a román sajtóban (?) – a Markóék ellen esetleg várható puccsnak vagy bizalmatlansági indítványnak, amely az RMDSZ szakadásának rémképét vetítette előre.

A romániai magyar közélet amúgysem csendes vizét fölkavaró események közt említendő az is, hogy az RMDSZ Erdélyi Magyar Kezdeményezés nevű platformja immár formálisan is megfogalmazta a kettős állampolgárságnak az Erdélyben és a Vajdaságban is egyre erőteljesebben formálódó igényét.

Együtt sikerülni fog

A kongresszus jelszava ezúttal is az összefogás, az egység szükségességét jelezte: „Együtt sikerülni fog”. A szlogen mellett, immár hagyományosan, ott állott mindhárom zászló: a magyar, a román és az európai.

A tanácskozáshoz küldött üdvözlételeben Emil Constantinescu elnök hangsúlyozta, hogy az RMDSZ-nek figyelembe kell vennie azt, hogy a többség érzékenysége legalább annyira fontos, mint a kisebbségé. Victor Ciorbea román kormányfő pedig a maga üzenetében kifejezte elégedettségét az RMDSZ-kormánytagok munkájával.

A magyarországi vendégek közül Tabajdi Csaba, a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára úgy vélekedett, hogy a magyar-román alapszerződés elősegítette a romániai belpolitikai változásokat és alapot teremtett arra, hogy számonkérjék a kisebbségek jogos törekvéseinek teljesítését. Tabajdi elmondta, hogy az euroatlanti integráció nem jelenthet törést sem Magyarország és szomszédai viszonyában, sem a magyar-magyar kapcsolatokban. Németh Zolt, a Fidesz – Magyar Polgári Párt alelnöke „az autonóm kis magyar világ” létrejöttének a szükségességéről beszélt, amelyben fontos szerep jut az önkormányzatoknak és az anyanyelvű oktatásnak. „Magyar-magyar alku” megkötését sürgette, és a skót parlament fölállítását eldöntő népszavazásra utalva, az európai normákkal egyezőeknek minősítette a romániai magyar-ság törekvéseit. Lezsák Sándor, az MDF elnöke szerint „a sok szerződést és paktumajánlatot magyar-magyar meg nem támadási szerződésnek kellene megelőznie.” Lányi Zolt, a FKGP alelnöke kifejtette, hogy a jelenlegi magyar kormányzat nem teljesítette a határon túli magyarsággal szembeni kötelezettségeit.

A kongresszus érdemi munkája aztán a szövetségi elnök beszámolójával kezdődött meg. Markó Béla kifejtette, hogy mivel világos programjának és szervezeti felépítésének köszönhetően a szövetség vállalni tudta az elmúlt két év kihívásait, a mostani

kongresszusnak e téren csupán korrekciókat kell végrehajtania, nincs szükség irányváltásra. Markó a siker titkát az akcióegységben és a belső pluralizmusban nevezte meg. A kormányzati szerepvállalás nem változtat meg az RMDSZ programját, de megnövelte felelősségét.

Tőkés László püspök, az RMDSZ tiszteletbeli elnöke drámai hangú beszámolójában a „pusztuló fajtánk iránti felelősségből” kiindulva, úgy vélekedett, hogy ellenfelei azon fáradoznak, hogy eltávolítsák a romániai és a magyar társadalmi és egyházi közéletből, és ez a törekvésük találkozik a román nacionalisták törekvéseivel. A püspök érthetetlennek nevezte, hogy miért bélyegzik radikálisoknak azokat, akik az RMDSZ programját következetesen képviselik, háromszintű autonómiát akarnak és továbbra is érvényesnek tekintik az 1995-ös magyar–magyar csúcstalálkozó közös nyilatkozatát.

Tőkés László végül nyolcpontos javaslatcsomagot terjesztett a kongresszus elé: folytassák a magyar–magyar csúcstalálkozót; kezdeményezzenek román–romániai magyar kerekasztal-tárgyalásokat; miután az Európa Tanács megszüntette Románia ún. monitorizálását, az RMDSZ maga folytassa a kisebbségi jogok belső monitorizálását; válják magyar egyetemmé a nagyváradi Sulyok István Főiskola; ettől függetlenül állítsák helyre az önálló magyar Bolyai Tudományegyetemet írják ki a belső választásokat az RMDSZ-ben; dolgozzák ki az autonómiastátutumot; követeljék az egyházi ingatlanok visszaszolgáltatását.

A kongresszusi vita

Ezek után Takács Csaba ügyvezető elnök tényszerű beszámolójában ismertette az általa vezetett testület kétéves munkáját. Tokay György kisebbségügyi miniszter feledékeny partizánoknak nevezte azokat, akik továbbra is támadják a jelenlegi romániai kormányzatot, mivel nem veszik észre, hogy a felrobantani szándékozott vonaton „az övéik ülnek”. Birtalan Ákos turisztikai miniszter úgy vélekedett, hogy az RMDSZ nem élt kellőképpen a kormányzati szerep lehetőségeivel, de azt is hangsúlyozta, hogy a bírálóknak megvalósítható alternatívákat kellene felmutatniuk. Verestóy Attila a szenátusi, Var-

ga Attila pedig a képviselőházi frakció munkájáról számolt be.

Ezután következett az olykor éles hangú, de általában kiegyensúlyozott általános vita. Az eddigi RMDSZ-kongresszusok hagyományához híven, az olykori, folyosói közérdeklődést keltő „botránys” felszólalások mintegy „beprogramozott” ritmusban követték a kevés érdeklődést kiváltó szónoklatokat. A legtöbb vita az RMDSZ kormányzati szerepvállalása körül folyt, bár valójában egyetlen kritikus felszólaló sem ment el addig, hogy a kormányból való kilépést szorgalmazza. Számos számonkérő, bíráló szó hangzott el a fiatal radikálisok részéről, és számos szemrehányóan védekező szónoklat a mérsékelték részéről. Az egyfelől Tőkés László, Tortó T. Tibor, Borbély Zsolt, másfelől a „neptunista” Frunda György, Tokay György, Verestóy Attila közti párviadalnak gyakorlatilag Markó Béla szombat hajnali, retorikailag kiváló beszéde vetett véget. Az elnök határozott hangon válaszolt bírálóinak, azzal, hogy azok többsége még mindig ellenzékben képzeleli magát, és nem hajlandó észrevenni a szövetség miniszterei és államtitkárai által végzett nehéz munka eredményeit: a közbirtok visszaigénylését lehetővé tevő földtörvényt, az oklevelek közös elismerésére vonatkozó megállapodást, valamint a Helyi Autonómiák Chartájának parlamenti ratifikálását. Markó cáfolta azt a vádat, hogy a koalíciós tárgyalásokra az RMDSZ nem készített igénylistát. A közös kormányprogramban valóban nincs benne a szövetség valamennyi követelése, de aki ezt koalíciós feltételként kívánja szabni, az egyben a koalícióból való kilépést szorgalmazza. Markó visszautasította az állítást, miszerint az RMDSZ súlyos erkölcsi válságban lenne.

A kongresszusi dokumentumok

A kongresszus megvitatta az alapszabályzatot, a szövetség programját és cselekvési programját. A korábbi gyakorlatban ugyanis – különösen a kormányzati részvétel folytán – bizonyos működési zavarok következtek be az alapszabályzat hiányosságaiból kifolyólag. Hosszú vita után a küldöttek elfogadták az új alapszabályzatot, amely végeredményben megtartotta a

tiszteletbeli elnök eddigi hatáskörét (azzal a kikötéssel, hogy amit a szövetség elnökének felhatalmazása nélkül nyilatkozik, az magánvéleménynek minősül). Szabályozták a kormányzati tevékenységet illető hatásköröket (a kormányba való be- vagy kilépésről a Szövetségi Képviselők Tanácsa dönt, a miniszteri és államtitkári tárcák az Operatív Tanács hatáskörébe kerültek). Elfogadták, hogy a megyei tisztségviselők, a prefektus, az alprefektus, a közhivatalok jelölése a területi szervezetek hatáskörébe tartozzék.

Az RMDSZ programja átfogó gazdaságpolitikai fejezettel gazdagodott. A cselekvési program gyors elfogadása pedig azt jelezte, hogy a küldöttek végülis mindannyian elfogadják az RMDSZ kormányzati részvételét. Tőkés László nyolc javaslata közül a határozatok közé emeltek a koalíciós együttműködéssel összeegyeztethető öt pontot: a román–romániai magyar kerekasztal létrehozása; a kisebbségi jogsérelmeknek a szövetségen belüli intézményes ellenőrzése; a securitatus dossziék nyilvánosságra hozatalának szorgalmazása; a magyar–magyar csúcstalálkozó folytatása; a váradi Sulyok István Főiskola egyetemmé fejlesztése.

Zárszó

Marosvásárhelyen – az eddigi RMDSZ-kongresszusi hagyományokhoz híven – újabb kompromisszum született. A küldöttek részéről, ugyanazoktól, egyforma vastapsot kapott Tőkés László keserű kritikája és Markó Béla szenvedélyes védőbeszéde. (A vád- és védőbeszédnek olykor összetéveszthetőek voltak.) A küldöttek a folyosókon dohogtak a kormánykoalíció eredménytelensége miatt, a teremben azonban egyetlen felszólaló sem kérdőjelezte meg a kormányzati részvételt. Sorvasztó meghasonlottság vagy pedig életető, kompromisszumos belső pluralizmus?

A kongresszus napjaiban Farkaslakán megemlékeztek Tamási Áron születésének századik évfordulójáról. Sokat emlegetik az író gondolatait, de annyi bizonyos, sok tennivalója van még az erdélyi magyarságnak ahhoz, hogy valahol végre otthon érezhesse magát a világban...

KOLOZSVÁRI EMLÉKEIMBŐL*

Mit tudhatok a régi egyetemről, hiszen akkor 10 éves kisfiú voltam. Elmondom. Édesapámat Kőhalomból elbocsátotta az új államrend, mivel a hűségesküjét visszavonta s így Kolozsvárra kerültünk, ahol az Unitárius Kollégium elemi iskolájában kapott állást, de egyúttal beiratkozott az Egyetem régészeti szakjára Posta Béla tanszékére. Innen származnak emlékeim. A méltán nagy hírű Posta Béla volt a régészeti tanszék vezetője és az Erdélyi Múzeum Egyesület vezető személyisége. Nos, Édesapám elbeszélése szerint a következőképpen történt az Egyetem és az Egyesület az új államhatalom birtokába vétele. Édesapám jelen volt, amikor megjelent Posta Bélánál egy magasrangú tiszt és az intézmények átadását követelte. Posta Béla válasza: „csak az erőszaknak engedek”. Erre a tiszt előrelépett és Posta vállára tette a kezét. Erre Posta: nos tessék! Posta Béla volt az első modern régészünk, aki a Zichy expedícióval munkatársaival együtt Közél-, sőt Távols-Keletet is bevonta vizsgálódásai körébe. Tanítványai közül Roska Márton ősrégész volt, de a későbbi korokra is kiterjedt figyelme. Kovács István elsősorban pénztörténész (numizmata) volt, de kiváló ásató, többek közt ő kezdte meg a Kolozsvár Zápolya utcai honfoglaláskori temető feltárását, amit aztán én folytattam '40 után. Ferenczi Sándor elsősorban, mint a dák várak ásatója tette emlékezetessé munkásságát, a világháborúban halt meg. Roska Márton pedig '45 után Szegeden volt professzor, Kovács István végig Kolozsvárott maradt.

1940-ben bécsi döntés után engemet intézeti tanárnak neveztek ki az Erdélyi Tudományos Intézethez, amelynek igazgatója Tamás Lajos volt. A következő évben magántanára lettem az Egyetemenek, és mint magántanári képviselő vettem részt a kari üléseken. Akkor tájban Mészöly Gedeon, a méltán nagy hírű nyelvészünk volt a dékán, később Kristóf György vette át a kar vezetését. Az én rendes tanári kinevezésem 44-ben történt, s mint ilyet vett át a Bolyai Egyetem is. Ekkor a szegénység hozott létre olyan társasági formát, mi feledhetetlen számomra is, s mind a mai napig hatása alatt élek és dolgozom. Ez pedig a következő volt: kéthetenként összegyűltünk 3 keksz és egy csésze tea mellett és egyikünk mindig beszámolt arról, hogy min dolgozik, vagy milyen új eredmények születtek tudomány szakja területén. Hallatlanul széleskörű tájékozódást jelentettek ezek az esték mindannyiunk számára. Jól emlékszem például Szabó Attila a helynévanyag, dúló rétek, felszíni alakulatok nevének gyűjtésmódját és a belőle levonható településtörténeti

Elsőben néhány magyarázó mondat a címhez. Ahhoz, hogy a következőknek teljes tudományos hitelt adjak sok-sok levéltári és múzeumi kutatásra lenne szükség, arra pedig – idős ember lévén – időm nincsen. Így hát hinniük kell abban, hogy amit elmondok az úgy is történt. A hit pedig nem tudományos bizonyíték, hanem becsület dolga, nos erre kérem Önöket Hölgyeim és Uraim. Beszámolómat három részre osztom: a régi 1920 előtti Ferenc József Tudományegyetemről, másodjára a '40 és '45 utáni Ferenc József, illetve Bolyai Egyetemről s végül emlékeim a Móricz Kollégiumról.

eredményeket ismertette, ismét más téma volt a kémia csodás „szótárának” bemutatása, vagy a néprajz módszereinek ismertetése, az irodalomtörténet, a műfordítás elméleti és gyakorlati kérdései. Benedek Marcelltól hallottuk a népi joggyakorlat ismertetését, Bónis György hibátlanul tiszta szövegével. Benne éltünk tehát a tudomány egészének világában, s ez mindannyiunk egyéni munkájának igényességét is nagy mértékben színezte. Székhelyünk előbb a ligeti Dejerando, majd a Marianum épületében volt. Minden professzornak külön szobája volt. Közben munkásságunk az egyetemen kívül is alakítólag hatott az újra meginduló magyar közéletre, per sze a diktatúra lehetőségei közt. Emlékszem, hogy magam például művészeti előadásokat hirdettem és a terem zsúfolásig megtelt, még a folyósokon is álltak, de a harmadik előadás után sajnálattal közölte a tanulmányi igazgató, hogy előadásaimat „érdeklődés hiánya miatt” be kell szüntetnem. Legalább más indokolást adtak volna. Nos, nem sokkal ezután a helyi zsidó népközösség kért meg, hogy tartanék nekik előadásokat, a témát nem szabják meg, magam választhatom. Itt is pontosan az előbbi helyzet alakult ki: zsúfolt teremben beszéltem például Rodin művészetéről. A második vagy harmadik előadás után sajnálattal közölték, hogy „érdeklődés hiányában” előadásaimat nem folytathatom, értem úgy-e? Értettem! Még más baj is volt. Egyszer Incze János dési kiváló festő kiállítását nyitottam meg és megnyitóm szövegében előfordult a „mágus” szó. Erre Nagy István „barátom” nekem támadt egy újságcikkben, hogy a rohadt burzsuá ideológiát terjesztem. Ettől fogva vidéken, ahová előadásra hívtak a hatóságok követelték, hogy mutassam meg írásban előadásom szövegét. Mivel pedig

én szabadon beszéltem, ez lehetetlenné tette számomra, hogy vidéki meghívásaimnak megfelelhessenek, csak néhol sikerült a meghívóknak szavatolniuk, hogy nem terjesztem a „polgári méletyt”.

Megalakultak a népi kollégiumok. A Móricz Kollégiumot én vezettem mint tanárelnök, a másikat (talán József Attiláról elnevezettet) Szabédi László, Erdély lángelméje. A kollégiumi felvételt vizsgáztatás előzi meg, ahol is a tanárelnök mellett a fiatalág képviselői voltak az „esküdtek”.

Lassan innen is kikoptam, az ok talán az volt – de ezt csak suttogásból tudtam meg, hogy amikor belső szeminárium vitatémának néhányan a párttörténetet akarták megtenni, én Veres Péternek „Mit ér az ember ha Magyar” című egy parasztfiúhoz intézett leveleit erőltettem s valóban heteken keresztül ezt tárgyaltuk. Később tudtam meg, hogy ezt úgy magyarázták, hogy kapcsolatba hozták a Rajk ügygel s engem, mint Rajk szellemének terjesztőjét ítélték meg. Ez abban az időben bizony nem volt veszélytelen. Talán éppen ezért sürgette Széll Jenő követ, hogy azonnal jöjjenek ki Magyarországra, mert el kell foglalnom a Nemzeti Múzeum főigazgatói székét és az egyetemi katedrát. Magyar állampolgár lévén el kellett fogadnom ezt a rendelkezést. El már más lapra tartozik, hogy mire kiköltöztem, „jó barátaim” – például Darvas József – úgy elfürészelték, hogy sem egyik, sem másik állást nem kaptam meg, és kezdetét vette hét évi száműzetésem, amelyben egyik állásból a másikba helyeztek és az egyetemen csak mint meghívott óraadó folytathattam előadásaimat, azt is csak azért, mert nem volt más.

Ide tartozik, hogy 45 után a Magyar Népi Szövetségben a művelődési ügyek vezetője lettem s általában mindenütt ott voltam, hol szükség volt reám. Művészeti szakszervezetekben, kiállítások rendezésében stb. stb. Még színpad tervezésben és festésben is (Farkas Ferenc rövid operájának bemutatójára) részt vállaltam.

'49 őszén, alighogy Magyarországra költöztem, barátaimat Csögör Lajossal és Balogh Edgárral élükön mind lefogták és hazaárulás miatt elítélték. Erről kérdeztem később Széll Jenőt, aki, azt felelte: „ne akarj mindent tudni”.

Nos, ezzel ért véget 1949-ben második kolozsvári létem, s egyúttal ezzel fejezem be emlékeim rövid felidézését.

LÁSZLÓ GYULA

*Elhangzott 1997. november 12-én, a MTA Országház utcai dísztermében rendezett tudományos ülészakon.

A történettudomány, a filozófia és a szociológia művelői* a Ferenc József Tudományegyetemen – 1872-1944

A 125 év történelmi szakaszait illetően – az Egyetem alapításától a századforduló utánig, a két világháború között (Szegeden), végül a II. világháború alatt – feltétlenül rá kell – röviden – mutatni a szóban forgó társadalomtudományok általános helyzetére, főbb jellemzőire is – e nélkül természetesen történelmietlenek lennének.

A történettudomány kiválóságai Kolozsváron

I. Először a történelemtudományról és (persze azt megfelelő szélesen értelmezve) a jogtörténetről, a régészetéről, a művészettörténetről (amióta önálló katedra) és a klasszika filológiáról legalább érintőlegesen szólva le kell szögezni: minden történelmi szakaszban jeles művelők voltak.

I.1. Az Egyetem alapításakor kinevezett professzorok közül elsőként „a fiatal egyetem öreg professzorát”, „az utolsó magyar polihisztor” Brassai Sámuelt emelem ki (matematikai és természettudományi kar: Elemi mennyiségtan tanszék, 1872-1883; 1875-1876-ban dékán, 1879-1880-ban az Egyetem rektora), aki 1859-1883 között az Erdélyi Múzeum Évkönyvét is szerkesztette, s már fiatalon (1837) „Az idő s a nemzeti karakterek befolyása a história írásra” című (az Unitárius kollégium tanáraként tartott) székfoglalójában korát megelőző gondolatokat fogalmazott meg, amelyekre a filozófia és a szociológia tárgyalásánál kell majd kitérnem.

A magyar történelem első professzorai a történelemtudomány jeles művelői voltak Kolozsváron: Szabó Károly (1872-1890-ben történt haláláig), utána Szádeczky-Kardoss Lajos (1891-1929).

Szabó Károly már az egyetem alapítása előtt akadémikus (1858-ban levelező, 1871-től rendes tag) igen jelentős munkássággal – 1882-1883-ban az Egyetem rektora. Kolozsvári professzori tudományos tevékenységének legfontosabb eredményei: forrásfeltárási munkája és forrástanulmányai, bibliográfiai munkássága főleg a régi magyar történelem és a székelység története számára fontosak.

Szádeczky-Kardoss Lajos akadémikus (1888-ban levelező, 1895-től rendes tag), ugyancsak szakmájának jelentős

művelője, s 1893-tól az Erdélyi Múzeum szerkesztője is volt. Jelentős, nagyvolumenű forrásanyagot feltáró és mozgósító munkái elsősorban Erdély 16-18. századi történelmével, s az erdélyi lengyel kapcsolatokkal – 16-17. század – foglalkoznak.

A magyar művelődéstörténet tanácskéen 1883-1909 között Vajda Gyula egyetemi magántanár adott elő, majd Erdélyi László professzor működött (1911-1938; 1922-től Szegeden). Erdélyi László (bencés szerzetes) 1905-től akadémikus, kiváló történetkutató elsősorban középkori magyar társadalom- és művelődéstörténettel foglalkozott fontos feldolgozásokban, s oklevélkiadványt is közre adott (1936-1937-ben a Szegeden működő Ferenc József-Tudományegyetem rektora volt.)

Az egyetemes történet első professzorai Kolozsváron: Ladányi Gedeon (1872-1886), utóda Lánzy Gyula (1886-1891; Budapestre távozott) az Árpád-korral és a Rákóczi felkelés történetpolitikai jelentőségével, stb. foglalkozott. Márki Sándor (1892-1925) akadémikus (1892 levelező, 1912-től rendes tag) jelentős történetkutató, kiterjedt munkásságának középpontjában általában a felkelések és szabadságharcok története állott. Módszere pozitívista, szemlélete romantikus nacionalista – a magyar hazafias érzület értelmében.

Az ókori egyetemes történetet Schilling Lajos egyetemi magántanár (1883-1921) adta elő. A történeti segédtudományok tanszék vezetője Finály Henrik 1858-tól az MTA levelező tagja (1872-1898) volt (Az ókori súlyokról és mértékekről, 1883. A besztercei szöszedet, 1892) 1874-1882 között az Erdélyi Múzeum szerkesztője is. Halála után a tanszék nem töltötték be, az előadások természetesen folytatódtak.

Mind a magyar, mind az egyetemes történet professzorai tudományos munkásságukban – láttuk – főleg magyar történeti kérdésekkel foglalkoztak. A korabeli magyar történettudomány a kor színvonalán állott, de általában – mint számos más szaktudomány – az európai áramlatokat és módszereket „követő jellegű” és eklektikus volt. Többek befolyását befolyásolta és színezte a nemzeti függetlenségi beállítódás. Am a lényeges mindenképpen az, hogy az Egyetem első, dualizmuskori korszakára esik a tudományos történetírás kialakulása és tudományszakokra – (gazdaság- és társada-

lomtörténet, művelődéstörténet) – elkülönülése az addig elsősorban politikatörténetcentrikussággal (esetleg művelődéstörténeti felhanggal) szemben hazánkban. Elsősorban a témák miatt is – nemzeti tudományként, de immár egyértelműen szaktudományként.

Ugyanez vonatkozik lényegében a művészettörténetre, a jogtörténetre, sőt a régészetre is. Értelemszerűen más a helyzet a klasszika filológia esetében – ez elsősorban nemzetközi jellegű tudomány. Első kolozsvári professzora Hóman Ottó (1872-1885, ekkor Budapestre távozott; Hóman Bálint apja), „a magyar klasszika filológia egyik úttörője”, az „Ókori Lexikon” munkálatait is kezdeményezte (1986-91 Budapest, Hegedűs István magántanár adott elő.) Csengery János akadémikus (1892, 1920-tól; 1895-1927 ny., 1924-25 az Egyetem rektora Szegeden) „az ókori klasszikusok neves átültetője”. Szamosi János (1872-1909), utána Némethy Géza (1909-1912, Budapestre) akadémikus (1893, 1910-től) kitűnő fordítások és szövegkiadások közreadója (Vergilius élete és művei, 1903). Hornyánszky Gyula (1913-1925, Budapestre) akadémikus (1909-től levelező tag) „igen korán felismerte a filozófiai, lélektani és szociológiai szempontok ókortudományi fontosságát, s azokat műveiben nagy sikerrel alkalmazta” (Pindaros, 1891; A classicaphilológia mint történetírás, 1895; Tömegpszichológia és görög történet, 1912).

A régészetet illetően Posta Béla (1898-1915) volt az első kinevezett régészprofesszor Kolozsváron. Ki kell emelni Torma Károlyt (1877-1879), a közjog egyik kolozsvári professzorát, aki Budapestre távozván (1879-87) a régészet ottani professzoraként az aquincumi múzeum egyik alapítója lett, s részt vett az ottani romfeltárásban. (Az Akadémia levelezőtagja 1881, rendes tag 1886-tól).

A jogtörténet professzora Kolozsváron Óvári Kelemen (1872-1916) (Egyetemes európai és hazai jogtörténet, majd Magyar alkotmány és jogtörténet), 1917-től Bochkor Mihály volt.

A szegedi folytatás

I. 2. A Ferenc József – Tudományegyetem két világháború közötti szegedi időszakában – minden más tudományszak-

hoz hasonlóan – magas oktatói és tudományos színvonalon folytatódott a történettudomány és a kapcsolódó tudományok művelése. Ha csak röviden is, de ki kell térnünk a Szegeden működött professzorok munkásságára, annál is inkább, mivel közülük egyesek az 1940-44 között ismét Kolozsvárt működött egyetem professzorai lettek – mint igen számosan – a legkülönbözőbb tudományterületeken.

A két világháború között Erdélyben élő és munkálkodó Bíró Vencelt 1923-ban képesítette egyetemi magántanárként a szegedi egyetem. Felvinczi Takács Zoltán 1939-ben lett a művészettörténet professzora, Förster Aurél 1928-tól a klasszika filológia professzora. (Módi Mihályt Szegeden képesítették a klasszika filológia egyetemi magántanárként). A Szegeden oktató professzorok közül ki kell feltétlenül emelni Buday Árpádot (meghalt 1937-ben) az érem- és régiségtan professzorát, a magyar középkori történelem professzorát Deér Józsefet és Bibó István egyetemi magántanárt, Roska Mártont, az ősrégészet professzorát és Kovrig Béla egyetemi magántanár tudományos munkásságát.

Visszatérés Kolozsvárra

I. 3. Az 1940-1944 között ismét Kolozsvárt működött Ferenc József – Tudományegyetem professzorai közül Bíró Vencel 1908-tól folytatott kutatómunkát (1941-től az MTA tagja). Erdély és Kelet-Európa történetének professzoraként tovább gazdagította munkásságát Gróf Batthyány Ignác; Gróf Batthyány Ignác levelei; Erdélyi katolikus nagyok; Bevezető tanulmány az Erdély öröksége című forráskiadás 3 kötetéhez; Gróf Majláth Gusztáv püspök a román szenátusban; Erdély története (1944); a Kolozsvári jezsuita egyetem szervezete a 18 században (1945).

Váczy Péter (1940-1942, Budapestre neveztek ki) az MTA tagja 1940-tól a középkori történet professzora forráskritikai tanulmányt közölt. A Vazul hagyomány középkori kútfeinkben címmel, írt Jean Bodin a középkori magyar királyság és a pápaság viszonyáról; Szent István emberi alakjáról; Magyar középkor a Balkánon.

Tóth László (1940-1942, Szegedre neveztek ki) az egyetemes történet professzoraként számos fontos tanulmányt tett közzé. Közülük a horvát kérdéssel, a magyar Balkán-politikával, valamint az erdélyi biedermeierrel foglalkozókat emelem ki.

Szilágyi Loránd (1940-1944) a történeti segédtudományok professzora, 1941-től az MTA levelező tagja. A történeti segédtudományok és a történet-

írás, s az írásbeliség történetével foglalkozott elsősorban tudományosan (összehasonlító írástörténet, Századok, 1943).

Baráth Tibor (1940-1943) a magyar történet professzora (1930-tól publikált) 1941-43 közötti munkássága végül szélsőjobboldali jellegűvé vált, ezért egyetemi tevékenységével fel kellett hagynia. (Az új Magyarország történetírása, 1942; Az országépítés filozófiája a Kárpát-medencében, 1943.)

I. Tóth Zoltán (1941-42-ben) az Erdélyi Tudományos Intézet intézeti tanára (1942-től Budapesten a Magyar Történettudományi – Teleki Pál Intézetben dolgozott) kolozsvári működése alatt írott művei Jorga Miklós és a székelyek román származásának tana, 1941; Az „Astra” románosító tevékenysége a Székelyföldön, 1942.

Makkai László (1941-1944) az Erdélyi Tudományos Intézet intézeti tanára, egyetemi magántanár (1942) fő munkái: A románok története (Gáldi Lászlóval), 1941; Documenta Historiae Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1940 (Fekete Nagy Antallal), 1941; Erdély története (1944).

A művészettörténetet illetően: a már – láttuk – Szegeden professzorral kinevezett Felvinczi Takács Zoltán (1940-1944) 1903 óta publikált, Kolozsvárt számos cikket és tanulmányt közölt.

A klasszika filológia professzora (a Szegedről jött) Förster Aurél (1940-1942, Budapestre neveztek ki) akadémikus (1921, 1938) 1899-től publikált; fő kutatási területe Arisztotelész műveinek szövegkritikája volt (a filológia fogalma, 1940; Arisztotelész De sensu et memoria libri, kiad. 1942). Ivánka Endre 1930-tól publikált, 1940-től akadémiai levelező tag, 1940-1944-ben a klasszika-filológia és az ókori történet ny. rk. 1942-től ny. r. tanára. Módi Mihály (1940-44 között) egyetemi magántanárként működött és publikált.

Az ősrégészet professzora Roska Márton 1906-tól publikált. László Gyula 1940-től egyetemi magántanár (az Erdélyi Tudományos Intézet intézeti tanára) számos fontos tanulmánya után jelet meg 1943-ban: A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben című műve, majd 1944-ben: A honfoglaló magyar nép élete című nagy sikerű munkája.

A jogtörténet professzora Bónis György a középkori egyetemes és magyar jogtörténet nemzetközileg elismert tudós kutatója volt: Törvény és szokás a Hármaskönyvben, 1942; A személyes királyság kora (1942).

Történettudományi munkássága miatt a francia nyelv és irodalom és az összehasonlító irodalomtudomány akadémikus (1940, 1948) professzoráról

Zolnai Béláról (1940-1945, Budapestre neveztek ki) is szólnunk kell, akinek nagy volumenű tudományos munkássága (1912-től publikált; 1925-től 1940-ig a szegedi Egyetem professzoraként) kiterjedt a janzenizmus kutatására (A janzenizmus kutatása Közép-Európában, 1944) csakúgy mint Mikes Kelemen eszményeinek feldolgozására s – főleg – II. Rákóczi Ferenc biográfiájának megírására (1942).

I. 4. Tamás Lajos (1940-1944) akadémikus (1940-től) az általános nyelvészet és román nyelvészet professzora 1925-től publikált. Az Egyetem mellett működött Erdélyi Tudományos Intézet (a budapesti Teleki Pál Tudományos Intézet tanintézete) (1941-1944) szervezője és vezetője (1942-ig az akkor Budapestre kinevezett Kriezsa Istvánnal együtt), majd igazgatója, az „Erdély magyar egyeteme” című kitűnő reprezentatív kiadvány egyik szerkesztője (Bisztray Gyula és Szabó T. Attila társaságában) meg is írta a kötetben az Intézet megalakulásának és tudományos szervezésének, mikénti felépítésének körülményeit. Művei között kiemelkedő hely illeti meg „Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajanában” című munkáját.

Az Erdélyi Tudományos Intézetben számos fontos történettudományi munka született az Egyetem és az Intézet tanárainak a tollából. Ilyen volt Bíró Vencel már említett műve Majláth Gusztávról, Makkai László Szolnok-Doboka megye magyarságának pusztulásáról a 17 század elején; Tamás Lajos munkái: A magyar eredetű román kölcsönzések művelődéstörténeti értékelése; Fejezet a bánági és hunyadmegyei románság művelődéstörténetéből; Ugocsa magyar-román kapcsolatok; Bónis György: Magyar jog – székely jog, Venczel József (1940-1944) egyetemi magántanár, intézeti tanár kiadványa: Az erdélyi román földreform. Az Intézetnek Évkönyvei is megjelentek. De megjelentette az Intézet a történettudományi kutatás fontos forráskiadványait is, hosszú távra érvényes alapműveket a további történettudományi feldolgozásokhoz, köztük Jakó Zsigmond (1941-től tanársegéd, majd adjunktus) A gyalui vártartomány urbáriumai c. munkáját

A történettudomány 1940 utáni fejlődésében (csakúgy mint a két világháború közötti Erdélyben, rendkívül fontos szerepe volt – az Egyetem és az Erdélyi Tudományos Intézet mellett – a nagymultú Erdélyi Múzeum Egyesületnek. 1941-től az Egyesület kialakította az erdélyi magyar kutatóközpontot.

Böhm Károly alkotta meg az első magyar filozófia rendszert a legkorszerűbb európai színvonalon (nem törődve, illetve szembeszállva a korabeli leg-

nagyobb magyar tekintélyekkel is (Greguss Ágost), vagy megfelelő kritikával illetve őket. Az Egyetem alapjlegét és tekintélyét meghatározó személyiséget tisztelhetünk benne (miként a korabeli ottani egyetem alapjlegét meghatározó Hegelben), miként Berlinben munkásságát értékelő és folytató Pauler Ákosban. Utóbbi jelentésébe (1912) ez áll „Böhm úttörő a (filozófiai – I.M.) világirodalomban. Rendszeresen kidolgozott értékelméletnek öntudatos egybeszövését a világmagyarázat ugyancsak szabatosan kidolgozott végső principiumaival Böhm Károly előtt egy bölcselőnél sem találhatjuk.” (Akadémiai Értesítő 1912. 272. P.) Mátrai László szerint viszont – európai távlatban – a legjelentősebb Böhmnek az „emberi szellemre” vonatkozó felfogása. Az értékelmélet területén újabb lehetőségek ugyanis alig kínálkoznak, míg Böhm szellemtanával kétségkívül megelőzte korát: pszichológiai tanai „rendszerének egyik legerősebb és legeredetibb részét” képezik Böhm ma is helytálló módon – vitatkozva – hangsúlyozza, hogy a képzetársítás helyes magyarázatában nem szabad mechanisztikus, atomizáló módon eljárunk, hanem figyelembe kell vennünk, hogy minden lelki funkció szerves része egy lélekegész célszerű, teleológikus, aktív és ökonomikus működésének” Kelemen Lajos (1940 után múzeumi és levéltári igazgató) hatalmas tudása és forrásismerete, tudományos segítőképessége és -készsége rendkívüli volt. Jakó Zsigmond szervezőképességével és lankadatlan munkájával – Kántor Lajos EME titkár segítségével – alakította ki a kutatóközpontot és az iratvédelmet. Jakótól jelent meg az Erdélyi Tudományos Füzetek sorozatában: Az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárának múltja és feladatai (1942) című és az „Erdély és népei” című kötetben (1941) A románység megtelepülése az újkorban című tanulmány.

I. 5. A magyar történelemtudomány az I. világháborútól 1944-ig – további igen jelentős szakmai-módszertani fejlődési utat járt be. Ezen azok a történelmi sokkhatások sem változtattak alapvetően, amit a forradalmak, illetve 1919, majd a trianoni tragédia jelentett az egész országnak. Sőt: bizonyos szempontból a két háború közötti magyar kultúrpolitika – ami elsősorban a kultuszminiszterek tudománypolitikai tevékenységében öltött testet (Klebsberg Kunó és Hóman Bálint) kedvezett a történettudomány fejlődésének – az általános kultúrpolitikai vonal mellett a Collegium Hungaricumok létesítése is, ilyen irányban hathatott.

Mindez nem zárta ki különböző tudományos irányzatok egymás melletti

Szentgyörgyi Albert

létezését, kivéve az illegális kommunista történetírói tevékenységet – ám ennek ellenére az utóbbi létezett, de természetesen nem volt meghatározó jelentőségű. Előre tört, mint irányzat a szellemtörténet, a művelődéstörténet, a népiségtörténet és településtörténet a korszerű módszertani kérdések fejlődése mellett.

Ezek kifejtésére, sőt illusztrálására sincs terjedelmi lehetőségünk. Arra azonban mindenképpen rá kell irányítsuk a figyelmet egyfelől – és ez paradox módon a kisebb súlyú tényező –, hogy csekélyebb részben az olasz fasiszta, sokkal lényegesebben a náci német ideológia (1933 után) lehetett – és egyes esetekben volt – bizonyos közvetett és közvetlen hatással a magyar történettudományra is. Semmiképpen sem meghatározó mértékben. Másfelől – és ez az igazán fontos – élesen jelentkeztek problémák az utóállamok nacionalista történetírásával szemben. (Gondoljunk csak elsősorban – Erdély vonatkozásában – a dáko-román kontinuitás ideológiájára és az ellene folytatott magyar történetírói teljesítményekre). Ebbe az általános keretbe illeszkedtek természetesen a Ferenc József-Tudományegyetem professzorainak és oktatóinak (Szegeden és Kolozsváron) elért korszerű tudományos eredményei.

A filozófia oktatás és tudomány a nemzetközi élet méltó helyén

II. A történelemtudomány után a filozófiáról szólva elsősorban azt tartom kiemelendőnek, hogy az Egyetem fennállásának egész időszakában a filozófia

oktatás és tudomány nemcsak a magyar, hanem az európai, nemzetközi tudományosság élvonalával egyenértékűt produkált. Már a polihisztor Brassai Sámuel is ide számít, hiszen – például – valójában az egész századvégi esztétikát megelőzték meglátásai. S a 20. század 1920-as éveitől működött kitűnő magyar filozófus, Mátrai László szavaival szólva: „Ugyancsak európai távlata van annak a küzdelmének (Brassaiénak) is, melyet az egyre inkább eluralgó materializmus és pozitívizmus ellen folytatott, s amelyet az azóta eltelt idők csakugyan igazoltak: a materializmusnak igaza van addig, míg Hegelt cáfolja, de viszont meg sem kísérel felelni számos olyan kérdésre, melyet Hegel már megpróbált oldozgatni. Kitűnő tudományos ösztönére és intuíciójára vall, hogy érdeklődésétől távolabb álló tudományos kérdésekben is sokszor elébe vágott az európai tudománynak” – például az összehasonlító irodalomtörténetben és a pszichiátriában (189.p.)

A filozófia első kolozsvári professzora Szász Béla (1872-1896) működése után került a filozófia katedrára Böhm Károly (1896-1911). „Mert világos előttem – írja Böhm –, hogy a megértés a jelentésre, a jelentés az általánosra, az általános a valóra, a való az igazságra, az igazság a bizonyosságra vezet.” (Böhm) A megértés, mint a megismerés középponti mozzanata, Budapest, 1909) Teljesen indokolt Mátrai megállapítása: „Böhm pusztán következetes gondolati munkával, önállóan jutott olyan eredményekre, melyeket az európai tudományosság csak egy generációval később tudott kiérlelni”. S itt is visszaköszön a magyar tudománytörténet „szomorú vezérmotívuma” (Mátrai, 194.p.)

Böhmnek minden valószínűség szerint a modern pszichológiára reális hatása is lett – magántanárán Palágyi Menyhért (1859-1924) keresztül, – aki később külföldön foglalkozott lényegi ismeretelméleti kérdésekkel.

Böhm tanszéki utódja, Pauler Ákos ugyancsak kiváló rendszer alkotó filozófus. Modern kori konzekvens ismeretelméleti objektivizmusával több vonatkozásban követte elődje filozófiai rendszerének „kezdeményeit, de ezek saját rendszerében más – de ugyancsak európai távlatú jelentőséget nyernek (M. 195.p.). Legidőtállóbb művének Logika. Az igazság természetének alapvonalai, (Budapest, 1927.) „... főerőssége s eredetiségének kulcsa gondolkodásának tisztaságában és következetességében rejlik” (Mátrai 195.p.) Grundlagen der Philosophie (Bevezetés a filozófiába) című munkája (Berlin, 1928) „igen nagy didaktikai értékű, európai szempontból is jelentős képviselője ennek a nehéz műfajnak” (M. 196.p.).

A filozófusok között kell említést tennünk Concha Győzről, az Egyetem nagyhírű (jogi karon működött) politika professzoráról (1872-1892, Budapestre távozott).

Somló Bódog (1905-1918) jogfilozófus, egyetemi magántanár (a jog- és államtudományi karon) tudományos tevékenysége részben a filozófiához is kapcsolódik, főleg a századeleji a „primitív jogra” vonatkozó kutatásai révén. (Tevékenységére a szociológia tárgyalásánál is vissza kell térnem).

Bartók György – Kolozsvárt, Szegeden, majd ismét Kolozsvárt 1940-41-ben az Egyetem rektora – 1927-től akadémikus az Egyetem utolsó nagyformátumú filozófia professzora (1944-ig) 1905-től publikált. Böhm tanítványa volt, elsősorban etikával és értékelmélettel foglalkozott. Nagy volumenű, a filozófia történetének egészét témája vonatkozásában mozgósító és értékelő, új eredményeket, de szintézist is adó legfontosabb műve: Az erkölcsi értékeszme története (I. Köt. 1926., II. köt. 1935., Szeged, Acta Litterarum de Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Franciscus-Josephinae, Sectio: Philosophica) Mint a munka második kötete Előszavában maga is teljes joggal állapítja meg: „Az úttörés nehézségét ... senki sem tagadhatja, aki a munka anyagának terjedelméről fogalommal bír.”

A sokszínű szociológia

III. A szociológia művelésének áttekintése a filozófiától eltérő képet mutat. Fejlődése, művelése, a tudomány szak fontossága ellenére, megosztottabb – más az Egyetem életének első szakaszában, a két háború között és 1940 után. Kifejezetten szociológiai tanszék ugyanis csak 1940-től volt az Egyetemen, melynek alapítása után a „jogbölcseleti” (jogbölcselet, jogelmélet) tanszék keretében folyt szociológiai jellegű tudományos tevékenység: Jenei Viktor (1872-1887) utána Werner Rezső (1888-1905), majd Somló Bódog egyetemi magántanár (1905-1918) vette át.

A polihistor Brassai Sámuel 30 évvel előzte meg a milieu-elmélet tekintetében annak „hivatalos” felfedezőjét H. Taine-t, ötletét azonban már itthon – tekintélyalapon – elnyomták.

Az ismételt említett Somló Bódog a 20 század elején „leíró szociológiai” kísérletével tűnt ki (Zar Grundlagung einer beschreibender Soziologie. Berlin, 1909)

A két világháború közötti és az 1940-1944-es időszakban Ottlik László (1940-1944) a politika professzora (1922-től publikált) tűnt ki politikatudományi és társadalomtudományi mun-

kásságával, Horváth Barnán, Kovrig Bélán és Venczel Józsefen kívül.

Horváth Barna (1933-1944) a jogbölcselet professzora, a Társadalomtudományi Társulat alelnöke, 1923-tól publikált. Kiterjedt nagy volumenű és igen magas színvonalú munkásságot fejtett ki.

Kovrig Béla (1940-1944) a társadalomtan és társadalompolitika professzora 1922 óta publikált, munkássága kiterjedt, széleskörű – elsősorban a szociálpolitika területén a legfontosabb. (Korfordulón, 1940); Magyar társadalompolitika I-III. kötet szerk. (Kézirat gyanánt, 1944); A munka védelme a Dunai államokban, (1944) Utóbbi komparatív összehasonlító módszerrel készített igen jelentős munka.

Venczel József egyetemi magántanár (1940-1944) szociológus és statisztikus, s kiváló tudománysszervező is volt. 1941-ben megjelent tőle A falukutatás módszertanának vázlata, mely segítséget adott a Venczel vezette bálványosváraljai szociográfiai – népismereti kutatásokhoz, a falukutatóhoz. Ezekben a kutatásokban számos egyetemi hallgató rendszeresen részt vett, s ezek a kutatások reális népismerettel vértették fel a bennük résztvevőket.

A szociológia egyetemi művelése, eredményei a miatt is felettebb jelentős, mivel művelése Magyarországon általában – főleg a két világháború között – viszonylagosan nem kapott elegendő teret. Ennek okai messzebbre vezetnek, tény mindenestre, hogy Kovrig Béla kolozsvári kinevezése előtt (1940-ig) egyedül a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen volt szociológia katedra. (Szemben például azzal a román gyakorlattal, amely már a gimnáziumokban is a szociológia oktatását eredményezte, a román szociológia tudomány (Dimitrie Gusti és iskolája) pedig nemzetközi híru volt.)

Erdély magyar egyeteme

IV. Úgy vélem mélységesen igazak Mátrai Lászlónak „A kolozsvári egyetem és az európai tudományosság” kapcsolatáról megfogalmazott értékelései az Egyetem 50 éves működése mérlegének megvonása kapcsán: „Bármily nehéz is ... egyetemek versengésében döntő ítéletet mondani, maga a versengés tagadhatatlan s éppen nem káros valóság az egyetemek életében. E szempontból egészen sajátos a kolozsvári egyetem helyzete. Tudomány és egyetem között a tanár személye a valóságos kapocs: jó egyetem az, amelyiknek jó professzorai vannak. A kolozsvári egyetem ötven esztendőjének tudománytörténetében egyik legmeghökentőbb jelenség az a bőség,

mellyel ez az egyetem egyre-másra küldte a jobbnál jobb tanárokat idősebb és a centralizmus korában jobban kegyelt társának, a budapesti Pázmányegyetemnek. E jelenség a pesti egyetemre nézve hasznos, de nem hízelgő, a kolozsvári egyetemre nézve hízelgő, de nem túlságosan hasznos. Az egyetem historikusának ilyenformán nemcsak joga, hanem a tárgyilagosság követelménye által előírt kötelessége is, hogy a Kolozsvárt az európai tudománnyal összekötő szálak bogozása közben ne legyen túlságos tekintettel arra, hogy e szálak csak részben, csak rövidebb-hosszabb ideig szövődtek Kolozsvárt. A tudós egyéniség amúgy sem parcellázható bizonyos hivatal évszámok keretei közé: egy-egy végső eredménye néha évtizedekkel korábbi gondolatokra, élményekre utal vissza. Harmadsorban pedig ilyen szemléletre készlet az a fogalmilag nehezen körülírható benyomás is, mely egyre inkább erősödik abban, aki a kolozsvári egyetem évkönyveit elfogulatlanul lapozza, hogy volt ennek az egyetemnek valaminő sajátos hangulata, egyéni couleur locale-ja, mely félreismérhetetlenül rányomta bélyegét az itt dolgozó tudósok legtöbbjének egyéniségére. – Talán nem tévedünk, ha e fogalmilag nehezen megfogható, sajátos jelleg egy leglényegesebb jegyét abban látjuk, hogy a kolozsvári professzorok a szokottnál mélyebben hittek a tudományos igazság szuverén voltában, s e szilárd meggyőződésük alapján szokatlanul bátran, mellétekintetek nélkül szállottak síkra tudományos kérdésekben s néha a makacssáig menő szívóssággal küzdöttek helyesen felismert tudományos céljaikért. E magatartásnak bizonyára megvannak a maga valós okai az erdélyi művelődés viharos történetében ... Annyi bizonyos, hogy e magatartás a tudományos kutatás szabadságának legnemesebb hagyományában gyökerezik és sohasem mentes bizonyos tragikus mellékíztől, mely a tudományos eszmény és a rideg valóság összeütközéséből származik, s mely a késői szemléletben tiszteletet parancsol, de egyben sajnálkozást is kelt”

Összességében szólva: „... ennek az egyetemnek igen nagy jelentősége volt az európai tudományosság számára. Olyan jelentősége, amellyel nem minden egyetem dicsekedhetik, s amelyet kétségbe vonni csak tudatlanság vagy rosszindulat árán lehetséges”. (Erdély magyar egyeteme, 206. p.)

INCZE MIKLÓS

* Elhangzott: 1997. november 8-án, a Kolozsvári egyetem 125. évfordulója alkalmából rendezett tudományos tanácskozáson.

Schneller István, a kolozsvári egyetemi rektor

A kolozsvári egyetem történetét két Schnellert is számon tart: a Kőszegen 1847. augusztus 3-án született apát, Schneller Istvánt, és a Pozsonyban 1893. július 12-én született fiút, Schneller Károlyt. Az első iskolateremtő pedagógus szakíró volt, a második a statisztikának volt tudós professzora, aki például elsőként mutatta meg a mi tájaink, hogy a szórványkérdések milyen a tudományos megközelítési módja. Mindkettőjükéről elmondhatjuk, hogy olyan életművet alkottak és olyan, a jelenre nézvést is megszívlelendő tudósi magatartást tanúsítottak, melyek mélyen beépültek az erdélyi magyar értelmiségi lét tapasztalatainak a tárházába.

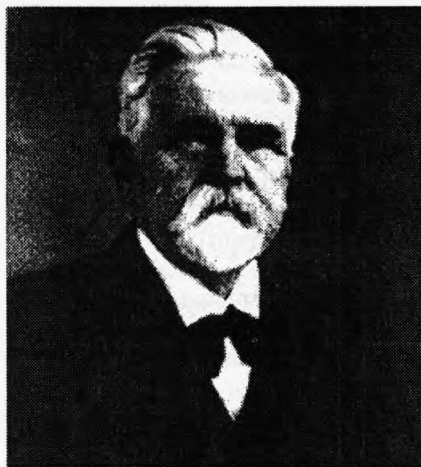
Abban az időben, amikor az egyetemi autonómiát komolyan vették, az egyetemi tanács évenként választott rector magnificust, mégpedig pontos sorrend szerint, egymást követően a különböző fakultások professzorai közül. Ez a rendszer azért is bizonyult jónak, mivel a tudós professzorokat csak egy évre vonta el a rengeteg adminisztratív teendő és a közéleti megbízatással járó sokféle kötelezettség, a tudományművelés és az oktatás reájuk rótt elsőrendű feladatától. Az egyetem vezetésében a folyamatosságot pedig az biztosította, hogy a lelépő rektor a következő tanévben prorektorként támogatta a helyébe lépő tanárkollégát az ügyintézés irányításában.

Az 1918-1919-es tanévben az 1872-ben alapított, Ferenc Józsefről elnevezett kolozsvári tudományegyetemen a bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi karon volt a sor, hogy rektort jelöljön. Így lett e tisztség betöltője a neveléstan nagy tekintélyű nyilvános rendes tanára, Schneller István, aki akkor már túl volt élete hetvenedik évén.

Súlyos háborús gondok között vette át Schneller István 1918 őszén a hatalmát jelképező rektori láncot. Mint a nevelésügy tájékozott ismerője, jól tudta, hogy az 1867-es kiegyezést követő évek magyarországi politikájának egyik nehéz és megoldatlan kérdése a nemzetiségek ügye és ezen belül is az anyanyelven való oktatás követelménye. Személy

szerint azt vallotta, hogy a nemzeti léteget lekicsinyelni és el nem ismerni az oktatásban, a legnagyobb igazságtalanság.

A korszak sajátosságához tartozott, a liberalizmusnak volt természetes velejárója, hogy minél erőteljesebb lett az akkori Magyarország nem magyar lakosságának, így a románoké, a polgárosodása, a vagyonosodása, értelmiségi elitjének számbeli gyarapodása, annál keményebb hangú lett a nemzetiségek követelése, hogy az anyanyelven való oktatás jogát minden szinten, az adózó néptől befolyt jövedelemből, az állam biztosítsa. A felekezeti oktatás szabadsága körül csupán annyiban volt vita, hogy az állam csak bizonyos feltételek mellett volt hajlandó költségvetési támogatásban részesíteni a nem magyar tanítási nyelvű egyházi iskolákat.

Schneller István

Ez a feltétel pedig az volt, hogy azokban oktassák a magyar nyelvet és irodalmat. A híres erdélyi román felekezeti iskolák: a balázsfalvi, a nagyszebeni, az aradi, a nagyváradai gimnáziumok nevelési szerepét és eredményeit látványosan bizonyította az emlékezetes gyulafehérvári nemzeti gyűlés, ahol főleg ezekben az iskolákban felnőtt értelmiség volt a hangadó. A román egyetem ügye azonban, amelynek államinak kellett volna lennie, nem nyert megoldást. Az

1848-as balázsfalvi gyűlés határozatainak 13. pontja már követel „egy román egyetemet, az állam pénztárából való javadalmazással”, és később, közvetlenül az első világháborút megelőző időkben, az erdélyi románok vezetői a Tisza István magyar miniszterelnökkel való tárgyalások idején ismételtelen felvetik az Erdélyben felállítandó román tanítási nyelvű magyar állami tudományegyetem gondolatát. Sőt a Román Nemzeti Párt intéző bizottsága felkérésére Onisifor Ghibu, a nagyszebeni ortodox érsekség tanügyi felügyelője emlékiratot szerkesztett a román egyetem felállítására ügyében, és azt átadták Tisza Istvánnak. Ebben a román-magyar megegyezés első feltételeként az erdélyi román egyetem felállítását jelölték meg. Sajátos fintora Erdély történelmének, hogy az 1918-as gyulafehérvári határozatok után, mely „teljes nemzeti szabadságot” ígért az Erdélyben lakó népeknek és önkormányzatot a közigazgatásban, igazságszolgáltatásban és közoktatásban saját nyelvhasználatot, az új román vezetőség, a Kormányzó-Tanács (Consiliul Dirigent) közoktatás minisztériumába kinevezett főtiszt, a már említett Onisifor Ghibu, a korábban követelt román egyetem felállítására helyett a kolozsvári egyetem azonnali elrománosítását tűzte ki politikai feladatul. Tette ezt annak ellenére, hogy a román szellemi élet akkori legnagyobb tekintélye, Nicolae Iorga a Neamul Romănesc című lapjában határozottan a terv ellen foglalva állást ezt írta: „**A kolozsvári egyetemnek a magyarok birtokában kell maradnia**”. A román hatalom szervezzen új egyetemet tanácsolta –, mert, „szomorú lenne, ha ez alkotások helyett inkább szeretnénk holmi alsóbbrendű pótlékokat és közönséges bitorlásokat”. Ugyanezen a véleményen voltak a román szellemi élet más vezető egyéniségei is, köztük a Kormányzó-Tanács közoktatásügyi minisztere, Valeriu Braniște. Később maga Onisifor Ghibu mondta el ünnepi beszédeiben, és írta meg tanulmányaiban, hogy román vezető

férfiakkal is meg kellett küzdenie, hogy hozzájáruljon a kitervelt célja eléréséhez.

Az alábbiakban az eseményeket röviden Ghibu írásaiban és az egyetemi jegyzőkönyvekben található információk alapján írom le.

A román katonai megszállás után, de jóval az első világháborút lezáró békeszerződés megkötése előtt, 1919. május 9-én, Kolozsvár város prefektusa átíratot intézett Schneller István rektorhoz, hogy három napon belül az egyetem rendes és rendkívüli tanárai tegyenek hűségesküvet Románia királya és a Kormányzó-Tanács iránt. Az átírat kilátásba helyezi, hogy a tanárok „megmaradhatnak jogaik élvezetében, amennyiben az eskü letétele napjától számítandó két év leforgása alatt a román nyelvet szóban és írásban oly módon sajátítják el, hogy román nyelven előadásokat tarthassanak”. Az egyetemi tanács egybehangzóan a tudománykarok ide vonatkozó, részletesen indokolt nyilatkozatával a kívánt hűségesküvet letételét megtagadta. Az ügyeket akkor a háttérből irányító Ghibu, 20 év múltával, az évfordulós ünnepélyen tartott beszédében elmondta, hogy maga milyen izgatottan várta a tanács elutasító nyilatkozatát; mert – mint a nyomtatásban megjelent beszédben olvashatjuk – „a román szuverenitás elismerése után a magyar tanárokat többé nem lehetett volna állásukból kitenni. Állásukban viszont évtizedekig megmaradhattak volna, megsemmisítvén egy erős román egyetem kialakulását és a jövőben is állandósítva Kolozsvár, sőt, bizonyos pontig egész Erdély magyar jellegét. Ki tudta volna megakadályozni azt, hogy a kolozsvári magyar egyetem továbbra is erőteljes magyar központ legyen, veszélyes külföldi visszhanggal, mellyel szemben nekünk nem lett volna mivel kiállni.”

Ghibu győzedelmes felhangú visszaemlékezésében arról nem ejt szót, hogy neki személy szerint milyen sürgős volt beleülni éppen abba a professzori székbe, amelynek addig a nagy tekintélyű Schneller István volt a gazdája. Az események most már gyorsan peregtek, 1919. május 12-én a rektori hivatalban megjelent egy 5 tagú bizottság és felszólították Schneller István rektort, hogy adja át a magyar tudományegyetemet. A lakonikus tömörségű jegyzőkönyv az ezután történeteket. Így írja le:

„Dr. Schneller István az Egyetem e.i. rectora támaszkodva a prefectushoz intézett átíratában kifejtett elvek és érvekre, az átvétel ellen óvást emel, kijelentve azt, hogy csakis a karhatalomnak enged és a tényleges átadást csupán leltár fölvétele mellett eszközli. Erre Vasiliu János őrnagy a hadsereg képviselőjében a karhatalom alkalmazása képpen kezeit a Rector vállára téve, fölhívja őt az átadásra. A Rector az erőszak előtt meghajolt.”

A Kolozsvárról rövidesen távozni kényszerült rektor egy ideig Budapesten tartózkodott, majd öreg fejjel vállalkozott arra, hogy egyik szervezője, életrehívója legyen a szegedi tudományegyetemnek. 1923-ban vonult nyugdíjba, majd 1939-ben, 92 éves korában halt meg.

Megemlékezésemben még két dologról feltétlenül említést kell tennem.

Először arról, hogy professzori kinevezése után Schneller nyomban bekapcsolódott az Erdélyi Múzeum-Egyesület tudományszervező, tudománygyarapító és a kutatási eredményeket népszerűsítő munkájába. Tisztségeket vállalt az egyesületi vezetésben, az Erdélyi Múzeum című folyóirat hasábjain megjelent tanulmányaival és a bölcsészeti szakosztályban elhangzott előadásaival a tudományos szervezkedésnek azt az irányvonalát támogatta, amely első sorban az akadémiai jellegű közéleti-tudományos tevékenységben látta

és kereste az EME sajátos munkaterületét.

Másodjára pedig arról szövelek, hogy a tudós tanár pedagógiai munkásságának erdélyi kisugárzása nem szűnt meg azal, hogy tanszékéről távozni kényszerült. Kiváló professzortársával, a filozófus Böhm Károllyal, akivel még fiatalon, pozsonyi együttlétük éveiben lépett szoros baráti és eszmetársi kapcsolatba, a kolozsvári egyetemen olyan tanítványokat nevelt, akik a két világháború közötti időszakban elsősorban a protestáns teológiákon a lelképápszorképzésben érvényesítették a személyiségpedagógiában tanultakat. A református teológián tanító Tavasz Sándor, Makkai Sándor, Imre Lajos; az unitárius teológiai professzor Varga Béla és Kiss Elek olyan közszolgálatra vállalkozó papi nemzedéket nevelt fel, melyet László Dezsőnek és Balázs Ferencnek az életműve fémjelez. De Schneller István pedagógiájából okult a következő nemzedék is, a mai hetven év körüliek. A Bolyai Tudományegyetemen 1945-48-ban két hűséges Schneller-tanítványtól, Imre Lajostól és Tettamanti Bélától tanultuk a neveléstant. Az első speciális kollégiumban adta elő mestere nevelési rendszerét, az utóbbi két tanulmányt is írt (1932-ben és 1947-ben) a személyiség nevelése magyar elméletének megalkotójáról, illetőleg rendszere lényegéről. Így lett Schneller István életműve az erdélyi magyar művelődési életben máig élő hatékony szellemi erő.

BENKÓ SAMU

PÁLYÁZAT

Az Erdélyi Magyarság pályázatot hirdet:
„Az 1948/49-es forradalom és szabadságharc és Erdély”
 címmel.

Pályázni lehet:

kiadatlan dokumentumokkal, egyéb írásokkal, versekkel, helytörténeti dolgozatokkal, fényképekkel, tárgyi emlékekkel.

Eredményhirdetés: 1998. június.

A legsikeresebb munkákat lapunk nyári számában kívánja megjelentetni.

— Száz éve született Tamási Áron —

TAMÁSI ÁRON: JÉGTÖRŐ MÁTYÁS

A bárány a kos jegyébe lép

I.

Sokan láthattak már hegyről visszatekintő vándort, kinek a homlokát az igazság, a szemét pedig a sok kedves emlék harmatozta bé. Nohát azok most újat nem látnak, mert ama vándornak szakasztott mása vagyok magam is. Sőt a visszatekintésben a vándorok vándora lehetnék, mert arra az időre emlékezem vissza, melyet a mostani formám felvétele előtt éltem. Akkor ugyanis, mielőtt még jelen emberi testembe költöztem volna, fent éltem a szabad és dologtalan végtelenségben. Annak a seregnek, amelyikbe én is tartoztam, a Fiastyúk volt a központi helye; a parancsnoka pedig egy kiszolgált görög barát. Én a kisebb és fiatalabb szellemek közé tartoztam, s bár nem válik nagy dicséretre, játszós és helytelen voltam. A vén görög sokszor intett a jóra, de amikor látta, hogy a szép szó nem használ, béosztott a szolgálatos csapatba. Ilyen csapatokat egyre-másra alakított s azokat széjjelküldte a világba, hogy nehéz és zűrzavaros dolgokban másoknak szolgáljanak. Elég példátlan eset volt, hogy szolgálatba küldjön olyan kicsi és fiatal szellemet is, amilyen én voltam, de ha ő megtette, én sem könyörögtem neki maradásért. Amikor látta élethetetlen konokságomat, még jobban elvadult benne a szigor és azt mondta:

– Ne is lássalak!

Ugyan szemmel, de még igazival kellett volna rendelkeznie, hogy a következő percben már láthasson. Mert úgy elindultam s jöttem félszántulag a nagy mindenségen keresztül, hogy sziporkázott nyomomban az út. Akik a földről láttak, hullócsillagnak gondolhattak, pedig nem lehettem nagyobb, mint amekkorát egy szentjánosbogár juttat az ember eszébe.

Nemsokára hegyek tűntek elé, majd a hegyek között egy falu hosszan. Éppen javában fesledezett a reggel, de a nap még nem vonult vala bé a faluba. Meglehető magosságban végigrezentem a házak felett, majd egy alkalmas ponton helyzetet vettem.

Olyan volt így az egész, mintha óriási kidőlt virágszál lett volna a falu, én pedig a lebegő illat felette.

– No, mit látsz? – kérdeztem magamtól, mert egy kicsit tájékozódni

akartam, mielőtt beállottam volna valakinek a szolgálatába.

Ismét csak hegyeket láttam, de nem rémítő nagy hegyeket, hanem csak amolyan óriásoknak való játékszereket. Az volt közöttük a legnagyobb, amelyik a falu felett emelkedett, a keleti oldalon. Ennek a falura néző oldala sziklás volt, rengeteg sok szája neki, s azzal a sok szájával éppen ezüstport reggelizett. A tulsó oldala szépleptiben lejtősödött s teli volt tüzdelve szomorú fákkal. Úgy tűnt, mintha ezek a fák itt nem érezték volna jól magukat, hanem egy hosszú és mély völgyön átszökdöstek volna ide, hogy tömérdek zöld pattanásukkal duzzoghassanak valamiért. A duzzogásukat nem is csodáltam, mert a fák igazi otthona a falutól északra volt. Valóságos erdőország, ameddig csak szolgált a reggeli fény, s a közepén egy fennsík, mintha ott borotválkozott volna. Alatta a mély és hosszú völgyben szelíd csobogással szöke víz folydogált, átillegett a falun s tova, jó messze délen, két hegyecske közé befolyt, mint a női könnyáradat két kebel közé.

Lent a hosszúkas faluban füstlőgttek a házak és a sok apró füsttel maga az ég vette fel a játékot, mert foszlynyos felhőket úsztatott viszonzásul. A földi és égi kedves móríkalás között a fényfonalakon hintázott a levegő s néha csiklandósan mosolygott.

Miután emígy kitapasztaltam, amit melegiben szükségesnek láttam, alább lebbentem és helyet kerestem magamnak, ahol szolgálatba álljak. Amint vigyázkodtam volna, meg is láttam egy kicsi házat, mely a többitől különválva, árván és mégis vidáman üldögélt, majdnem a falu felső végén, egy kertecske szélében. Újnak látszott, de mégis elhagyottnak. Fából építette valaki, cseréppel fedte, s az ablakai még festetlenül díszlegetek. Előtte borzos a bjáró ösvény s a kertecske is gondozatlan.

Nem sokat gondolkoztam, hanem odalibbentem az ablakához, melynek a felső szeme helyén már nagyban várt reám egy lik. Hamar és ügyesen azon bésurrantam, nem tudván még akkor, hogy az ajtón szokás járni.

Hű, be furcsa volt!

Négyfelől fal, alól a padló, felül a mennyezet, s hozzá félhomály és béoltott levegő. Egyszerre kegyetlen szorongás lepett meg s már azon voltam, hogy búcsút veszek a testvéremtől, vagyis a liktól az ablakon, de ak-

kor felvillámlott előttem, hogy mit fog szólni a vén görög s hová lesz a becsület?

– Bátorság, most az egyszer! – parancsoltam magamra.

Éppen egy vetett ágy fehérlett alattam s arra nagy és puha szerencsével ráereszkedtem.

– Hoppá, be jó! – mondtam.

Annyit észrevettem, hogy egy fekete kalap domborul a szomszédomban, de a következő pillanatban már olyan világtalanul merültem magamba, ahogy némely virágnak esténcént összehúzódzkodni szokása. Így időztem egyideig, de amikor erőt és bátorságot már eleget szívtam magamba, világtalan puhaságból ismét felmerültem.

– No, mit látsz? – biztattam újból magamat.

Nagy ámulattal kezdődött a dolog, mert elsőnek egy legényt pillantottam meg. Ott feküdt mozdulatlanul a karos padon, amely a fal mellett és az ablak alatt állott. A maga szép és természetes eszével úgy helyezkedett el, hogy kinyitott bal tenyerét tette legalól, abba belé ökölbeszorítva a jobbját s arra pedig ráfektette szépen a fejét. Olyan volt így, az ökle felett a feje, mintha egy darabocskó kalácson egy nagy darab kenyér nyugodott volna. A haja barna volt és egy-egy tincs félreduzzogott belőle. A két szemöldöke fekete és gazdag s azok alatt úgy pihent megbújva a szeme, mint valami eszterháj alatt. Feketébb volt a bajusza is a hajánál, de még sarjadzó állapotban. A homloka dombosan feszült, a füléről pedig szíromszájú tölcser jutott eszembe s bizonyos voltam abban, hogy az édes-meleg álom ezen a tölcseren keresztül csurog a buksi horzóba.

Különben ruhástól feküdt a pad csóré fedelén. Csizmával a lábán, fekete színóros feszülő harisnyában, házi szóttos ingben és gombolatlan fekete mellényben. Ujjasa is volt, szürke posztóból és ugyancsak fekete színóros, de az a vállára és a derekára vetve lebegett, mint valami kibontott szárny.

Azt is feltetszőnek találtam, hogy a kalapját lefekvés előtt nagy beccsel az ágyra tette. De megnyerő is volt ez a kalap, benne az üdítő muskátli virággal, amely piros kontyot játszott. Ha lett volna fejem, még én is felpróbáltam volna, így azonban csak a szemlét folytattam zökkenő nélkül. S ha már ott időztem a kalapnál, jobban megügyeltem az ágyat is. Magasra felvetett

ágy volt, hat frissillatú párnával, amelyek kettesével egymáson feküdtek, ahogy ágyban illik is az. Én a bokrétás kalappal a középső párnak a tetején ültem: s olyanok lehettünk, mint egy szentjánosbogár valami nagy teknős-béka mellett.

A falak gyenge kék színükben csórén meredeztek. Csupán az ablak felőli bal sarokban lengedezett egy pókháló s benne maga a mester. Alatta szék állott, fenyőfából és festetlenül, s lapos ülökéjén egy barna agyagkorsó, amely úgy ült ott kecses nyakával és domború hasával, mint valami szolgabíró a járási székhelyen.

Mivel ezeken kívül nemigen volt egyéb látnivaló, tétlenül kezdtem időzni, mint a szélcsendben a kipattant bimbó. Nem is történt sokáig semmi, de később észrevettem, hogy a legény felett hullámszerűen kezd a levegő, a levegőben pedig szedelődöznek az árnyak és a fények, majd türelmetlenül gomolyognak, rendeződnek és alakulnak...

S akkor egy leány árnya jelent meg az izzó levegőben.

A bal kezében égő gyertyát tartott, a jobbikkal pedig egy tojást emelt a gyertya lángjához. Hol a láng elött, hol pedig annak háta mögött forgatta és úgy figyelte nagy buzgalommal.

Egyiket a másik után.

Könnyen kitaláltam, hogy a legény álmában látja, amit én ébren látok.

– Mátyás! – kiáltotta akkor odakünn valaki.

S a következő percben már nyílt a szoba ajtaja s egy báránybórsapkás ember a nyílásban megjelent.

Hamar a kalap alá bújtam, nehogy a jövevénynek okot adjak arra a hazugságra, hogy látta a szellemet. Éppen egy lik is volt a kalapon s azon keresztül jól láttam mindent.

Az ember, aki gyér kalászos bajuszával és bohókás arcával immár jól benne volt az időben, a bal kezével levette Mátyásról az ujjast, a jobbával pedig jól megmozgatta vállban.

– Dél van, hécskám – hirdette, mint egy nappali ór.

Mátyás felpattant és olyan zavartan nézett az öregre, mintha halot-taiból támadott volna fel. De amikor látta, hogy a kalászos gyér bajusz alatt elmosolyodik a száj, egyszerre helyrebillent és törölgetni kezdte a szemét.

– Hány óra? – kérdezte.

– Tíz lesz.

– Mikor?

– Egy óra múlva.

Így éppen alkalmas lehetett Mátyásnak az idő, mert lassan felállt s mint aki ráér, jó ropogósan nyújtózott egyet. Aztán megigazgatta a derekán a harisnya korcát, odament a székhez és a korsót a kezébe vette.

– Tudná-e utánozni szent Jánost, a keresztelőt? – kérdezte.

– Ha víz van, akkor igen.

Kimentek a ház elé s ott az öreg töltött Mátyásnak ügyesen. Még törülkőzőt is halászott elé neki a padból, de amikor zászló módjára szétbontogatta, a legény hunyorogva szólt rá:

– Hát az lepedő, Elek bácsi!

– Ne válogass annyit! – felelte a vénember.

Csakugyan megtette az is a szolgálatot.

– Hát tükre van-e? – zaklatta Mátyás újból.

A tükörré nézve Elek bácsinak már a száján volt a dísztelen felelet, de megtartóztatta magát mégis, mint bőjtben a hústól.

– Vedd a kalapodat! – mondta inkább.

Erre bennem is felszikkasztott a gondolat, hogy most elveszik az elrejtő kalapot a fejem fölül, s úgy tekintetem széjjel, mint későbbi életem során a megriadt őzek. S ahogy azok is találtak rendszerint sűrű ciheres erdőt, nekem is olyan nagy volt a szerencsém, mert a kalap széle mellett egy nagy sovány bolhát vettem észre. Nem haboztam egy pillanatig sem, hanem bátran és egyenesen a báméskodó bolhába bujtam.

– Hopp! – ugrott egyet a bolha és beállt a sorsfordulat.

Vagyis mire párnát ért ismét a lába, már én voltam úr a teste felett. Úr, de nem zsarnok, mint amelyenek gyakran uralkodnak a népek felett, a maguk jól etetett és illatosan fűrésztöltött testében. Bújnának bezzeg egy bolha testébe és éreznék azt a rettenetes félelmet és sóvárgó éhséget, amit én éreztem rögtön! Mert akkor megtudták ők is, hogy minő állapot a gyengék és az éhesek bőrében lenni. S meg azt is, hogy magának a testnek is külön hatalma van, melyet a példás szellem nem ront össze, hanem fegyverül használ. Mint ahogy én használtam a magam testének hatalmát, amely első-sorban nagyotugrásban nyilvánult meg.

Az első nagyot abban a pillantásban ugrottam, amikor Mátyás elemelte fejem fölül a kalapot.

– Híjj, mekkorát szökék egy hatalmas bak bolha! – vett is észre mindjárt.

Hamar bebújtam egy likon, ami a párna fejénél seregben állott, de siettemben is erősen ámultam a Mátyás tudományán, amellyel rögtön felismerte, hogy nemcsak bolha vagyok, hanem abban a fajtában bak is. Egyben a tettségét is nagyon megnyerhettem, mert

erősen vizslatott utánam a két szemével.

– Még nem láttál soha bolhát? – sürgette Elek bácsi.

– Ilyent nem – felelte Mátyás.

– Hát ez milyen volt?

– Olyan, amilyent hozományba kap az ember.

Elek bácsi csúfondárosan jegyezte meg:

– Némelyek nagyobb állatot kapnak hozományba. Példának okáért ökröt.

Mátyás elkomolyodott s csak ennyit felelt:

– Ez kedvesebb.

Azzal megindultak az ajtó felé.

De nagyot tévedtek, ha tán azt gondolták, hogy én tőlük elmaradok. Mert késedelem nélkül utánuk iramodtam s ha volt serény bolha valaha, akkor én az voltam. Így is csak a tulsó ajtóban értem utól őket s a legvégső pillanatban. De akkor annyi eszem volt, hogy a Mátyás fémlő csizmájába lehetetlen lesz megkapaszkodnom s azért az Elek bácsi harisnyás bokájára ugrottam, alig a bakancs fölé. Itt a harisnya gyapjában sertés lábaimmal jól megkapaszkodtam s minden a legjobban volt.

Szép egyenletesen hintáztam, ahogy az öreg tellegette egymásután a lábát.

A kapun kívül balra fordultak és szó nélkül menedégtek felfelé az úton, amely göröngyös volt s egy kicsit nyirkos. Csupasz és gombolyég fejemet kidugtam egy kicsit a gyapjúszálak közül, hadd lássam a környező világot is. Itt-ott házak meredeztek, amelyek az én szememben rettentő palotáknak tündek. Az út két oldalán s ahol a keretekbe béltam: egy-egy téli fehér folt még reszketett a napon. Nem tudták szegények, hogy a nap szuronyaitól féljenek-e jobban, vagy a patakok éles és folytonos nyisszentéseitől. De a baj engemet sem került el, mert hamarosan úgy kezdtem fájni, hogy a gyapjú mélyébe kellett húzódnom, miáltal a kilátást elvesztettem. Így sem maradtam azonban unalomban, mert a lipinkázáson kívül a két férfi beszéde is megindult s tanuló szándékkal azt hallgattam. Szükön használták a szót s akkor is nagy mesterkedéssel, mint aki fészkeben akarja megfogni a madarat.

Legtöbbit a kertről és a házról beszéltek, ahonnet jöttünk. Elek bácsi nem fogott ki a kérdésekből, de Mátyás csak úgy felelgetett, ahogy egy-egy veréb szokott odarebbenni, ahol a csir-

Fizesse elő 1998-ban is az ERDÉLYI MAGYARSÁGOT!

Megrendelőlapunk a 48. oldalon található

kék esznek. Annyit mégis megtudtam, hogy a kert és a ház nem a legény tulajdona, hanem csak bérbevette egy öregebb és tehetősebb cimborájától, kit a jobb kereset városba csábított. Így már megértettem a gyér berendezkedést és a rendezetlen világot, de ennél tudósabb már nem lettem, mert a barátaim bétérték egy házba.

Amilyen szegényes ház volt, éppen olyan tiszta.

Három embert találtunk a szobában: egy kicsi parázsló férfit, egy hasas és bajuszban is gazdagabbat, s harmadiknak egy feketeszemű, sovány és igen bátornak látszó öregasszonyt.

Mátyás kezét fogott mindegyikkel, de egy szót sem szólott, hanem leült a padra. Elek bácsi kipótolta azonban, mert nemcsak ünnepélyesen parolázott, hanem mindegyikhez akasztott valami célzatos mondást.

A kicsi parázsló embernek azt mondta:

– No Mócsi, eddig vagy volt leányod vagy nem, de ezután nem lesz.

Viszont a hasashoz így szólott:

– Oltóviaszat hoztál-e?

– Hozott Mátyás, ne féjl! – felelte a másik.

Ezen mind nevettek, csak a szigorú öregasszony nem, akit Elek bácsi így vigasztalt:

– Ne búsulj Sári, mert te is rabigába görnyedtél volt egyszer.

Ahogy ez lefolyt, a beszédes öreg is leült a legény mellé és apró pislantásokkal fürkészett széjjel.

Egyideig csend volt.

– Hát kicsi Márta hol van? – kérdezte Mátyás.

Sári néni szorosabbra húzta az álla alatt a kendőt és enyhe ítélettel így szólt:

– Bujdosik előled.

Egyszerre megáradott a szó, mert a három férfiú mind a bujdosót védelmezte. A hasas ember, akit Anti bácsinak neveztek, még a szegény jércéket is felemlegette, akik bizony úgyszintén iszkolnak a kakas elől, ámig lehet.

A nagy beszéd közben én is annyira merészkedtem, hogy kiültem egy gyapjúsálra, miként egy-egy bátor legényke a lehajló fűzfaágról kísérti az Istent. Innét hallgattam a szót és vizsgáltam a jelenlevőket, s próbáltam rendet teremteni kicsi gömbölyű fejemben. Miután elrendeztettem, amit láttam s amit hallottam, magamban így okoskodtam:

– Ha nem tévedek, itt valami szerelmet akarnak nyelbeütni, még pedig Mátyás és egy bizonyos kicsi Márta között. Ez a kicsi Márta nyilván itt lakik s az a parázsló Mócsi bácsi lehet az apja, mert ő a leginkább házigazda. Az a sovány és vitélő vénasszony viszont senki más nem lehet, csak a Mátyás anyja, mert a formájuk erősen össze-

Szilágyi Sándor

vág. Ez a másik két férfiú pedig, a kalászos bajuszú és a hasas: ezek valami könnyű és kedves hivatalt tölthetnek bé, mert az egyik úgy hordozza magát, mint egy sovány gondviselés, a másik pedig úgy, mint egy kövér gondviselés.

– Eredj, Mátyás – mondta Mócsi bácsi, de olyan hangon, mintha magosabb lett volna mindenkinél.

– Hova menjek? – kérdezte a legény.

– Oda, hogy kicsi Mártát kutasd fel. Az esnék a legjobban neki, ha te kutatnád fel.

Sári néni egy fejfelé fordult magasabb lett, mert így szólt:

– Mátyás, te nem kutatsz!

A házigazda sem hagyta magát:

– S mért nem, vitéz anyatárs?

A váratlan kinevezésre egy kicsit megingott a vitéz anyatárs, de aztán még tüzesebben jelentette ki:

– Azért, mert Mátyás nem finánc!

Egyszerre nagy nevetés támadt a fináncra, de mielőtt elhullámozott volna, Elek bácsi felállt és olyan arccal indult kifelé, mintha lenyelte volna mind a három napkeleti bölcset. Tetszett mindenkinek a fordulat, de nekem ugyanvalóst igen, mert kicsi Mártát már régen szerettem volna felkutatni.

Künn az udvaron megmozgatta a bajuszát az öreg, de volt is szimatja igazi, mert egyenesen a csűrbe ment s hát kicsi Márta ott üldögél, egy szekér nyújtórúdjának a végén. Színes ünnepi ruhájában olyan volt egyedül, mint egy egész virágcsokor. A kezében egy csepp zsebkendőt szorongatott, a haja aranyba játszott s két ágra befonva lengedezett s a két ág végén fehér selem szalagból szárnyak voltak s azok örömkömbben ingadoztak.

Két nagy szemét, mint két tavaszi kékszínű és kerek világot, csodálkozva ráemelte Elek bácsira és úgy tudott nézni, hogy örömben én is átalugrottam az egyik lábról a másikra.

Mint a bimbó, minnek még csak alig látszik a pirossa, olyan fiatal volt.

– Hát te mit csinálsz itt? – kérdezte Elek bácsi.

– Búsulok, – felelte kicsi Márta.

– S aztán mért búsulsz?

– Nem tudom.

Elmosolyodott, mintha mégis tudná: s csak nézett olyan tág szemekkel, mint amikor kivirrad. Elek bácsi sem hunyta be az ő huncut látóját, hanem jó étvágygal legelészett a sarjún, de a pillantása már nem volt véreeresztő egyenes, hanem csak amolyan kacskaringós, mint az öreg kosnak a sarva.

– Felvegyelek-e az ölembe? – kérdezte kis idő múlva.

– Jaj, nem! – mondta kicsi Márta és felugrott a rúdról, hogy ő akármit megcsinál inkább. Erre az öreg kézenfogta és bévezette a szobába. Ahogy beléptek, senki sem szólt semmit, csak gyönyörködéssel nézték a fontos csemetét. Elek bácsi egyenesen odavitte Mátyáshoz, aki ültéből felnézett rá és azt mondta:

– Szerusz!

– Mehetünk! – indított erre Anti bácsi is, a hasas.

Mintha kürt harsant volna fel, minnek a hangjára száguldani kell a háborúba, kicsi Márta úgy az apja nyakába esett. Mátyás azonban fogta a kezét és nem hagyta hosszúra az apa szorongatását. Elöl a két fiatal ment, utánuk Elek és Antal. S így éppen a szakaszvezető asszony és a parázsló kicsi házigazda maradt otthon, mintha azt játszották volna mindnyájan, hogy lám, melyiket találjuk élve, amikor visszatérünk.

Alig akart vége szakadni a hosszú útnak, amelynek minden lépésre kisebb-nagyobb csecse volt, de kemény! Végre mégis, közel a templomhoz, rámentek egy nagy kőházra, minnek az ablaka alatt fenyőfák állottak őrt még fényes nappal is. Végigdöngöttek egy hosszú tornácon, majd ahol a tornác meghasasodott, egy üveges ajtó előtt megálltak. Anti bácsi lépett előre, mert a kövér mindig inkább hordozza a szerencsét. Kopogtatott s azzal bényitott az üveges ajtón, s a többiek sem maradtak el tőle.

Nagy és uras szoba volt, amit láthattunk. Az ablak mellett íróasztal, rajta számtalan penna és ceruza; és egy feszület, de az nagy. Az egyik falon három kövér és egy sovány papnak a képe csüngött, a másik falon pedig öt nagy falióra egysorjában s tikk-takkozva kergette egymást.

Egyebet is szerettem volna megnézegetni, de attól elütött a pap, mert egy

másik szobából egyszerre odatermett, ahol mi voltunk. Az emberek szépen köszöntek neki, de nem is lehetett rossz ember, mert ő is szépen fogadta.

Közepes termetű ember volt, nem a legeslegsoványabb, de sápadtszínű és ragyás.

– Gyónni nem szükséges? – kérdezte a fiataloktól.

– A tegnap gyóntunk! – védekezett Mátyás.

– S azóta nincs, legalább egy petty?

– Én nem pettyeztem.

Kicsi Márta lesütött szemmel hallgatta, hogy milyen darabosan beszélnek ezek a férfiak. A pap nem is háborgatta őt, hanem szelíd örömmel nézte, mint a jó pásztor a bárányt, mielőtt kicsapná a legelőre. Aztán a kezébe ragadott egy könyvet és kieresztette az embereket az üveges ajtón. Amíg egészen az oltárig nem értek, meg sem tudtak szusszanni, olyan igazságosan vitte őket. Itt azt mondotta, hogy álljanak fel, ahogy kell, maga pedig bésietett a sekrestyébe. Mátyás és kicsi Márta egészen az oltárlépcső alá álltak, Elek bácsi Mátyás mögé félszántulag s Anti bácsi ugyanúgy másikkal.

Ahogy így álltak s különösen, hogy egyet sem szóltak, egy kurtaszárú vaskapocs alakját mutatták, melynek a két szára már kihülőben volt, de a közepe éppen javában izzott.

Nem kellett sokat várni, mert fehér köntösében egyszeriben megjelent a pap és hozzákezdett, hogy a vaskapocs közepét ellássa az Anyaszentegyház védjegyével. Amikor a Mátyás és a kicsi Márta két jobbját összefűzte és mondatta velük az esküt, akkor magamban és is hűséget fogadtam a fiatal párnak. S a fogadalom után mingyárt cselekedtem is, mert az Elek bácsi bokájáról leugrottam, aztán fel a szőnyegen a második lépcsőfokra s ott a Mátyás térdeplő lábára szépen és tisztá nagy szándékkal megérkeztem. Úgy helyezkedtem el a harisnyáján, hogy a csizma szárához is közel legyek, ha netalán valami veszedelem jönne, ami elől elbujni tanácsos.

Az esketés után ismét a papi irodára vezetett az út, mert ott egy nagy könyvbé bé kellett írni, hogy micsoda dolog történt és kikkel. Ahogy ez is megvolt, Elek bácsi tréfásan megkérdezte:

– Fizetni úgy-e nem kell?

A papnak nyújtózott egyet a füle, de az ő esztét is eljegyezték volt már a hegyek és a házbéli csalafinta utak.

– Holnap talán nem kellett volna, – felelte, majd amikor kérdőleg néztek rá a tisztelő hívek, nagy komolyan utána tette: – Mert éppen ma este akartam kitalálni azt a találmányt, hogy a papok levegőből éljenek.

Ebből nevetés származott és a Mátyás zsebéből pénz a papnak. Így már paradicsomi volt az állapot, mert min-

denki azt hitte, hogy ő járt a legjobban. Jöhettek hát a kövér és szívélyes jókivánalmak, majd ismét az út hazafelé, melyet én a hideg miatt a csizmaszárban töltöttem. Az éhség és a szakadatlan figyelem el is szendertett volt hazáig, de a kapucsattanásra felriadtam és megint figyelő helyzetet vettem.

Mócsi bácsi ott ült a ház előtt egy kövön, a tíz ujjával abroncsot fonva s feje köré.

– Mi baj, Mócsi? – kérdezte Elek bácsi.

– Volna, de még sincs – felelte az öreg és könnyes szemmel nézte a lányát, aki ismét a nyakába repült, mint a szépszínű madár a száradó ágra. S nem tudom, hogy hirtelen mi történhetett azzal a szóval és komoly Mátyással, de egyszerre odaugrott, a két-tő együtt az ölébe kapta s mire jóformán észrevették volna, már bent a szoba közepén tette le őket. Sári néni éppen a kályha mellett állott, hátrakötött kendővel, mint valami nagy főző menyecske.

– Nono, nehogy belétedd a fazékba őket! – mondta.

Mindnyájan örvendeztek a kedves erőtutványnak, különösen amikor meglátták, hogy az asztal már terítve várja őket. Nem is kellett egyiket sem ölben vinni a tányér mellé, mert rövid percek múlva már ültek, mint a parancsolat. Fenn az asztalbütүнél együtt viritott Mátyás és kicsi Márta, olyan szorosan, hogy aki hozzájuk értette volna az ujját, a szerelmi villamosság rögtön agyonsújtotta volna.

Már nyugodni készült a nap, de még ott ültek az asztalnál.

Nagyot változott azonban dél óta a világ, mert a kicsi házigazdából kapitányt csinált az ital s olyan hatalmat adott neki, hogy a vitéz anyatárs leeresztett konttyal engedelmeskedett minden szavára. Elek bácsinak is úgy kinyílt lassan a pajkossága, mint a tavirózsa, melynek levelein nyílas királyfiak kergetik a meztelen tündéretket. A másik öreg gazdag bajusza alól nótával árasztotta teli a házat és a világon senkivel sem törődött, csak éppen a bozótjában levő madarat etette és itatta. Ekkora zenebonában a fiatalok is úgy egymásnak hevültek, hogy Mátyásban pattogott a tűz, mint a jóféle kályhában; kicsi Márta pedig bársonyos szemmel és remegve lapult, akár a kis cica szokott a csodálatos és hatalmas bakmacska előtt.

Magam is szívesen táncoltam volna a világ fején, de én se nem ettem, se nem ittam, sem pedig párom nem volt. Nem baj, gondoltam magamban, ilyen a szolgáló sorsa: amikor a gazdák mulatnak, ő éhesen és árván örökdi a világ felett! Node aztán, amikor mások békességben és szerelemben elnyugszanak, s a nap, a hold és a csilla-

gok minden szolgáló helyett kiállanak örökdi: akkor megbűjlik előtte is a föld és szőnyegek gyanánt az utakra fekszik neki a csend.

Ilyen és ehhez hasonló gondolatokban töltöttem az időt, amíg eljött az alkonyat. De akkor, éppen lámpagyújtás előtt, Mátyás odasúgta kicsi Mártának:

– Gyere, szökjünk el haza!

– De aztán mit gondolkodnak?

– Észre sem veszik.

– Úgy-e nem?

– Nem hát.

– Akkor nem bánom.

Néhány perc múlva már künn voltak az udvaron.

Egy cseppet megálltak. Úgy tetszettek nekem a szürkületben, ahogy így szorosan együtt voltak, mintha a Mátyás oldalából egy kövér és óriási virágszál hajtott volna ki.

– Az ölemben szeretnék hazavinni – mondta Mátyás.

– Olyan messze?

– Hát messzebbre!

Mégis megindultak, ki-ki a maga lábán, csak éppen én a másén. De olyan izgalomban voltam, hogy a hideget nem is éreztem, csak a fületem hegyeztem. Kicsi Mártának Mátyáson függött folyton a szeme, de Mátyás is mingyárt-mingyárt rátekinített, hogy megvan-e még?

Igy mentek szótlánul.

Amikor a szőke vizen haladtak által, egy régi fedeles hidon, már egészen este volt. A föld duzzadt, mint az érésben lévő sajt; a fákon rügy pattogott, mint a feszülő kebel felett a gomb. A csillagok is egymásután siettek a helyükre, mert érkezőben volt már a szigorú tanítónő, a telehold.

Aztán mi is megérkeztünk az egyedülvaló, kicsi házba.

Ahogy átlibbent Márta a küszöbön s utánadöccent Mátyás is velem, már éreztem az otthon nyugalmat és a jó meleg ágyat. Egyszerre elérzékenyedtem a boldogságtól, de aztán a gyötrelmes éhség eszembe jutatta, hogy én ma éjszaka mégis csak a vérét fogom szíjni azoknak, akiket oly igazán szeretek!

Sírtam bánatomban.

Kicsi Márta örömeiben sírt.

Csak Mátyás volt egyedül példakép, mert ő felőlelte egyszerre mind a hat párnát és a padra dobta.

– Mit csinál? – kérdezte lelken-dezve Márta.

– Ágyat vetek.

– Nem lehetne inkább beszélgetni?

– Hát hogyné! Az angyalok nyelvin értsz-e?

Értett, mert nem felelt semmit, hanem csendesen a Kos jegyébe fordult, miként a többi bolygók a világban.

Március huszonegyediké volt.

KÓS KÁROLY, A SZÉPIRÓ

(R é s z l e t)

„... De lássuk hát végre, mikor is „fogott tollat” Erdély egyetlen építész-írója? E kérdésre azonban furcsamód csak úgy felelhetünk kielégítően, ha először arra válaszolunk, hogy miképpen lett Kós Károly építőművésszé. Amint látni fogjuk, Kós építőművészi tevékenysége nemcsak hogy nem állítható szembe írói munkásságával, de annak egyenesen előfeltétele. A *formák művészete* volt az az első lépcsőfok, amely Kóst a szó művészetéhez, az irodalomhoz elvezette.

Kós Károly a középiskola elvégzése után a budapesti műegyetem általános mérnöki szakára iratkozik be. A biztos polgári megélhetés szempontjából szerencsés, de egyébként igen prózai pálya megválasztása elégségesen bizonyítja, hogy az érettségiző diáknak még semmi néven nevezendő művészi ambíciója nincs. Erre utal különben az a tény is, hogy bár ezekben az években a kollégiumi önképzőköri élet igen élénk, Kós nevét hiába keressük az önképzőkör ifjú titánjainak névsorában. A kollégiumi évek alatt csupán egyszer szerepel a nyilvánosság előtt. 1899-ben, Apáczai Csere János halálának 240. évfordulóján a kollégium ünnepi ülést tartott nagy tanára emlékének tiszteletére, s ez alkalomból a diákok képviselőjében a VII. osztályos Kós mondott ünnepi beszédet. Csaknem sorsszerű, hogy első nyilvános szereplése egyben a nagy erdélyi pedagógussal való első találkozását is jelentette. A szorgalmasan olvasgató diáknak tán véletlenül akadt a kezébe Apáczai pedagógiai munkáinak ez évben kiadott kötete. Kós beszédének szövege nem maradt meg, s így nem tudhatjuk, hogy fiatal szemmel és fiatal szívvel mit tartott érdemesnek Apáczai gondolataiból kiemelni. Ám az, hogy többé nem felejtette, hogy lépten-nyomon idézte és fegyverként használta a maradiság elleni küzdelmében, világosan bizonyítja, hogy Apáczai haladó gondolatai, bátor kijelentései kitörülhetetlen nyomot hagytak gondolkodásában.

Varró János 1927. november 21-én született a két világháború közötti erdélyi írók, az Erdélyi Szépmíves Céh tagjainak nyári találkozóhelyén, Marosvécson. Nem véletlen, hogy mint ifjú irodalomtörténész kutatása témájául Kós Károly irodalmi munkásságát választotta. Csakhogy közbeszölte a történelem... Az újabb koncepciós perek alkalmával, 1959-ben a kolozsvári Katonai Törvényszék 16 évi börtönre ítélte. 1964-ben szabadult ugyan, de évtizedekre tudományos segédmunkatársi feladatokat kaphatott. 1973-ban végül kiadásra kerülhetett a *Kós Károly, a szépiró* című disszertációja. Varró Jánost, a hányatott sorsú erdélyi magyar értelmiségit, író, műfordítót, irodalomtörténészt 70. születésnapja alkalmából további, megígért művei megírásának/megjelentetésének reményében köszönti lapunk, e művéből vett részlettel.

latai, bátor kijelentései kitörülhetetlen nyomot hagytak gondolkodásában.

Milyen útravalóval indult el főiskolára az érettségizett diák? Zsebében vitte csaknem színjeles bizonyítványát, szívében meg a kalotaszegi Türebén maradt kedvesének képét. Az elvást csak nehezítette az a körülmény, hogy a szülők – biztosítási akarván fiuknak a családi otthont – ugyan csak felköltöztek a fővárosba, s így a távozás fájdalmát még a visszatérés reménye sem enyhítette. Ám van-e erősebb kötelék, mint két fiatal tiszta szerelme? Az elsőéves diák egyelőre szorgalmasan hallgatja az általános mérnöki fakultás előadásait s a kötelező szigorlatokra is jelent-

kezik. Látszólag minden a legnagyobb rendben megy, már a második évet is befejezte, mindössze két éve van még hátra, s ifjabb Kosch Károly kézhez kapja mérnöki diplomáját. Biztos nyugdíjjal járó, viszonylag jól fizetett állami állást kap majd, s éli a rendes polgáremberek nyugodt életét.

Igy képzelték a szülők! Ám fiuk a második évfolyam után hirtelen otthagya az általános mérnöki szakot s az építészeti szakra iratkozott át. Hiába volt a mérnöki diploma megszerzésének közeli dátuma, hiába a szülők okos érvei és sötét baljósatai, Kós Károly a saját útját akarta járni, s ezért a családon belül megvívta kis forradalmát.

Melyek voltak azok a külső tényezők, amelyek a fiatal mérnök-hallgató figyelmét az építőművészetre irányították? A korszak művészeti mozgalmainak ismeretében e kérdésre nem nehéz választ kapunk.

A századforduló körüli években az erősödő függetlenségi mozgalom és az érlelődő polgári demokratikus forradalom hatására a művészetek minden ágában megindul a harc a tartalmilag és formailag egyaránt elavult művészeti irányzatok ellen. A lényeges társadalmi problémákat ábrázolni képtelen művészeti akadémizmust minden oldalról új, haladó művészi törekvések ostromolják. Az irodalom terén ez a törekvés a modern, városi jellegű irodalom megteremtését, majd ennek az irodalomnak a vezető szerepéért folytatott küzdelmet jelentette, mely végül is a Nyugat körül csoportosult írókban találta meg hivatott vezérkarát. A festészet terén a Nagybányai Művésztelep jelentette az akadémizmus elleni új festészeti irány diadalmát. Zenei téren ugyancsak megindult a munka a népi zenekincs felkutatásáért s ennek alapján a modern zenei formanyelv megteremtéséért. Természetesnek kell látnunk tehát, ha az új művészi törekvések az építészet terén is éreztették hatásukat. Az új építészeti törekvések lényege: a nemzeti építészeti forma-

nyelv megteremtése. A korszak világszerte a nagy építkezések kora, az építőművészet kérdései a művészeti élet figyelmének központjában állanak. Az építészeti világhiállítások egymást érik, eladdig soha nem tapasztalt nemzetközi elismerést és dicsőséget hozva a nyertes művészeknek.

A kedvező hazai viszonyokon kívül Magyarországon a nemzeti építészeti stílusterkvéseket két nagy nemzetközi művészeti áramlat is támogatta: a bécsi szecesszió, amely mindenekelőtt a történeti stílusok tagadása által nyújtott segítséget az új irányzat képviselőinek, valamint az Angliából kiinduló preraphaelizmus, amely a tagadáson túl pozitív programmal is szolgál, a népművészetben jelölve meg azt az alapot, amelyen a modern nemzeti művészet felépülhet. Ugyanazokban az években, amikor a szecesszió magyar képviselőjének, Lechner Ödönnek lelkes, de a nemzeti építészeti formanyelv megteremtésének munkáját lényegében hamis vágányra terelő cikkei megjelentek, az angol Preraphaelite Brotherhood mintájára megalakul a magyar preraphaeliták társasága is, a *Gödöllői Művésztelep* néven ismert képzőművészeti csoportosulás. Elükön Körösfői-Kriesch Aladárral a magyar preraphaeliták angol mestereikhez hasonlóan ugyancsak a népművészet felé fordulnak. Szorgalmasan járják a falvakat, s az ott tanult alapján eredeti iparművészeti stílust kezdenek kialakítani. Tevékenységükhöz természetesen hozzátartozik a preraphaelita tanok terjesztése is. E téren Körösfői-Kriesch Aladár munkássága a legjelentősebb, aki előadássorozatban ismerteti a nagy angol preraphaeliták – mindenekelőtt Ruskin – tanításait. Magyarországon ezekben az években – nem utolsósorban épp e tanok hatására – a népművészet felé fordul a közfigyelem. A néprajzi szakemberek, képzőművészek sűrűn látogatják a népművészeti szempontból gazdag vidékeket s a gyűjtött anyagot terjedelmes tanulmányokban ismertetik. Országos bizottság alakul a népművészet rendszeres, tudományos feldolgozására és kiadására. E nagyarányú vállalkozás első köteteként jelenik meg *A kalotaszegi magyar népművészete* című néprajzi kiadvány, a volt kolozsvári novellista, Malonyay Dezső szerkesztésében.

Kalotaszeg tehát, mint a népművészet egyik leggazdagabb tájegysége, a művészeti élet érdeklődésének központjába kerül már a század legelső éveiben. Ekkor kezdődik el a képzőművészek kalotaszegi zárاندoklása, élükön a két nagy preraphaelitával: Körösfői-Kriesch Aladárral és Toroczkai-Wigand Edével, kiknek kalotaszegi vázlatait, rajzait gyakran közlik a képzőművészeti folyóiratok.

1900-ban nyílik meg a párizsi nemzetközi építészeti kiállítás, amelyen a finnek pavilonja vonja magára a világ figyelmét. A finn népi építészet stílusában épült pavilont a legnagyobb finn preraphaelita építész, Saarinnen Eliel tervezte, és a nemzeti irányú finn festészet legnevesebb alakja, Axeli Gallen-Kallela festette ki. A két művész egy csapásra nyerte el a világhírt. A magyar pavilon, melyet Bálint Zoltán és Jámbor Lajos Lechner Ödön szellemében, új magyaros stílusban tervezett, ugyancsak nagy sikert aratott, ami újabb lendületet adott a nemzeti építészeti stílusért folyó küzdelemnek. Új építészeti folyóirat is indul, *A Ház*, amelynek bevallott célja a nemzeti építészeti formanyelv ügyének felkarolása. Az ország visszhangzik a művészeti vitáktól. Nincs hónap, hogy az állam vagy valamilyik pénzcsoport pályázatot ne hirdetne egy-egy nagyobb szabású épületterv elkészítésére.

A művészeti életnek e forgatagában a fiatal mérnökhallgató kábultan áll egy ideig. A csöndes álmát alvó vidéki Kolozsvár után új, izgalmas világ nyílik meg előtte. Az olvasás mellett kiállításokra jár, előadásokat hallgat, ezer új fogalommal ismerkedik meg. Az angol preraphaelita művészek kiállítását látta már egyetemi tanulmányai első évében, ami alighanem döntő hatással volt további fejlődésére. Csakhamar megismeri Lechner Ödönt is, a keményen hadakozó, fanatikus ősz mestert, s míg a Japán kávéházban folyó vitákat hallgatja, lelkében lassan-lassan karcsú tornyú templomok, palánkkal kerített öreg udvarházak, csupos fedelű parasztkunyhók ismerős, meleg képe dereng fel. Jóformán maga sem tud számot adni, mikor, miképpen váltak sajátjává az építészet nagy kérdései. Egyelőre csupán érzi, hogy itt olyan dolgokról van szó, melyeket ő is ismer, s amelyekről neki is volna

mondanivalója: távol maradt otthonról, Kalotaszegről.

S itt érkezünk el azokhoz a belső tényezőkhöz, amelyek a fiatal egyetemi hallgató figyelmét az építőművészet felé irányították.

A Kolozsvárra beszármazott kishivatalnok fia látszólag nem hozott magával hazulról semmi olyan nagy társadalmi vagy családi élményt, amelynek kimondási vágya gyötörte volna. Számára ismeretlen volt a századvégi falu nagy ellentmondásokat, nagy feszültségeket magában rejtő világa, amely nagy kortársát és barátját, Móricz Zsigmondot küldte, de ismeretlen volt a századforduló körüli kisvárosi patrícius-polgárságnak az a családi hagyományokra épülő, leülepedett rendje is, amelyet Márai egyes regényeiben érzékelünk. A régeni környezetének hátat fordító szász kishivatalnok meg a keletre vetődött félig francia, félig osztrák polgárlány házassága nem jelentett egyúttal gyökérverést is. E tipikusan Habsburg-birodalmi képlet meglehetősen elszigetelten élt környezetében, amit a gyakori költözködés csak még jobban elősegített. A családot egyetlen szál kötötte a társadalomhoz, pontosabban: az államhoz, a családfő hivatali karrierje. Ez volt az az út, amelyen idősebb Kosch Károly az elmagyarosodás felé indult. Családjában már a magyar szó járja, s gyermekeit magyar iskolába írattja a szepeni szász környezetben is.

Az apa még csak karrierre, egzisztenciateremtésre vágyott, amit nagyrészt sikerült is elérnie. A négygyermekes hivatalnokcsalád szerényen, de biztos anyagi körülmények között élt, s a fiú minden különösebb megvárakoztatás nélkül, a családi védettség érzésével tanulhatott. Számára az értelmiségi pálya már nem pionírfeladat, hanem helyzetéből természetesen következő életút. S a társadalmi élettől való elszigeteltségére, kispolgári indíttatására mennyire árulkodó már maga az a tény is, hogy nem a jogi fakultásra iratkozik, mint nagyjaink közül annyian, nem is a bölcsészeti karra, mint Babits vagy Kosztolányi, de még a népelethez legközelebb álló teológiára sem, mint Móricz Zsigmond, hanem a műegyetemre, amely akkoriban az anyagilag jól szituált rétegek pénzkeresetre beállított csemetéinek volt csaknem exkluzív gyülekezőhelye.

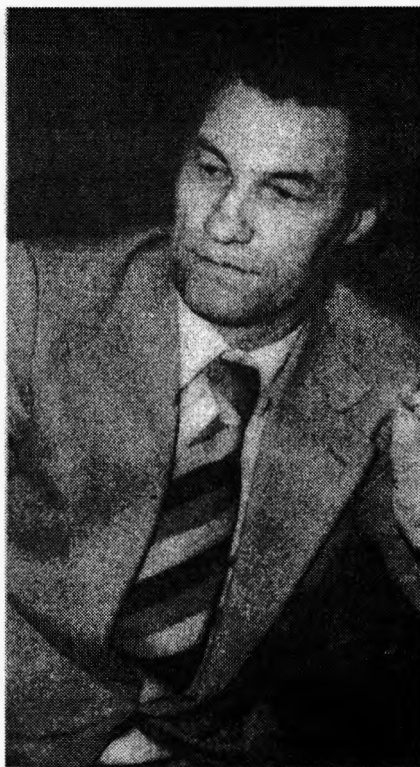
Amíg a gyermek kicsi volt, a népes család helyettesíthette a közös-

séget. Ám természetszerűleg el kellett érkeznie a pillanatnak, amikor az önálló egyéniséggé fejlődő fiatal ember kinőtt a kis családi közösségből, s élete további értelmét a nagy közösségben, a társadalomban próbálta megkeresni. Hiszen van-e az átlagos értelmi színvonalat meghaladó húszéves fiatalember, aki ne tenné fel magának a nagy kérdést, hogy miért él e világon, s aki a megnyugtató választ ne a társadalom, a maga kis emberi közössége szolgáltatásban lelné meg? És Kós Károly értelmi képessége messze meghaladta az átlagszínvonalat.

Ám miként kapcsolódik a társadalom eleven áramába az a fiatalember, aki gyermekkorának körülményei miatt mind etnikai származása, mind pedig társadalmi helyzete szerint „kivülről” közeledik, aki iskolai neveléséből kifolyólag részesévé vált ugyan a nemzeti múltnak és kultúrájának, de aki a társadalom kötözésére váró sebeit nem hozta lelkében? Van-e lehetőség rá, hogy a sérülések nélkül fejlődő lélek összeforrjon a sérült társadalommal?

Nos, hamarosan kiderült, hogy Kós lelke sem mentes a sérülésektől. Ennek öntudatlan megérzéséhez maguk a szülők segítettek hozzá fiukat azzal, hogy otthont akarván biztosítani neki, maguk is a fővárosba költöztek. Álmukban sem sejtették, hogy épp ezzel a tettükkel fosztották meg fiukat az otthontól, mivel nem gondoltak arra, hogy bizonyos szellemi szinten az otthon fogalma lényegesen tágabb a családi tűzhely fogalmánál: azt a szilárd pontot jelenti, amelyre a közösségivé érő szellem fészket rakhat, amelyen állva tájékozódhatik s amelyikre, bárhová is vesse a sorsa, hazagondolhat. Ettől az otthontól fosztották meg a szülők a szárnyrakelő fiút, aki – mivel a főváros szellemi életének társadalmi lényegébe épp „kivülről” érkezése miatt igen sokáig nem tudott behatolni – idegenül bolyongott a nagyváros forgatagában.

A fiatalember szelleme azonban kiszabadult a családi környezet kötelékeiből, s magasan körözve a szilárd pontot kereste, amelyen fészket rakhat. Az apa még csak karriert akart. A fiú otthonra vágyott az emberi lélek örök törvénye szerint. S végül is az otthon utáni vágy volt az az eleven lelki seb, amelynek segítségével Kós

Varró János

elválaszthatatlanul összeforrhatott a társadalommal.

A Kosch család Budapestre költözésével megszűnt ugyan az a reális kapocs, amely a fiút Kolozsvárhoz és az otthon maradt kedves lakóhelyéhez, Kalotaszeghez kötötte, ám épp ebből kifolyólag a lelki kapcsolat annál erősebbé, annál fájdalmasabbá vált. Hiszen a nagyvárosi otthontalanságból ő továbbra is Erdélybe, elsősorban Kolozsvárra és Kalotaszegre gondolt haza. Hát hogyan kapott volna két kézzel utána, amikor a művészeti folyóiratok lapjain Kalotaszeg valósággal elébe jött! A Kalotaszegről szóló népművészeti leírások számára nem száraz sorokat, hanem egy élő, forrón szeretett kis álmvilágot jelentettek. Onnan messziről jelentéktelenné zsgorodott a Kolozsvár és Türe közötti távolság, s ha haza-gondolt, a Farkas utcai öreg kollégium mellett a távolmaradt kedves lakóhelye is felmerült lelkében. Különös lelki folyamatnak lehetünk szemtanúi: a kalotaszegi népművészetről szóló leírások és rajzok nézegetése közben Kós mindegyre azon kapja magát, hogy örvend az ismerős hazai dolgoknak, s így Kalotaszeget lassan-lassan kezdi saját szülőföldjének, otthonának tekinteni. Ezt a „lelki áthonosulást” csupán egyetlen dolog zavarta: lutheránus vallása, amely – ő úgy érez-

te – elválasztotta őt Kalotaszeg tősgyökeres kálvinista világától és – a türei református tiszteletes lányától. 1904-ben, a nagy elhatározás évében aztán ezt is megoldotta. Ugyanakkor, amikor az általános mérnöki szakról az építészetre iratkozik át, „... a törvényes formaságok szabályszerű megtétele után az ág. hitv. ev. egyházból az ev. reform. egyházbá lépett át...”

Kős életútja – amely pedig Budapestre költözésével oly határozottan kanyarodott el Erdélytől – ettől a ponttól kezdve lassan ugyan, de magasabb síkon kezd a szülőföldhöz visszahajolni. Szülőföldje népi világához való ösztönös ragaszkodását a preraffaeliták mélyítik el és tudatosítják. Erdélyi művész jobb mestereket aligha kaphatott volna. Hisz a preraffaelita tanok nemcsak a népművészet és a történelmi múlt között fennálló szerves kapcsolatra nyitották rá szemét, hanem arra is, hogy a művészet nem öncélú játék, de igen fontos társadalmi nevelőeszköz, amiből önként következnek a művész társadalmi felelőssége. Sokirányú művészi tehetségének megfelelően ő is a preraffaelita művésztypust fogadja el példaképpül, aki nem zárkózik el az eleven társadalmi élettől, aki művészetével hatni, nevelni akar, s aki nem elégzik meg egyetlen művészeti ág művelésével. Épp ezért az építészet mellett nagy szorgalommal kezdi tanulmányozni az építőművészettel szoros kapcsolatban lévő művészeti ágakat: ács- és asztalosművészetet, kárpitozást, lakásrendezést, falfestést s ami ezzel szorosan összefügg, a művészi rajzot. Aki pedig a művészet társadalmi hasznosságának gondolatáig egyszer eljutott, annak törvényszerűen el kell jutnia a leghatásosabb tömegnevelő művészeti termék, a könyv jelentőségének felismeréséig. A könyvművészet – könyvgrafika, könyvnyomtatás, könyvkötészet felé ugyancsak az angol preraffaeliták – William Morris világhíres Kelmscott Presse, valamint C. R. Ashbee Essex House Presse – fordítják figyelmét. A ruszini művész majd akkor teljeseedik ki benne, amikor a képzőművész mellett a szépirodalmat is művelni kezdi s ugyanakkor egész művészeti tevékenységét a társadalom szolgálatába állítja...”

VOLT EGYSZER EGY CSAPAT

Puskás Lajos és a kolozsvári Piarista Gimnázium cserkészcsapatának története

A cserkészlet kezdeti nyomait kutatva a kolozsvári piarista gimnáziumban, egy Szent Imre ünnepségre bukkanunk 1921. december 11-én, amikor az iskola énekkara előadta Szögedi Imre „Cserkészek” című indulóját. A nemhivatalos cserkészszerep tevékenység egészen 1926-ig folytatódott, amikor felmerült annak szükségessége, hogy az eddigi csoportosulás hivatalos jellegűvé váljék. Ekkor már Puskás Lajos tanár úr, a későbbi hivatalos parancsnok is bekapcsolódott az előkészületi munkákba. Dr. Wildt József alapszabály tervezetét dolgozta ki, Puskás Lajos pedig kapcsolatba lépett a helyi cserkészmozgalmat hivatalosan képviselő kohorsz parancsnoksággal, melynek keretében a hetedik *centuria* (század) egységeként csatlakoztak az országos szervezethez.

A hivatalos engedély működésükhöz 1927 márciusában érkezett meg, de a csapattagok már ezt megelőzően felöltötték a csúcsos-kalapos egyenruhát. Az első tevékenységük az volt, hogy meglátogatták a szamosfalvi repülőteret, majd pedig április 10-én megrendezték első ünnepségüket, melyen Paál Árpád, a román képviselőház magyar tagja volt a szónok. Ettől kezdve gyorsan perogtak az események. Május 15-én volt az ünnepélyes fogadalomtétel a gimnázium udvarán, amelyet május 21-én a kohorsz tagjaként hivatalosan is megünnepeltek. Augusztusban volt az első táboruk Szamosfalván, a Szamos egyik szigetén. A csapat a továbbiakban 13 kirándulást szervezett, 7 szolgálatot teljesített, három ünnepélyt rendezett és 48 kiképzési óra keretén belül foglalkozott az új tagokkal.

Az első beolvasztási kísérlet (1928)

1928-ban a csapat létszáma 42 főre emelkedett, a parancsnokság kibővült Dr. Wildt József és Uitz Mátyás tanárokkal, valamint dr. Koronka István és Sipos Béla vezetőségi tagokkal. A nagyhét alkalmából cser-

...hullnak az őszülő levelek, múltnak az évek, hullnak az őszülő hajszálak is, fakulnak az emlékek, eliramlik az élet... Egy nyolcvanéves kolozsvári öregcserkész hajdani emlékei nyomát elsárgult, régi írásokban, foszladozó dokumentumokban, öreg fényképekben keresi. És kincset talál: hajdani parancsnokának töredékes naplóját, egy tündöklően sugárzó lelkű ember pályafutásáról, szenvedéseiről, meghurcoltatásáról. De akinek erkölcsi értéke legyőzte a Halált, mert a lélek, amlt cserkészfiában kivirágoztattott, évtizedek múltán élő cselekedetek formájában jelent meg, hogy tanúságot tegyen mindarról, amire nevelték, tanították, és hittelt vallja: nem volt hiábavaló. Köszönjük, Lajos bá'...

készek álltak díszőrséget a szentsírnál, Anyák napján kirándultak a Szent János kúthoz és onnan virágot szedve, azzal köszöntötték a szülőket. Megalakult a szervező bizottság is, melynek fővédnökei gróf Majláth Gusztáv Károly püspök és gróf Bethlen Györgyné. Védnökök: Patay József, a piarista rend provinciálisa, dr. Hirschler József kanonok és a bizottság referense dr. Balázs András plébános. Csesztve mellett rendezték meg az első táborukat, mely már saját táborterületet adott ki. Ezt követte egy mozgótábor, majd kirándulás a tordai hasadékhoz és Torockóra. Az év folyamán 5 csapatgyűlést, 45 kiképző rajgyűlést, 11 órasi gyűlést és 5 parancsnoki gyűlést tartottak, 6 ünnepélyt rendeztek, és háromszor táboroztak. November 14-én, a státusgyűlés alkalmából ismertették a cserkészmozgalmat céljait és jellegét az erdélyi fiatalok számára. (Az Erdélyi Státus a római katolikus egyház sajátos szervezete volt, amely az egyház gazdasági ügyeit vezette pol-

gári és egyházi személyek közös irányítása alatt. Céljuk az volt, hogy az egyház érdekeit, templomait, nevelő és jótékonyági intézményeit megóvják az állam szüntelen szorongatásaitól.)

November 29-én a kohorsz parancsnoksága úgy határozott, hogy a cserkészletet feloszlatták és beolvasztják a román „Astra” kulturális egyesületbe. (Az „Astra” a románság érdekképviselői szerve volt, mely még a Monarchia idejében alakult, és a földek felvásárlásával, valamint kulturális tevékenységével Románia egyik legharcosabb és sikeresebb nacionalista intézménye volt.) A határozat száma 269/nov. 29, 1928. A magyar csapat vezetősége kiharcolta, hogy a kohorsz csapatai továbbra is cserkész keretben működhessenek. Egyelőre.

FÁNTÁNELE szomorú titka (1929-1930)

Az 1929. év jól kezdődött. A csapat még előző év őszén két malacot kapott ajándékba gróf Bánffy Miklóstól, amiket felneveltek és január végén levágtak. Az eseményt disznótorral ünnepelték. Májusban sátrakat, konyhafelszerelést és könyvtárat kaptak ajándékba gróf Bethlen Györgynétől. A nyár folyamán a Székelyföldön, a Háromszék megyei Torján táboroztak. A tábort meglátogatta Vätăsescu tanár, a kohorsz küldöttje, aki meglelégedéssel nyilatkozott a csapat munkájáról és bejelentette, hogy az ő módszereiket mintaképpen fogják alkalmazni a kolozsvári román cserkészcsapatok munkásságában is. Még ugyanazon év augusztusában külön tábort rendeztek az iparos fiatalok számára, a Kolozsvár melletti Bács községben.

1930 márciusában a leérettségizett diákokból megalakult az öregcserkész csapat. A bukaresti cserkészkongresszuson a kolozsvári kohorsz 14 küldöttje között 6 piarista öregcserkész vett részt. Júniusban a Mihály parkban táboroztak, ahol először szerepelt a külföldről beszerzett

fúvós zeneszerszámokkal felszerelt zenekar. (Cserkésznyelven „csimpolások” volt a nevük). Augusztusban 20 napos országos cserkész táborozás a moldvai Piatra Neamț helység közelében egy hegyoldal lejtős részén (ezt jelölték ki ugyanis a magyar cserkészeknek). A nagytábor keretében versenyek is folytak. A gimnázium csapata ennek folyamán 49 pontot szerzett és ezzel hozzájárult, hogy a kolozsvári kohorsz az ország első helyezette legyen. A 49 pont közül 35-öt a magyar fiúk szereztek meg. A versenyszámok változatos tudnivalókat követeltek meg: cserkészbot faragás, síkfutás, távolugrás, morzejeladás, Panaitescu jeladás, térképészet, távbecslés, kézimunka, fényképészet, plakátrajzolás, zeneszerzés, tűzgyújtás egy gyufaszállal, zenekar. A többségben lévő románok nehezen fogadták el ezt a döntést. Híre terjedt, hogy a díjakat el akarják orozni. Ezért a csapat azokat a zeneszerszámok ládájában helyezte el, és a legizmosabb fiúk a lánál adták.

Az 1931. év emlékezetes eseményei voltak a hadijáték a Plecska völgyben, az akadályverseny a Bükkben és a tábor Válaszúton, Bánffy Dénes báró birtokán. Mivel a táborozás időjárása kedvezőtlenül alakult, egy magányos épületbe húzódtunk be, ahol átmenetileg parkettás padló volt az ágyunk. Táborunkat meglátogatták magyarországi cserkészek, akik bulgáriai kirándulásukból hazafelé tartva, kitérőt tettek Erdélybe. Megbámultuk felszerelésüket és számunkra hihetetlen eleganciájukat. E sorok írója – mint a *Bagoly őrs* tagja – már buzgón cserkészkedett. Augusztusban fogadtuk a német cserkészek Wandervögel szervezetének csapatát, akik a „közeli” Egyiptomból hazafelé tartva látogattak meg minket. Ezt követte egy akadályverseny Kolozsvár és Bács között. Hosszú, hegyi menetelés után értünk el a gyalui havasok egyik eldugott tisztására, ahol egy helyet mutattak nekünk azzal a megjegyzéssel, hogy az a „Fântânele”. Később egy szomorú titok nyitjára jutottunk: miért választották a mi kohorszunknak a „Fântânele” (kutacska, forrás) nevet? Kiderült, hogy ez volt az a hely, ahol a 48-as szabadságharc idején legyilkolták Vasvári Pál kis szabadcsapatát. Vasvárit Kosuth azzal a megbízatással küldte a móc-vidékre, hogy a mozgolódó, felizgatott móc parasztságot megfékezze, lecsendesítse. A havasi vidéken

járatlan fiatalembert törbeccsálták, csapatával együtt lemészárolták. Ennek a tenyérnyi helynek a nevét viselte a mi kohorszunk. Csendes megemlékezést tartottunk a hősökről, utána hosszú menetelés hazafelé a Gyalui – volt Andrászi – havasok között. Az egyik román községben megpihentünk, doinákat (román népi kesergő dalokat) tanultunk, és Bánffyhunyon át tértünk vissza Kolozsvárra...

További beolvasztási veszélyek (1934–1937)

1934 első fele a kirándulásoké. A csapat síversenyt rendez. Áprilisban bemutatják Málnássy Géza rajparancsnok színművét (ma inkább „musical”-nek neveznék). Majd országos cserkész találkozóon vesznek részt a Fekete Tenger melletti mamaiai fürdőhelyen. Itt a különféle versenyekben a kohorsz 46 pontot szerzett, melyek közül 34-et a piarista gimnázium cserkészei verekedtek ki. Utána mozgótábor következik Moldvában, majd a Székelyföldön. Ekkor már megérintette a háborús veszély szele az országot. A kormány úgy döntött, hogy „beruházási kölcsönt” hirdet meg, amely gyakorlatilag a fegyverkezés céljait szolgálta. A cserkészek kénytelenek plakátokat hordva propagandát csinálni a kölcsönnek. Az évet csomagoztatás fejezi be a szegény családoknak.

1935 július elején Maroshévízen táborozunk 130 résztvevővel. A nyár folyamán kirándultunk a Vlegyászára és a Dregán völgybe is. Szeptemberben királyi rendelettel úgynevezett „Országőr” (sträjer) szervezetet létesítettek, mely fél-katonai felépítéssel és szellemiséggel rendelkezett. A csapat életében ez azt jelentette, hogy az országőr mozgalom kötelezővé tétele miatt, egyre többen jelentkeztek a cserkészetbe és a csapat felhívult. A munka azonban ment tovább, részt vettünk Brassóban az országos találkozón, ahol a kohorsz a második helyen végzett. Méhészeti tanfolyam indult be, szájharmonika tanfolyamot szerveztünk. Rövidesen beindult a szájharmonika zenekarunk, mely a helyi román iskolában óriási siker közepette játszott a román dalokat. Ezután felvonulásaink élén mindig a szájharmonikások haladtak. Ebben az évben kezdtek a csapat tagjai néptáncokat tanulni.

1937 tavaszán leépítik a csapat létszámát ötven főre. Megünneplik a csapat fennállásának tízéves évfordulóját.

Lassú haldoklás (1938–1946)

1938 január 24-én Károly király a cserkészszövetséget beolvasztja az Országőr mozgalomba. Puskás Lajos parancsnok mindent elkövet, hogy az önállóság és az igazi, demokratikus cserkészszellem megvalósítása érdekében valahogyan fennmaradjon a csapat. Sajnos, sikertelenül. Ez a csapás kivédhetetlennek bizonyult. De még ezt megelőzően belső viszályok is felmerültek, a cserkészcsapat munkája miatt féltékeny tanárok részéről. Ők végül is elérték, hogy Puskás Lajost meghagyván világi parancsnoknak, egy egyházi személyt, Jénák Ferencet nevezték ki előjárójának. Puskás, a mozgalom lelke és irányítója, a „spiritus rector” kedvét vesztve, a szövetkezeti mozgalom felé fordult. Megalapította az „Alfa” szövetkezetet, mely székely szöttek és cipők forgalmazásával foglalkozott. A szövetkezet a bécsi döntés idején (1940) már milliós vagyonnal rendelkezett. A döntés után, az újabb hatalmi fordulattal a cserkészlet a Magyar Cserkészszövetség részeként honvédelmi intézménnyé válik, amelynek élére kisbarnaki Farkas Ferenc kerül. Puskás Lajos eljárógat Pestre, igyekszik a jobboldali befolyás ellen küzdeni, de hasztalan.

1944 után újból nehéz idők jönnek, újabb próbálkozás, de hiába, következik az úttörő (pioner mozgalom), majd a beolvasztás, az államosítás. Jönnek a kommunista diktatúra évtizedei, amikor még beszélni sem lehetett a cserkészetről, Puskás tanár úr pedig börtönbe kerül. 1959-ben a Puskás fiúkat 20, illetve 12 évre ítélték el Romániában mert október 23-án rádióhallgatták a magyarországi eseményeket, mert november 4-én gyászszalagot viseltek, elénekelték a Székely Himnuszot, s mert egyáltalán: román- és szovjetellenes magatartás tanúsítottak...

MÁTRAI BÉLA

Az Erdélyi Magyarság ezzel a cíkkel adózik szerzője emlékének.

Amikor a mítosz születik...

EGY ROMÁN NÉPBALLADA ÚTJA SOVEJÁTÓL PÁRIZSIG ÉS VISSZA. Fejezetek 150 esztendő román eszmetörténetéből. (Doktori értekezés tézisei)

Több munka is készült erről az ideológiai diskurzusról, igaz, folklórisztikai tanulmányok részeként. Céljuk nem csupán az elemzés volt, hanem a Miorița elhelyezése a román folklórban, megmondani azt, hogy mi a Miorița, milyen ősi mítoszt éltet tovább. Ezek a vállalkozások – természetesen – eddig még nem sok sikerrel jártak. A viták viszont még rejtélyesebbé tették a népballadát. És a titok a Miorița egyik éltetőjének bizonyult. Alkalmat adott a modern mítoszképzésre.

Munkám célja a mioritikus diskurzus és ezen belül a román mítoszképzés, illetve a modern román nemzeti mitológia történeti elemzése. A szellemi műveletek funkcióját próbálok bemutatni, írók életművének és ideológiai áramlatok összefüggéseinek elhelyezve.

1. A forrásanyag kimeríthetetlen, mint ahogy a téma is szinte parttalan. Bukaresti, párizsi, bécsi, moszkvai, londoni, temesvári, nagyszebeni, jászvásári könyvtárak és levéltárak anyagában kutattam. Olykor az eddig kiadott forrásokat is újra szembe kellett az eredetivel, mert az iratkadás hiányos volt, éppen a lényeges mozzanatok maradtak ki. Tabu volt sokáig a román jobboldali sajtó. Nem egy jelentős személyiség döntő fontosságú megnyilatkozásai kerültek el eddig a figyelmet, maradtak ki a bibliográfiákból. Feldolgoztam a korszak – témánkba vágó – történelmi, irodalomtörténeti és részben filozófia szakirodalmát. Végül eszmetörténeti forrásként vettem szemügyre a mai kulturális sajtót is.

2. A munka módszerét eleve meghatározta a feldolgozandó anyag természete, eddigi ismereteink állapota. Egyetlen szóval történetinek nevezném a munka módszerét. A modern mitológiákat eddig elsősorban irodalomtörténészek, filozófusok és antropológusok vizsgálták. Alighanem e sorok írója az, aki a történészek közül az elsőként vállalkozott erre. Legalábbis ilyen terjedelemben. Az

Munkám a legismertebb román népballada: a Miorița életrajza. A ballada geneziséről és kultuszáról szól. A körülötte dúló ideológiai csatákról, egyszóval: a mioritikus diskurzusról. Mircea Eliadénak igaza van: páratlan a román nép és a ballada szolidaritása. A ballada fokozatosan valamiféle nem hivatalos nemzeti himnusz rangjára emelkedett. A hivatalos himnuszokat ugyanis az elmúlt 150 esztendő alatt többször is cserélték, a Miorița azonban nem változott.

eredetmítoszok kedvenc történetstéma, feldolgozásuk eszmetörténeti jellegű. A mítoszt szembesítik a valósággal, az eszmék geneológiáját vizsgálják. A folklórtermékek közül elsősorban a Kalevalának van nagyobb irodalma, amely ennek a műnek nemzetközi funkcióját is elemzi. Munkám elsősorban eszmetörténet. Egy-egy alkotó gondolatrendszerét az eddig felvázolt képekkel szembe-ítve próbálok rekonstruálni, és azon belül elhelyezni a Miorița-értelmezést. A Miorița-értelmezés funkcióját és ideológiai tétjét próbálok bemutatni. Hiszen minden szellemi irányzat megpróbálta – a helyesnek állított értelmezéssel – kisajátítani, pontosabban: saját hegemoniáját éppen ezzel az értelmezéssel (is) biztosítani. Természetesen, nem egyforma süllyal próbálok megeleveníteni az egyes korokat és azok embereit. Eddigi ismereteink és az eddigi ismeretlen anyag hordereje, bizonyos kérdések aktualitása óhatatlanul meghatározták bizonyos fejezetek terjedelmét. Olykor a mellékesnek látszó, ám a magyar-román közös múlt szempontjából lényeges és szükséges következtetések igényelték terjedelmes anyag felvonultatását. Óhatatlanul tisztázni kellett olyan kérdéseken is az álláspontunkat, mint a ro-

mantika és liberalizmus szerepe, a magyar-román dialógus esélyei a múlt század derekán, a román mítoszképzés és a szélsőjobboldali radikalizmus. A Miorița olykor hosszú oldalakon keresztül eltűnik, de alighanem éppen ez is érzékelteti a mioritikus diskurzus horderejét. Munkámban, azt hiszem, sikerült mindazt a gazdaságtörténeti és politikátörténeti tapasztalatot hasznosítani, amelyek birtokában korábban az erdélyi gazdasági, társadalmi és politikai élet egy-egy mozzanatát próbáltam bemutatni, vagy megragadni egy kor vagy egy jelenség sajátos vonásait.

3. A román nemzeti ébredéstől a nacionálkommunizmusig kísérem a Miorița utóéletét. A ballada cselekménye egyszerű. Egy vranceai pásztor egy erdélyi és moldvai társa meg akar ölni, hogy elvegye javait. Az áldozatot báránykája – románul: miorița – figyelmezteti, mire ő arra kéri, hogyha meghal, mondja azt, lehullt egy csillag, ő pedig királynnyal kötött házasságot, násznépe volt a fenyő és a juhar, papjai a hegyek, madarak zenéltek és csillag világitott. A pásztor azt még külön a báránka lelkére kötötte, hogy anyjának a csillagot ne említse.

Abban a vitában, hogy a Miorițát ki fedezte fel: Alecu Russo vagy Vasile Alecsandri, a dolgozat a többségi álláspontot osztja. Russo találta meg, és ő bocsátotta Alecsandri rendelkezésére, hiszen a kor felfogása szerint – a folklór anyagot még csiszolni kellett. A jelen munka azonban az eddigi nemzeti szemlélettel szemben a transznacionális szemléletet képviseli. A román folklór felfedezésében a hazai belső igények mellett az európai kultúrába való integrálódás igényét is érzékelteti. Nem egyszerűen külső hatással, ok-okozati összefüggésekkel magyarázza a román fejleményeket, hanem az egyidejűség, az integráció, a részvétel tényét állítja előtérbe. A román írók ugyanis két kulturális világban éltek egyszerre: Pá-

rizsban és otthon. Kétnyelvűek is voltak, és valamiféle kettős igényt kellett kielégíteniük. Párizsban az egzotikus Kelet az emancipálandó Kelet-Európa, a felszabadítandó latin rokon nép autentikus képviselői voltak. Otthon a nyugati civilizáció vívmányainak átültetői. Külföldön romantikus szabadsághősök. Fő működési terepük pedig a szalon, a közvélemény-alakítás és a politikai élet fontos terepe. A folklór termékek, következésképpen Miorița belépőjegynek is tekinthetők a párizsi szalonvilágba. Az 1850-es évek francia, német, angol folklórkötetei bizonyították a román kultúra eredetiségét. Alecsandri először a nyugati ízlésnek, pontosabban a nyugati esztétikai normáknak és szellemi fogékonyságnak megfelelően csiszolta a folklórtermékeket, és így látta el magyarázatokkal, és természetesen eleget akart tenni a hazai nacionalista érzésvilág várakozásainak és igényeinek, amelyeknek ő maga is hordozója volt. Később ez utóbbi mozzanat került előtérbe, amikor magyarellenésre is „hangolt át”, ún. népdalokat. Az Alecsandri-féle Miorița mentes maradt a nacionalista szenvedélyektől. Magyarázataira Chateaubriand szentimentalizmusa nyomja rá bélyegét, és gondolatisága, sőt némileg még stílusformái is fellelhetők a román kortársak levelezésében – gondoljunk a franciául valló pesti D. Rosenthal kiadatlan leveleire vagy D. Brătianu érzelmes értekezéseire. Alecsandri ebben az értelemileg telített, érzélgősségre hajlamos közegben sejtelmes folklórelemekkel teli, romantikus és klasszikus elemeket elegyítő, egyéni és mégis általánosítható emberi drámát tudott „színre vinni”. A leghatásosabb nemzeti propaganda volt ez, nemzeti demagógia nélkül.

Az akadályokat nem ismerő nemzeti propagandát C. A. Rosetti képviselte. A ballada életrajzának ez a „legsötétebb” fejezete. A szakirodalom is gondosan elhanyagolta. Nem közölték rendesen a Rosetti másolatában – Párizsban – megmaradt változatokat. Márpedig Rosettinek köszönhetően – a Miorița olyan nagyszabású egyéniség – napjainkban kritikai kiadásban is bemutatásra kerülő – életművébe is beépült, mint Jules Michelet munkássága. Munkánk az eddig többnyire leegyszerűsítő írásokkal szemben és az árnyalt képet adó munkálatokhoz kapcsolódva – bemutatja, hogy a Collège De

Miskolczy Dezső a Ferenc József tudományegyetem utolsó lektora. Az apát és fiút, Miskolczy Dezsőt és cikkünk szerzőjét, Miskolczy Ambrust a november 8-i emlékülésen emlékéremmel tüntették ki. (Edélyi Lajos felvétele)

France népszerű professzora mikor, milyen módon és milyen feltételezhető indítékokból közeledett a magyar és/vagy a román nemzeti mozgalomhoz. Minden román kézikönyv idézi, hogy Michelet – „a román legenda” című művében – könnyekre fakadt a Miorița olvastán, de azt már elfelejtik kifejtteni, hogy – magyar-román konfliktussá – átpolitizált balladát kapott kézhez Rosettitől. Ennek megfelelően a magyar-román antagonizmus bizonyítékaként került bemutatásra, holott a mester korábban a magyar-román megegyezés és a dunai konföderáció lelkes híve volt, és bár a háttérben maradt – tekintélye okán – fontos szerepet játszott a 48-as emigráció dialógusában. Pontosabban: valamennyi fél nagy súlyt fektetett arra, hogy rokonszenvét elnyerje.

A magyar és román forradalmi emigráció viszonyának alakulásában az 1850–51-i fejleményeket állítottuk előtérbe. Janus-arcú viták bontakoztak ki. A tárgyaló felek magukkal hozták és felhánytorgatták a múlt sérelmeit, ugyanakkor keresték a jövőbeni megbékélés lehetőségét. Idevágó fejezetünk több vonatkozásban – az eddigi szakirodalomnál bővebben fejti ki az egyes emigrációk belső vitáit, bemutatja az alkalmi ravszkódásokat, az őszinte lelkiismeretvizsgálatnak az eddig ismertnél jobban érvényesülő igényét, valamint azokat a politikai célszerűségeket,

amelyek lehetetlenné és értelmetlenné tették a gyors és látványos megegyezést. Betekintést nyerünk a korabeli propaganda mechanizmusai-ba. Michelet otthona is a propagandaháború színtere lett. A román fölényt itt érzelmi tényezők biztosították, a sokat emlegetett román diplomáciai ügyesség. A politikában viszont a nagyhatalmi politika igényei és feltételei. A politikai célszerűségekhez való alkalmazkodás magyarázza azt, hogy Michelet a magyar ügy mellett nem emelte fel a szavát oly mértékben, mint a románok mellett tette. Mítosz szerepét játszó román „legendát” költött, amelynek valóságfedezetét éppen a mítoszképzés technikáinak érzékeltetésére mutatom be oly részletesen. A michelet-i legenda fikció, az antagonizmust „hitelesítő” konstrukció része. A román folklórnak viszont jóval mélyebb hatása volt, mint a politikai publicisztikai ihlet. Lassan körvonalazódó – a mai környezetvédelem ideológiáját előkészítő – panteizmusának is egyik erjesztője lett, amiről a politikai jellegű érdeklődés eddig elterelte a figyelmet.

A múlt század második felétől a Miorița életrajza a modern román mítoszképzés történetével fonódott össze. A motívumkereső gyakorlatnak megfelelően próbálták értelmezni a Miorițát. És a motívumvándorlás hegemoniája a tudományos életben hosszú ideig megakadályozta, hogy az autochtonizmus bizonyítékává váljon. Szinte véletlenszerűen sodródott bele abba a századunk elején fellobbanó vitába, amelynek tétje a Romániában megtelepedő erdélyi románok szerepének megítélése lett. A két világháború közötti folklórtudomány már cikkek egész sorát szentelte a Miorițának. A korabeli szakmaiságra jellemző módon csak egyszerű pásztor-konfliktust vagy a munkához való ragaszkodást olvasták ki belőle a folkloristák, akik egyébként nem rokonszenveztek a szociológiával.

A Miorița Lucian Blaga mítoszképző tevékenysége révén kezdett lassan „nemzeti himnus”-szá emelkedni: a „mioritikus tér” himnuszává. A „mioritikus tér” az etnikailag egységes társadalmi harmóniában élő Románia metaforája. Lélek és táj összhangja ez az ország, amely minden külső megrázkódtatástól mentesen éli a maga életét, más szóval mitikus panteisztikus tér, ahol a tör-

ténelemre adott válasz mioritikus: kilépés a semmibe, a semmi metafizikai öröme. Dolgozatunk eme – önálló kiadvány formájában is már megjelent fejezete a mioritikus modell kialakulásának folyamatát és a blagai dramaturgiában való alkalmazását mutatja be, valamint az autochtonizmus kultuszával való összefonódását.

Cioran csak néhány alkalommal említi a Mioritát, de éppen az ő életműve példázta, hogy a mioritikus mítosz milyen mélyen beépült a román kultúrába, és immár nemcsak abba, ha a párizsi mandzárdlakó bölcselő francia és románból meg franciából világnyelvekre fordított esszéire gondolunk. Antimioritikus ifjúkori lázadása mioritikus megtéréssel ért véget. Dolgozatunk az újabb irodalomban első ízben érzékelteti, hogy a fiatal Cioran profetikus nacionalizmusában miként fonódott össze a dosztojevszkiji feltámadás-eszmény a náci politikai mágiával. A jobboldali lázadás kudarcra után a ciorani gnózis „felfedezte” hazai gyökereit, és paradox módon a mioritikus belenyugvással ért véget.

Időközben, az 1941-i nagy román irodalomtörténeti összefoglaló műnek köszönhetően a Miorita már már hivatalos mítosszá emelkedett. A mioritikus spekulációkkal fordult szembe a folklórtudomány olyan kiváló alakja, mint Constantin Brăiloiu – az emigrációban. Ő hitelesítette azokat a nézeteket, amelyek a halott lakodalmanak központi mozzanatára hívták fel a figyelmet már korábban. De ugyancsak az emigrációban sikerült túllépni már a mítoszon is, a nemzetközileg ismert Mircea Eliade vallástörténész működésének köszönhetően.

Mircea Eliade a Mioritát, Párizsban írt tanulmányában, az antikommunista ellenállás dalává akarta tenni, mely azonban óhatatlanul Radu Gyr vasgárdista indulóját idézi emlékezetünkbe. A szakirodalom már ki is mutatta, hogy a Miorita Eliadénál vasgárdista mítosz. Igaz, emlékirataiban és regényeiben a vasgárdista múltat megszépítette. Kiiktatta annak életéből az erőszak kezdeményezését, üldözött keresztény mozgalmaként eleveníti meg. A *Miorita* saját „teológiájá”-nak lett a példázata. A mioritikus pásztor eljárása: ki nyilatkoztatás, sőt, már-már: *epiphania*. A pásztor gesztusa krisztusi cselekedettel ér fel: a post mortem egzisztencia felé vezető út megmutatása.

A mioritikus kultusszal H. H. Stahl fordult szembe. Blaga és Eliade nézeteit szokatlanul éles hangú esszéiben boncolgatva, saját korai, 30-as évekbeli álláspontját elevenítve fel, megerősítve Brăiloiu nézeteivel. Mivel a szerző még a 30-as években is a marxi módszerre hivatkozott, és így járt el a vulgármarxista dogmatizmus tombolása idején, kimaradt a román ellenállás történetéből. Ennek központi figurája a filozófus Constantin Noica lett, ő ugyanis a nemzeti túlélés és a kultúra kultuszát tudta hirdetni, egyszerre elégtételt ki szélsőséges nacionalista és humanista értelmiségi igényeket. Ugyanakkor a filozófiai gondolkodás síkján ő relativizálta a *Miorita-kultuszt* is.

A mioritikus diskurzuson belülről két vonulatot különítettünk el. A nagy és a kis diskurzust. Az első a lét problémáin való töprengés, egyetemes műveltség birtokában, az egyes korok nagy áramlataiba illeszkedve. A második, a kis diskurzus a propagandisztikus önimádat „az önmagunkról való beszéd” – ahogy Eugène Ionesco, egyébként igaztalanul, a román diskurzusokat kiszerveztette. Némi leg ehhez a kis diskurzushoz kapcsolódik az esztétizálás is, az egyszerű iskolai dolgozatoktól a nemzetközi lexikonokig. Ugyanakkor az esztétikai izgatottság és élménykeresés erősíti annak igényét, hogy a *Miorita* a modern román nemzeti mitológia érdeklődésének homlokterébe kerüljön. Ma viszont úgy tűnik, hogy lejárt a nagy mítoszok kora. Újra a motívumkeresésnek vagyunk tanúi, és annak, hogy a balladát különböző ősi rítusokra vezessék vissza, immár egyértelműen az autochtonizmus jegyében. A *Miorita* az autochtonizmus esztétikájának lett egyik hordozója.

A mioritikus diskurzus a keleti-nyugati transzkulturalitás jellegzetes példája is lehet. A kulturális munkamegosztás a politikai imperializmus másik arca, mintha a kulturális csere humanizmusa ellensúlyozni akarná az árucserét és a politikai függőség rideg valóságát, kitöltve – vagy éppen elmélyítve – a régiók közötti űrt.

A párbeszéd deontológiájának jellege koronként változik. A múlt század derekától napjainkig a francia-román transzkulturalitásnak négy jellegzetes modelljét látjuk kirajzolódni:

1. Pozitív befogadás. A centrum a magas kultúra irányzatait bocsátja ki, a periféria befogadja, és a nyugati folklórigényt próbálja kielégíteni.

2. Negatív befogadás. A centrum az őt magát pusztító jelenségeket a periféria jelenségeiként teremt meg, tisztel, aztán elpusztít. Így született Dracula – a szifilisz és az aids metaforikus figurája.

3. Negatív elutasítás. A periféria magától idegennek tekinti a centrumot, saját autark ideológia jegyében a partikularitásba menekül. Lucian Blaga éppen a *Miorita* balladára hivatkozva teremt sajátos román tér-elméletet, a „mioritikus tér” elméletét, bőven merítve Spengler, Jung, Frobenius, Freud, Jung nézeteiből, miközben eredetisége éppen ezen elemek ötvözésében rejlik.

4. Pozitív elutasítás. A centrum a perifériáról jöttek centrumellenességét mint globális kultúrákritikát fogadja el. Gondoljunk Mircea Eliade és Cioran munkásságára, annak páratlan népszerűségére. Mircea Eliade „in illo tempore” világa például nem ismer centrumot és perifériát. Itt mindenki egyformán közel van Istenhez, mert nincs is Isten, hiszen ez teremtő és pusztító istenek, félistenek, emberfölötti emberek világa. Cioran színhátéka pedig szinte tökéletes. Megtagadta anyanyelvét, a román, és ezzel megtagadta fasizoid múltját. Nagyvárosi remeteként élte a maga kispolgári életét, és megteremtette a maga román mitológiáját, amikor újjnoszticizmusát – annak állandó hangoztatását, hogy a teremtett világ Rossz Isten műve – az ott-honi parasztok és pásztorok világlátásához kapcsolta.

A periféria szereplőinek egymás közötti viszonya óhatatlanul alárendelődik a centrum kegyeit kereső vagy adott esetben a centrumot elutasító magatartásnak. A magyar-román transzkulturalitás szálnalmas kísérő jelensége a kisszerűség. Gondoljunk a Vadrózsa-perre, vagy arra, hogy Bartók Béla *Cantata profanájának* alapkolindájáról a kolozsvári Steaua egyszerűen nem volt hajlandó közölni az egyik kiváló román folklorista cikkét, újabb adalékkal gazdagítva a magyar-román kulturális kapcsolatok történetét. Dolgozatunk célja: ezen áldatlan állapotok meghaladása is. „Társadalmi hasznossága” a kölcsönös megértés elősegítésének igényében rejlik.

EGY ÉV A 78-BÓL

Nyelvi szabadságharcunk 1945-ben

Nyelvi szabadságharcunk csatateri elsősorban az iskolák. Az 1945. esztendő indulása két képletet mutatott: a második bécsi döntéssel 1940 őszén kettévágott Erdély északi felén szabad magyar nyelvhasználat, déli részein bezárt magyar iskolák. A küzdelem egyik oldalán az iskolák megtartását, másikon a visszaállításukat követelte.

A „népi közigazgatás” öröksége

Erdély 1945-ös esztendeje, a történelmi váltás valójában az előző év augusztusában-szeptemberében kezdődött el. Románia kiugrásával a szovjetellenes háborúból és csatlakozásával az orosz hadsereghez. A kisebbségi életben azonban csak 1945 márciusától kezdve érzékelhető a sorsfordulat, mikor Moszkva kikényszerítette I. Mihály királytól Petru Groza kormányának uralomra engedését.

Dél-Erdélyben 1945 késő tavaszáig nem változott a magyar iskolák mostoha sorsa. A *Népi Egység* 1944. november 28-i számában egy falusi tanító, aki láthatóan nem merte nevével vállalni sajtólevelét, szervezkedésre hívta fel pedagógus társait. Mivel még mindig senki gyermeke a magyar népoktatás – panaszkolta. „Antonescu diktatúrájában szinte teljesen anyanyelvű oktatás nélkül maradt a délerdélyi magyarság.” 1945. január 11-én Felsőzsigi Ádám áttekintést közölt a magyar népoktatás délerdélyi helyzetéről. „A magyar gyermekek 70-80 százaléka állami iskolába kényszerül, mert a magyar egyházak anyagi erőtlenségük miatt a legtöbb helyen nem tudnak iskolát fenntartani. Ezekben az iskolákban a tanítás nyelve, még a színmagyar vidékeken is, román, mert a magyar tagozatokat Angheliescu közoktatásügyi miniszter az 1930-as években csaknem az egész országban bezűntette.” A bukaresti kormányzat 1943 őszén bezáratta a nagyenyedi Refor-

Trianon óta, emberöltőkön át, Erdélyben szakadatlan küzdelem folyik a magyar nyelv fennmaradásáért. Az elnyomó hatalom leleménye, amellyel mindig új és új csapdákat állít a magyar nép nyelvének, harcra kényszeríti nemcsak a nyelv hivatásos művelőit, tanítókat, tanárokat, papokat, írókat, de velük együtt minden nemzetiségéhez ragaszkodó magyart.

mátus Bethlen Kollégiumot, két másik magyar felekezeti gimnáziummal együtt. A Bethlen Kollégium csak 1945 áprilisában nyithatta meg újra kapuit, a brassói római katolikus főgimnázium már előbb engedélyt kapott erre, de itt az iskola épületének elfoglalása tolta ki három hónappal az 1944/45-ös tanévet. A város szívében, magyar pénzen épült kényelmes iskola helyett szükséghajlékban húzta meg magát a főgimnázium. A megszálló orosz hadsereg hadikórházat rendezett be az iskolában. A cikkíró tanár nem merte megírni a valóságot: a román városvezetőség az egyetlen magyar középiskolát adta át az oroszoknak!

Észak-Erdélyben a front átvonulása után rövid idővel megnyíltak az elemi és középiskolák. Noha a Maniu-gárda néhány városban, Sepsiszentgyörgyön és Csíkszeredában összetörte az iskolák felszerelését, gyors ütemben szervezték újjá a román és magyar iskolákat Kolozsváron, Désen, Naszódon, Besztercén, Máramarosszigeten, Nagyváradon, Nagybányán, Szatmárnémetiben. Udvarhely megye „népi közigazgatásának” főispánja, mely az 1944 novemberében kiharcolt román királyi igazgatás helyébe lépett, egyik első rendeletében a lakosság anyanyelvének megfelelő népiskolák felállítását rendelte el. Szilágyi Ignác főispán rendeletének 3. pontja ki-

mondta, hogy „minden községben a lakosság anyanyelvének megfelelő népiskolákat kell felállítani.” Udvarhely megye szinte 100 százalékban magyar lakosságú volt, de a lélekszámban jelentéktelen román lakosság oktatását is szívükön viselték. Erélyesen fogalmazott az Országos Demokrata Arcvonal Maros megyei tanácsa, amelynek a rendelete „fasisztának és a nép árulójának bélyegzi mindazokat, akik az Erdélyben élő népek anyanyelvének szabad használatát akadályozzák s a nemzetiségek közötti békét zavarják, és az ilyen esetekre a legkíméletlenebb büntetést helyezi kilátásba”. (Marosvásárhely lakosságának akkor 93,55 százaléka magyar volt, 6,7 százaléka román és 0,6 százaléka német nemzetiségű.)

Harc magyar egyetemért Erdélyben

Ami ennyire egyszerű volt a „népi közigazgatás” vezetői számára, vagyis az a magától értetődő jog, hogy minden népnek anyanyelvű oktatás jár, önálló iskolákban, egyáltalán nem volt természetes a román oktatási kormányzat felfogásában.

Csögör Lajos dr., a későbbi rektor visszaemlékezéséből, Vincze Gábor fiatal történész tanulmányaiból immár tudjuk, hogy mi történt az egyetem házatáján az oroszok bevonulása – 1944. október 11. – után következő hónapokban. Az 1940 őszén Nagyszébenbe költözött román Ferdinand király egyetem két professzora, Coriolan Tătaru és Iuliu Hațieganu mindjárt a oroszok nyomában azonnal megjelent Kolozsvárról, hogy birtokba vegye a magyar Ferenc József egyetemet. Saját kezüleg távolították el a magyar feliratokat. Az orosz városparancsnok kikérgette őket Kolozsvárról. A szovjet hadsereg parancsa ugyanis úgy szól Moszkvától, hogy a meghódított területeken meg kell őrizni – egyelőre, nyilván – a társa-

dalmi, gazdasági, művelődési viszonyokat.

1945 májusáig a szebeni román egyetem több kísérletet tett a visszatérésre. Ebben lényegében szövetségesekre talált a Kolozsvárott élő „demokratikus” román vezetőkben, akik szerették volna meggátolni az önálló magyar egyetem fenntartását. Az északerdélyi megyék igazgatását az Országos Demokratikus Arcvonal irányította; noha a tartományban a lakosság többsége magyar volt, ebben a szervben a román politikusok száma meghaladta a magyarokét. Az ODA – így rövidítették – északerdélyi tanácsa 1945 februárjában úgy döntött, hogy „a kolozsvári román egyetemi oktatás azonnal megkezdődik, még a magyar oktatás tovább folytatódik, egyetlen egyetem keretében. Ebből különválhatnak, bármelyik fél kellően megindokolt kérésére –, ha ennek gyakorlati megvalósítása lehetséges lesz – két különálló északerdélyi egyetemre, a két fél közötti megállapodás alapján. Ez az elv egyaránt vonatkozik az együttműködésre és a különválásra.”

Vescan Teofil dr. kolozsvári egyetemi tanár – akit Groza-típusú vagy még inkább magyarbarát romának állított be a sajtó; ma is ez a látszat – ezen az ODA-tanácskozáson egyetlen román-magyar egyetemi magról beszélt, igaz, hogy hozzátette: ebből „később, miután megerősödtek, különválva létrehozassuk az önálló román, illetve magyar egyetemet.”

Ezt a belső küzdelmet az egyetemről Moszkva döntése szakította félbe, mikor engedélyezte a román közigazgatás visszatérését Észak-Erdélybe. Noha Petru Groza miniszterelnök március közepén Kolozsvárott ünnepélyes ígéretet tett, hogy Észak-Erdélyben minden úgy marad, ahogy most van, a kormány *első dolga* volt a román egyetem visszahozatala Szebenből, továbbá román tisztviselők, rendőrök, fegyveres testületek újratelepítése. A kormány rendeltet hozott, hogy a Ferdinand egyetemnek május 5-ig vissza kell térnie Kolozsvárra, de a magyar egyetem soráról Groza „elfelejt” szólni!

Pedig akkor már megegyezés született az ODA kiküldötteinek kolozsvári tanácskozásán: „Az I. Ferdinand király nevű román egyetem 1945 május elsejével visszatér kolozsvári székhelyére. Ugyanettől az időponttól kezdve magyar oktatási egyetem létesül, ugyancsak Kolozsvár székhelyel.”

Egy hónap múlva megjelenik a királyi rendelet törvény a két önálló kolozsvári egyetem létesítéséről. Illetve, előbb a Ferdinand egyetem visszatéréséről Kolozsvárra, egy nap múlva pedig a magyar nyelvű egyetem felállításáról; ennek alapítási napja június 11. lesz, bölcsészeti, jogi és gazdaságtudományi, valamint orvosi karokkal. Egy nappal a magyar egyetem létesítéséről intézkedő rendelet törvény előtt, egy másik rendelkezés megszünteti az 1872-ben alapított Ferenc József Tudományegyetem jogfolytonosságát.

Magyar egyetem – magyar pénzből

Aurel Potop dr., a Groza-kormány helyettes oktatásügyi minisztere, aki Kolozsvárott az egyetemi egyezkedést vezette, a román és a magyar egyetem egyidejű megnyitása alkalmából üzenetet intézet a diáksághoz. „Vessetek véget a középnek” – üzent a román és magyar fiataloknak. Ugyanezen államtitkár a tárgyalások idején eléggé ellentétes nyilatkozatokat tett: Kolozsvárott a két egyetem létesítését támogatta, vagyis a Groza-kormány „hivatalos” irányvonalát követte, Bukarestbe visszatérve azonban lényegében megmásította álláspontját. feltételes módban fogalmazott: lesz magyar egyetem, ha jut erre pénz a költségvetésből. De most üres az ország kasszája!

Pontosabban: arra sincs pénz, hogy a magyar tanítók, tanárok – köztük professzorok – megkapják a fizetésüket. Nélkülöznek a színészek, a múzeumi alkalmazottak, az értelmiségiek. A Magyar Népi Szövetség társadalmi gyűjtést kezdeményezett a magyar nyelvű oktatás és színjátszás anyagi támogatására. „Hálásan mondunk itt köszönetet Márton Áron római katolikus püspökünknek, aki gyorssegély alakjában hárommillió lejes adományával elsőnek járult hozzá az egyetemi és közművelődési célokat szolgáló Petőfi-alap felállításához” – írta a Népi Egység június 28-i száma.

Július 24-én a lap részletezte, hogy mire utaltak ki 5 millió lejt a Petőfi-alapból. Gyorssegélyben részesült „a kolozsvári magyar egyetem, a magyar mezőgazdasági főiskola néhány magyar tanára, tanítók, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti

Múzeum, továbbá az alakulóban lévő székelyudvarhelyi erdészeti és bányászati főiskola.”

Székelyudvarhelyi főiskola? Imár csak az újsággyűjtemények őrzik az emléket annak, hogy a Magyar Népi Szövetség magyar főiskolák egész hálózatát kívánta kialakítani, bányászati főiskolát Székelyudvarhelyen, magyar bányaiipari főiskolát Nagybányán, mezőgazdasági főiskolát Marosvásárhelyen. Ugyanakkor magyar almérnöki tagozatot kértek Kolozsváron; ez – néhány évre – meg is nyílt. Román oldalról felvetették azt, hogy a magyar egyetemet nem Kolozsvárott kellene felállítani, de a MNSz ezt határozottan visszautasította. Egyébként 1945-ben a nemzeti ellentétek még nem voltak kiéleződve Kolozsvárott, hiszen a város lakosságának háromnegyede magyar nemzetiségű volt.

Tovább folytak a tárgyalások a MNSz küldöttsége és a román közoktatásügyi minisztérium között a Bolyai Tudományegyetem megalapítása után is. 1945 július elején két hétig tárgyalt egy magyar küldöttség Bukarestben. Tizenöt minisztériumi kihallgatáson vettek részt. Megegyeztek két fontos kérdésben, amelyek manapság súlyos érvekként vetődnek fel, az önálló kolozsvári magyar egyetem visszaállításáról szóló vitában. Egyik megállapodás: „A kolozsvári Egyetemi Könyvtár egyképpen tartozik a román és a magyar egyetemhez.” Nyilvánvaló, hogy a visszaállítandó magyar egyetem is tulajdonosa lesz – a Bolyai Tudományegyetem jogfolytonossága alapján – az Egyetemi Könyvtárnak. Ilyen intézmény nincs több Erdélyben, márpedig nélküle nem működhetne eredményesen a helyreállítandó magyar egyetem!

Másik megállapodás, amelynek szintén kihatása lehet a magyar egyetem helyreállításra: miniszterközi határozat mondta ki, hogy „a Ferenc József Tudományegyetem által 1940. szeptember 11. óta beszerzett minden ingó és ingatlan leltári tárgy a Magyar Tudományegyetem tulajdonát képezi. Ennek az egyezésnek az a magyarzata, hogy a második bécsi döntés után, a magyar honvédség 1940. szeptember 11-i bevonulása előtt a román hatóságok „kiürítették” az egyetemi épületeket, tehát elvitték a laboratóriumi felszereléseket, bútorokat, minden mozdíthatót. A magyar állam óriási erőfeszítéssel újra felszerelte az

egyetem, és a berendezéseket 1944 októberében nem menekítették el. Ezek a vagyontárgyak jogilag és erkölcsileg egyképpen az erdélyi magyarságot, a helyreállítandó magyar egyetemet illetik meg!

Nyelvhasználat az igazgatásban

Magától értetődő, hogy a nemzeti egyenjogúság elképzelhetetlen a szabad nyelvhasználat nélkül, az oktatás mellett, a közigazgatásban, a közélet minden területén, a művelődésben, a hitéletben. A Magyar Népi Szövetség a kezdetektől megfogalmazta ezt az igényt. Demeter János egyetemi tanár, nemzetközi jogász nyilatkozatából:

„Alaptervünk az, hogy azokon a területeken, ahol a magyarság száma meghalad egy bizonyos számarányt – s mely a választási küzdelemben fog kialakulni – ott a közigazgatás nyelve magyar kell hogy legyen. Azokon a területeken, ahol a körzet vegyes lakosságú és ahol a magyarságnak nincs meg a határozott többsége, ott intézményes biztosítékokat kell adni arra, hogy a magyar lakosok saját anyanyelvükön adhassák be kérelmeiket és kapjanak választ... Adásék meg, hogy minden magyar többségű község, járás és város olyan más járáshoz vagy vármegyéhez csatlakozzék, amelyben a lakosság többsége azonos nemzetiségű.” Népi Egyeség, 1945. augusztus 18.

Ezek a csírái annak a nemzetiségi törvénytervezetnek, amelyet a következő év májusában dolgozott ki a Magyar Népi Szövetség jogászcsoportja; azzal indult a MNSz az 1946. november 19-i választásokon, majd Kurkó Gyárfás országos elnök betársította a bukaresti parlamentben,

de egyetlen román párt sem támogatta, s így meg sem vitatták.

Hideget, meleget egyszerre

Nem lehet egyazon szájból hideget és meleget fújni egyszerre. Ez a mondás nem volt alkalmazható az 1945. évi romániai politikai viszonyokra. Szeptember 2-án, bukaresti tárgyalásainak eredményei alapján, Kurkó Gyárfás kijelentette: ezek az eredmények „megerősítik azt a tudatot, hogy a Groza-kormány, a mi kormányunk tartalmat ad a demokráciának, és nem üres szólamnak tekinti.”

Két nap múlva Kurkó Gyárfás egy kézdivásárhelyi nagygyűlésen szólalt fel: „Amíg nem fáj, nem jajgatunk! De ha egyszer feljajdulunk, akkor mindenkinek tudnia kell, hogy fájdalmaink vannak. Így történt ez Észak-Erdély bekapcsolása után is, amikor a sérelmek halmaza érte Románia demokrata magyarságát.”

Hideg és meleg, kétarcúság mindenütt!

Kolozsvárott létrejön az önálló magyar egyetem, a Bolyai. Ugyanakkor... Simó Gyula pártvezető a kolozsvári párttertekezleten keményen fel lép a román sovinizmus ellen. „A sovinizmust legalább 50 százalékkal lehetne csökkenteni, ha minden hivatalban kétnyelvű feliratot használnának és kétnyelvűek lennének a pecsétek is... Mátyás király szobráról is a legrosszabb időben vették le a magyar feliratot, éppen május elsején.

Szeptemberben sok szó esett a felállítandó magyar műegyetemről. Tervek szerint Sepsiszentgyörgyön a textilmérnöki, Csíkszeredában az erdészeti, Marosvásárhelyen a gépészmérnöki és vegyipari, Székely-

udvarhelyen a bányaiipari és kohómérnöki kart helyeznék el. Ezáltal „tehermentesíteni” lehetne Kolozsvárt.

Kurkó Gyárfás Kézdivásárhelyen jelenti ki, a kormánnyal folytatott tárgyalások után: „Pénzügyi alapok hiányában egyelőre el kell tekinteni a székelyföldi műegyetem felállításától, a legfontosabbnak nevezett mezőgazdasági fakultás azonban hamarosan megnyílik Marosvásárhelyen.”

A fakultás nem nyílt meg soha, és vágyálom maradt ez is: a magyar érdekeknek megfelelően iparosított Székelyföld!

A politikai élet kétarcúsága mindenütt jelen volt. A Brassó megyei Bácsfaluban egy Tibac nevű csendőrőrmester, az új őrsparancsnok gyűlésen jelenti ki, hogy „nem nézi, ki román, ki magyar, hanem mindenki ügyét a testvériség szellemében fogja intézni.” Ugyancsak Bácsfaluban, a helyi MNSz-gyűlés jegyzőkönyve szerint, az iskola igazgatója megtiltotta a gyermekeknek, hogy egymás között magyarul beszéljenek, és megfenyegette őket, hogy „aki az iskolában meg mer szólalni magyarul, annak kivágja a nyelvét.”

Elegendő-e megbízni a Groza-kormányban, a román demokráciában? Vissza-visszatérő kérdés 1945. nyelvharcában. Úgy tetszik, hogy Kurkó Gyárfás mindjobban a valóságra ébred, de kezét, szívét köti a „szövetségesi hűség.” Az országos elnök a háromszéki Baróton elmondja, hogy a nemzetiségi jogokat biztosító törvényeket már a minisztériumokban elsikkasztják. Az MNSz szerveztek nem lépnek fel elég erélyesen az ilyen jelenségekkel szemben. Így kerülhettek magyarul nem tudó, Besszarábiából menekült hivatalnokok a Székelyföldre. „Ha a szervezet vezetői helyt álltak volna, akkor ezt a kérdést is könnyebben el lehetett volna rendezni. A nép azonban nem kapott egészséges jogvédelmet.”

Mindezek ellenére, Csákány Béla dr. MNSz-vezető így zárja az 1945. évet, szerinte a magyar jogszerzés esztendejét: „Román demokrata szövetségeseink felé is ismételtan tanúbizonyosságot tettünk minden hátsó gondolat nélküli becsületos együttműködésünkről.”

Miért van az, hogy újból felidézve, ebből a hangból nem a Kurkó követelte jogvédelmet, hanem a kisebbrendűséget halljuk ki?

BARDÓCZ GERGELY

MEGJELENÉS ALATT

- **Lipcsey Ildikó: A Magyar Népi Szövetség az önfeladás útján (1944–1953)** Bp. Possum K. 1997
(A könyv megrendelhető az Erdélyi Magyarságért Alapítvány címén)
- **Botlik József: Hármasszerest alatt. Görögkatolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig. (1646–1997.)** Budapest–Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum K. 1997

JÓKAI ÉS A "NAGYENYEDI KÉT FŰZFA"

Nagyenyed ma egy kis város Erdély közepén, amely nem tud lépést tartani a körülötte fejlődő földgázás gyárvárosok, meg a történelmi múltú Gyulafehérvár, Torda, vagy Kolozsvár mögött, mégis ismerik mindenütt, ahol Jókait is ismerik. Sokat dúlták fel, sokszor égett le, hiszen főútvonalon feküdt. Háromszor jutott végpusztulás veszedelmére. 1658-ban a tatárok (a templom tornyában még ma is látható az ágyúgolyójuk), 1704-ben az osztrákok, a császáriak, 1848-ban a felkelt nemzetiségek gyújtották fel, de áldott szőlőhegye és a marosmenti földek termékenysége csakhamar talpraállította.

Az egyetemet pótló Bethlen Kollégium három tagot adott a megalakuló Magyar Tudományos Akadémiának, püspöki székhelye volt a legnépesebb erdélyi egyháznak, pincéi tele voltak a tokajival vetekedő boraival. „Erdély Athenae-jának”, a „világ közepének” nevezték. Diákjai az ország minden részére szétvitték hírét, s oda ma is visszavágnak, de nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy Jókai elbeszéléséből még többen ismerték meg a várost.

Jókai 1853 májusában utazott át először Enyeden, mint kezdő újságíró. Kolozsvárról Gyulafehérváron át a Keresztesmezőn, Felvincen, Enyeden, Marosszentimrén, Gyulafehérváron és Alvinczen át a Kenyérmezőig terjedő úttján bejárta Erdélynek szinte minden dicsőséges múltú és szomorú emlékezetű helyeit, Kővári László vezetése mellett. A legnagyobb hatást lelkére Enyed romjai tették.

Jókai „Útlevelei”-ben leírja, hogy „a város házainak 9/10-ed része még rom: a fedetlen, vagy szalmával fedett, ajtó-ablak nélküli házakban kevés visszatérő húzódik meg. A vármegye ablakán ember nagyságú csalán és bürök tekint ki, az udvarok gyomokkal benöve, a járókelők kalapjukat szemükbe húzva, komoran néznek az idegenre.”

Jókai hazatérte után pár napra a Délibáb című újságban már közzétette a „Nagyenyedi két fűzfa” című elbeszélését, amelyben a történetet csodálatos fantáziája úgy színezte ki, hogy benne az abszolutizmus szigorú cenzúrája sem talál kifogásolnivalót de amely mégis alkalmas arra,

Dr. Musnai László (1890–1967), a nagyenyedi Kollégium utolsó magyar rektor-professzora ezt a tanulmányt 1961-ben írta Szovátán. 1980-ban elkerült Benda Kálmánhoz, aki átadta dr. Makkai Lászlónak. Makkai László ígérte, hogy a Confessióban közli. 1993-ban dr. Jakó Zsigmond a Helikonnal kapcsolatban tette ugyanezt. Ez sem történt meg. Megküldte Nagyenyedre Krizba Jenőnek. Onnan sem kapott értesítést a publikálására, holott a tanulmányt a magyartanárok is hasznosan forgathatják.

hogy áldozatkész hazaszeretetre nevelje felnövekvő ifjúságunkat.

Az enyedi sétatéren 1896 óta a diákság filléreiből emelt oszlop hirdeti azoknak a dicsőségét, akik a hazához, a városhoz való hűségüket vérükkel pecsételték meg. („Hic iacent sanguine supremae Legi subscribentes”) Debrecen, Patak, Várad, Marosvásárhely, Kézdivásárhely, Zágón szülőttei. Jókai csak futólag halotta a történetet, s már csak egy öreg fát látott a kollégium marosdécsei tanyája mellett a patak partján, ahol még állott „A két fűzfához” címzett csárda, annak a térnek a közepén, amelyen 1600-ban lefolyt miriszlói-nak nevezett ütközet történt, mely után az enyedik 9000 székely holttestét temették el két nagy halomba, akik Mihály vajda seregében harcoltak a Bástának hűséget fogadó császári urak ellen. Csak néhányan tudtak az Érchegy-ségbe menekülni Mihály vajda seregéből, akik a mócok között erősítették azok szabadságharcszeretét a Horia-Cloșca féle felkelésig. (Érdekes, hogy Cloșca családi neve „Varga” volt, s ennek leszármazója volt az a Varga Katalin, aki 1848 előtt a mócok szószólója volt, akit csak népszerűen „Doamna noastră”-nak neveztek, s akit a reakciós Șaguna püspök a hatóság kezére játszott, hogy a gyulafehérvári börtönből csak meghalni engedjék szabadon).

A Kollégium a décei síkság búzaterméséből nevelte diákjait, s első-

sorban a tehetséges szegény tanulókat, akik közül csak a legkiválóbbakat említjük: Apáczait, Bod Pétert, Bolyait, Kőrösi Csoma Sándort. Bethlen Gábor alapítványából több tellett az enyedi tanároknak, mint más hazai iskoláknak, de előfordult, hogy nekik is nélkülözniük kellett, osztozva egész Erdély szomorú sorában. Az 1558-as tatárdúlás vitte a diákokat Kolozsvárra, ahonnan 1662-ben Bethlen János tanácsára Apafi Mihály rendelte vissza, mint birtoka központjába. Így is sok vitára adott alkalmat a visszatelepítés a polgárokkal, akiknek dézsmát kellett fizetniük a földesúri joggal felruházott iskolának.

Thököly Imre menekülőben 2 évet töltött az enyedi Kollégiumban ahol az akkor még 15 éves ifjában a jövő hadvezért és fejedelmet látja Tsernátoni Pál, Aphorismi politici et militares című könyvet adva a kezébe. Thököly szabadságharca után nevelt fia II. Rákóczi Ferenc ismét kibontotta a szabadság zászlaját, a szabadság utáni vágy egyformán égett mind a diákságban, mind a város polgárságában, hiszen a török kiűzése után nagyon súlyos adókat kellett fizetnie a lakosságnak. A tanárok csak nagy erőfeszítések árán tudják visszatartani a diákságot a meggondolatlan lépésektől. Pápai Páris Ferenc a híres szótáríró volt a Jókai elbeszélések „Szabó Gerzon rektora”, aki minden könyvének címében a „békét” hangoztatja, bár előre elkészített sírfelirata szerint „sohasem élvezhette”. Szótára előszavában írta arcképe alá: „Inter arma sero pacem, Dacaeae juveni in lati cryptis qaero tenere facem”. Egykorú feljegyzések igazolják, hogy Enyed pusztulása után, 1714-ben a „rókalyuk” és „farkaslyuk” néven ismert, csak az ajtó felett megvilágított helyiségben is tanították az ifjúságot, mely különben a Székelyföldről sereglett Enyedre a szociális juttatások, az ingyenes tanulás lehetőségei miatt. Márpedig a szabadságszerető székely ifjúságot félteni kellett attól, hogy német gyűlölet táplálta fellelkesültsége ne hozzon végzetes veszedelmet Enyedre.

Rabutin generális Szebenből vezette a harcot, nem annyira fegyveres mérkőzés útján, mint inkább az

ország megfélemlítésével, pusztításával. Az ellenség előrenyomulását a lakosság az élelem, takarmány, lakóházak, falvak felégetésével igyekezett akadályozni. De a pusztításban többet tett Tige ezredes, aki 1703-ban Torda vidékét pusztította, majd Holdvilágnál szétverve a székelyeket, Udvarhelyszéket felégette. Ekkor történt, hogy a már kuruccá lett Toroczkai István megszállva Enyedet, feleskette Enyed lakóit Rákóczi hűségére, a fegyvereseket magával vitte, otthagya megbízottját, hogy Enyetről gondoskodjon a sereg ellátásáról. A városban egy százszebesi ácsot fogtak el, aki kémkedni jött az ismerős városba, s ezt Toroczkaihoz küldötték, aki orrát és felsőajkát levágatta és hazaküldte, hogy elvegye a kedvét a kémkedőnek. Tige éppen Százszebesen időzött. A megcsönkített embert Rabutin elé küldötte, aki felháborodva adott parancsot Enyed elpusztítására.

Tige azonnal felkészítette csapatait, akikhez az olcsó préda reményében sok gyülevész nép is csatlakozott, s az éj leple alatt megindult Enyedre, ahová virágvasárnap reggel megérkezve két ágyút szegezett a templomerőd kapujának, miután a vezetők küldöttsége hiába kért kíméletet az ártatlan városnak. A kapott parancsra csak annyit ígért, hogy a Kollégium udvarán nem lesz bántódása a békés lakoságnak, ha csendben maradnak. Ezzel kiküldte lovasait, hogy a kifelé, vagy a hegyekbe menekülőket vegyék üldözőbe, csak gyermekek és asszonyok kapjanak

kíméletet, másokat meg kell ölni. Egy órai szabad rablást engedélyezett, mire a katonák legelőször a templomerődbe mentek és az odahordott értékeket szedték össze. De kirabolták a lakásokat is. Tige egy óra eltelte után jelt adott a város felgyújtására. A tűz elborította a templomot és a Kollégiumot is. Ekkor támadt rá a Kollégium udvarán összegyűlt védtelen lakosságra a martalóhad, és még a ruhákat is kezdték letepni az emberekről. A Kollégiumba zárt diákság a védtelenek segítségére sietett, szétverve azokat. Sokan estek el az egyenlőtlen küzdelemben. Érdekes, hogy a Tövis felől jötteket Miriszló felé kergették a nekibuzdult diákok, s a décei patak partján tűzték a földbe a diadal jelvényeit képező fűzfabotokat.

A küzdelem részleteiről keveset tudunk. Több mint 200 halott között sok diákot temettek a miriszlói temetőbe, a mai Sétatéren az út mellett ásott sírba a félmeztelenre vetkőztetett tanárok. A város csaknem teljesen leégett. Sokan a templomba menekültek, voltak akik a sütőkemencébe bújtak, másokat a füst fojtott meg. Az életben maradottak a Kollégiummal együtt a torockói barlangokba húzódtak, csak a nyár beálltával tértek vissza a romok közé. A szalmával fedett templomban utódaikat erős fogadalommal kötelezték el, hogy a gyászos emlékű nap és a korábbi, 1658-as pusztulás emlékét minden évben böjtöléssel ünneplik meg. Püspöki Péter megyei főbíró, vándiák pedig meghagyta, hogy őt is

a diákok mellé temessék el, s sírjuk fölé kápolnát építsenek. Erről nevezik a mai Sétatéren lévő régi temetőt „kápolnadombnak”.

A gyászos pusztulást maga Pápai Páriz Ferenc írta meg az enyedi könyvtárban ma is meglévő kéziratában „Origo et Progressus illustris Scholae Bethelenians-Enyediensis” címmel, közölve azt is, hogy a kollégium dísztermének falán emléktábla őrizte meg az elesett diákok névsorát. Ezt az írást megújították, mikor az új kollégium felépültével a régi díszterem tanári szállás lett. Majd 1832-ben a Kollégium új nyomdájában kinyomatták, féoldalas nyomtatvány formájában, amelyből egy példány ma is birtokomban van, üveg alatt közszemlére téve ki.

A tények leírásában sok zavar van. Sokan március 13-ra teszik az eseményt, mint Vass György, aki a pusztuláskor Kolozsvárt volt, s csak hallomás útján értesült az Enyeden történekről. Dipesi Szabó László is ezt a napot jelöli meg „Nagyenyed két pusztulásáról” nyomtatásban kiadott füzetében. Kétségtelen azonban, hogy március 16. a helyes dátum, hiszen virágvasárnap sohasem eshetik korábbra, a tavaszi napjegy-egyenlőség utáni holdtöltét követő vasárnap lévén a húsvét ünnepe. Ezt igazolja az Örök Naptár, de a kollégium diákjainak subscriptio könyvébe is be van írva két elesett diák neve mellé, hogy a „occisus in communi excidio Enyediensis Ao 1704, 16 martius”, vagy „tristissimo illo fate enyediensi hostilibus armis occisus est 1704, 16 marty” . /1/. „Megölettek Enyed város pusztulásakor 1704. március 16-án” /2/ leggyászosabb véget értek az ellenséges sereg enyedi pusztításakor 1704 március 16-án.

Nehezebb az elesettek számának megállapítása. A köztudatban 28, mint Jókai írja, Pápai említett kéziratának másolatát is említi, hogy 28 diák esett el, azonban ugyanez közli a falban elhelyezett emléktábla szövegét is, amelyben csak 11 név van, akik között az utolsó a Kollégium gyógyszerésze. Külön említi meg, hogy a diákok mellé temették a kántort és ennek vejét, a Kollégium számtartóját, aki egyházi is volt. Ezek szerint 13 holttestet temettek a közös sírba, amelybe tették később, az 1706. január 6-án elhalt Püspöki Pétert is. Felsorol azonban az emlékirat öt súlyosan sebesültet, akiket sikerült a halál torkából életre kelteni. Ha ezeket is hozzászámoljuk a

László Gyula régész professzor a Ferenc József Tudományegyetem tanára. Mint minden erdélyi tanárt – diákjai révén is – őt is sok szál fűzte az egyetemhez. (Erdélyi Lajos felvétele)

halottakhoz, úgy is csak 18 nevet sorol fel Pápai, ezeket a neveket olvasták az utódok.

A kollégium rektorának 1777-ben írott története (Kőrösi Gy. írott munkája a Kollégium Könyvtárában Lt. II. 2. szám) amely Szigeti Gyula István és Vásárhelyi Tőke István tanárookra, az iskola történetíróira is hivatkozik, szintén 18 diákot említ. A Vasárnapi Újság 1867. évi 51. száma tudósít, hogy az enyedi Ref. Főiskola önképzőköre gyűjtést indított az 1704 virágvasárnapján elesett 17 diák hamvai fölé emelendő emlékműre, melyet a ma is Kápolnának nevezett halmon akarnak felállítani. Ennek magyarázata, hogy tudtak Enyedi 12 éves fiáról, aki a jobb karján súlyos sebet kapott ugyan, de életben maradt. De nem is volt diák, és nem is vett részt a küzdelemben. Pápai részletesen leírja, hogy Enyedi a Magyar utcában lakott, s nem a templomerődbe menekült, hanem feleségével és gyermekével a későbbi Kápolna dombon át igyekezett a Holtmaros felé, de a város végén a szétszáguldó katonák meglátták, s hárman is lőttek rájuk. A tanár ájultan esett a földre, s a dombos oldalon sértetlen maradt. Egy angol származású katona odamenve segítette családjával a Holtmaros bozótjai közé, ahonnan csak másnap mertek előbújni.

A Kollégium udvarára menekült Pelsőczy, későbbi ref. püspök, a Tige által korábban feldúlt Szentmihályfalváról Enyedre húzódott pap is leírja, hogy a Kollégium udvarára is benyomuló rablók mellette lévő felesége ruháit is letépték. Az ott lévő tanárokról is azt olvassuk, hogy másnap „semi nud” félmeztelenül végezték a temetési szertartást. Érezhető, hogy a Kollégiumba zárt diákság nem nézte ezeket az eseményeket tétlenül. Vass György Naplójában olvashatjuk, hogy négy német katonát is elfogtak, akiket aztán a kolozsvári parancsnok cserélt ki kuruc foglyokkal.

Még azt lehet említeni a fentiekhez, hogy a subscriptios könyvbe, ahol sok bejegyzést olvashatunk, az egyes diákok későbbi sorsáról, 10 név mellé van beírva, hogy az illető a szomorú emlékü virágvasárnapon elleneségek fegyverek áldozata lett.

„Azon Nagenyedi Ev. Ref. Tanuló Ifjak közül némelyek, ki az 1704-diki Évben Virágvasárnapján, mint N. Enyedre nézve gyászos emlékü napon életüket vesztették (az Ajtai Mihály Professor Kézirati Jegyzése

szerént, mely a mostani Phisices Professor szállásában máig is fenn lévő fali írásból másoltatott) ezek:

- DEBRECZENI ISTVÁN Contra Scriba, és a Rhetorica Classis közönséges tanítója.
- SZÁSZHALMI GYÖRGY Esküdt Deák, és a Poetica Classis K. Tanítója.
- SZOTYORI IMRE, DOBOLYI FERENC, SZOTYORI GERGELY
- BÁNYAI VÁRADI JÁNOS – KRIZBAI GYÖRGY – ZÁGONI ANDRÁS
- MARROSVÁSÁRHELYI PÉTER – KAPOS RIGÓ SÁMUEL – SZATÁSI ISTVÁN patikárius – KÉZDIVÁSÁRHELYI PÉTER Ekklésia Kántora. GIDÓFALVI FERENC PÉTER Egyházi.

A következőkben az életnek még fenn lévő szikrája terhes sebeiken ált (!) sugározván, észrevétettek a lakó helyeikre vitetván megmaradtak.

NAGY ARI // ISTVÁN Tógás Deák – AJTAI ANDRÁS T. Deák – VAJAI GYÖRGY T. Deák – SZEMERIAI GYÖRGY T. Deák – ENYEDI SÁMUEL a Theologiae Professor ENYEDI ISTVÁN-nak XII. esztendő fia...

1832-ben már csak gyanítható volt a hely, ahol a 13 diák felett kápolna állott. 1876-ban, a mai Sétátér rendezése alkalmával felbontották a Kápolnadombon egy sírboltot, melyről azt gyanították, hogy romjai alatt pihennek a diákok, de csak 5 koporsót találtak az 5-6 négyzetméter területű sírboltban, hármat annak kőtalaján, kettőt a három felett hosszában. Fogarasi Albert volt rektor-professor szemtanú leírása szerint kétségtelen, hogy nem a diákok sírjait találták meg, hiszen azokat koporsó nélkül temették el közös sírban. Nyugvóhelyüket nem találták meg, de ott élnek a szívekben. Temetőjük helyén ma gyermekek játszanak, diákok tanulnak. Többrendbeli tervezés után 1896-ban a diákság adományából felépült a ma is álló sétatéri emlékmű, mely a nem is pontosan sírjuk felett, de kétségtelen, hogy annak közelében áll. Rajta bábérkoszorú, s a szomorú emlékü virágvasárnap dátuma: 1704 Mártius 16. „Hic jacent supremae legi sanguine suo subscribentes” = „Itt fekszenek, akik vérükkel pecsételték meg a legfőbb törvény iránti hűségüket”.

Jókai nem történelmi hűséggel örökítette meg az eseményeket, ha-

nem kiszínezte azokat. Korábban hitelen megírni nem is lehetett volna. Már az öreg Pápai is igyekezett jó színben feltüntetni Bécs előtt az iskolát a „békét” hirdelve. Rabutintól is oltalomlevelet kért, de a követ nem jutván el hozzá, érte a várost pusztulás. A város Toroczkait vádolta hogy nem védte meg, de két indokot is tudnak felhozni a mentésére: először mert unitárius volt, másodsor, mert Enyed a tilalmas erdőből behajtott kecskéit nem akarta visszaadni, csak a kár megfizetése után. (Cserei Mihály kézirat Historiájában olvasható ez.)

A Rákóczi szabadságharc után benyomuló németek újólag kirabolták Enyedet. Pápai leányai pedig pestist hurcoltak be a városba, anyjuk pestisben halálózván el Vásárhelyen. A Kollégiumot csak 1720-ban építették újjá. Magát Pápaikat is többször támadták. De még ellenségei is megemlékeztek két érdeméről: a külföldi ösztöndíjakról, melyeket szegény diákok is élvezhettek, valamint az angol perselypénzekből küldött és szerzett segítségről, amelyből felépült az iskola egyik szárnya.

A régi sírokat ma hiába keressük. Köveiket beépítették a temető feljáromjába. Ma is látszik sok kövön a faragás, a címerek maradványa. Állítólag a második lépcső Pápai sírköve volt. Csak egyetlen püspök sírköve maradt sértetlen felirata miatt: „Quae manus hoc tenere frangit, frangitur et ipsa! Parce piis manibus! Vindicis estre memor!, vagyis: Szakadjon le a kéz, mely össze meri törni! Légy kegyelettel az elhalt kegyes lélek iránt, félve a bosszúállástól!”

Jókai 1859-ben ismét Enyeden járt. Ekkor az Érc-hegység hagyományokban gazdag helyeit járta be, hogy témákat gyűjtsön újabb írásokhoz, mint az „Egy az Isten”, „Csataképek”, „Szegény gazdagok” című műveihez. Nagy lelkesedéssel fogadták. 1883-ban ismét visszatért erre a vidékre. Az ünnepeltetése még nagyobb volt. Hozzárult ehhez az ünnepeltetéshez a „Nagenyedi két fűzfa” című elbeszélése is, melynek magvát, témáját Enyed szomorú emlékü virágvasárnapjából merítette. Az utókor hálás lehet a kis elbeszéléseért, amely szinte átvette a régi hagyományokat, hogy megőrzésre továbbadja az utókornak, a felnövekvő újabb és újabb magyar ifjúságnak.

375 éves a nagyenyedi Collegium Acadaemicum

375 évvel ezelőtt, 1622 májusában, iskolaalapító fejedelmünk a kolozsvári országgyűlés elé terjesztette az academia megvalósításának gondolatát amit az el is fogadott és kimondta: a határozat „perpetuum statutum”, azaz örök időkre szól. Hogy az iskola betölthesse az Alma Mater védelmező szerepét, fejedelmi privilégiumokra volt szüksége, gondoskodni kellett anyagi alapról, az épület felépítéséről, ellátásáról és a nagytiszteletű professzorokról. 1629 szeptemberében, kevéssel Bethlen halála előtt, az enyedi dominiumnak és más anyagi javaknak az adományozásával ez meg is történt. „...semmiféle kiadást és fáradságot nem tartottunk kimérendőnek abból a célból, hogy az általunk alapított kollégiumnak jövedelmeiről gondoskodni és szükségletein segíteni lehessen”. Az enyedi dominium maradt meg legszilárdabban a későbbi időkben mikor a többi adományok elvesztek vagy lényegesen csökkentek.

A Bethlen által megálmodott akadémiának jeles oktatókra, professzorokra volt szüksége; elsőik közt hívja meg az akkor már európai híró Opitz Márton, majd Joannes Henricus Alstedius, Joannes Henricus Bisterfeldius és Plúhilippus Pisactort, akiket „nem kevés költséggel behozatott, és Fehérvárott tisztességes házakban szállíttatván, és nékiek tisztességes fizetéseket rendelve” gondoskodott.

Ezt a nagy, európai méretű, vállalkozást teszi tönkre Bethlen halála után az 1658 évi török-tatárdúlás (szeptember 5-6) amikor Gyulafehérváron minden elpusztult – iskola, könyvtár (melyhez fogható, abban az időben, csak a Mátyás királyé volt), levéltár s még a Nagy Fejedelem sírját is felprédálták. Ezután a vándorlások korszaka következett – négy évig (1658-1662) menekülteként előbb Kolozsváron működött, később Torockón, Nagybányán és Szatmáron.

Most, a 375. Évfordulón, illő I. Apafi Mihályról is megemlékeznünk mert az, hogy a kollégium ma Enyeden áll, neki köszönhetjük.

Apafi 1662 októberében Székelykocsárdról és Medgyesről kiadott két rendelete értelmében „nem lévén most erre alkalmasabb hely Enyednél, mint a Collegium Jóságára s minden egyéb dolgokra nézve” ebben a városban telepítette és rendelte, hogy az alapítványból származó jövedelmek a taná-

Mikor az ősi, világhíres enyedi Collegium Acadaemicum vén csengőinek ünnepnyitó kondulására elcsendesedtünk, Áprily Lajos, az akkor még Jékely tanár úr 75 évvel ezelőtt írt ódájának egy szakasza muzsikált bennem: „Seregek jönnek néma áhítattal / Ha szótlan ajkuk dalra nyillana, / Fejedelem, fel az egekre szállna / a hála óriási dallam!/. Háladallam, amit a több száz jelenlévő és lélekben a világ immáron minden sarkában szétszóródott öreg-fiatal diákok zengtek Enyeden, ebben „a dús hagyományú és dús gyümölcstermésű kisvárosban, a legpompásabb szőlők és borok istenáldotta földjén... a szőlős és temetős öreg hegy: az Órhegy lábánál.”

rok és diákok jobb megélhetését biztosítsák. Ugyancsak ő rendelkezik abban is, hogy az átköltöztetéskor az enyedi Bethlen-kastéllyal szemben lévő Várad házat vásárolják meg a kollégiumnak, a tanárok szállását a kastélyban és a hozzá tartozó épületekben biztosítsák. Az iskoalkérdés, oktatás szívügye volt Apafinak, ezt bizonyítja az is, hogy többször a fejedelmi székhelyre, Gyulafehérvárra kéri az enyedi tanárokat a szeniorral együtt, tanácskozárra a kollégiumot érintő kérdésekben. „Ennyi sok országos gondjaink között is szemünk elé viselvén azt, ami reánk bízott Istennek talentuma szerint, mely nagy kötelességünk legyen az eklezsiának és a scholáknak gondviselése ...”

Ünnep volt a kollégiumban, ünnepeltük és méltattuk két nagy fejedelmünket egy egész héten át tartó rendezvénysorozaton, kezdve az Áprily nosztalgia-túrával, gyalogosan a Pilisre, folytatva a diákok és felnőttek számára rendezett tudományos ülészekkel, vendiaktálkozóval. Ebből a műsorból szólunk az alábbiakban két jól sikerült rendezvényről.

A sokszázados vártemplomban került sor Szabó Lajos történelmi drámájára, a Mentség átdolgozott változatának bemutatására. Az értelmi szerző, a darab átírója, rendezője, Misztótfalusi Kis Miklós megszemélyesítője, a hang és fényhatások tervezője, ifj. Pásztori-Kupán István, az iskola teológiát végzett anára. Egy nagyon lelkes, pedagógusok és diákokból álló csoporttal dolgozott, akik segítségével voltak az átíráshoz eredő gondok megoldásában. Közel másfélezer néző döbbsent, siri csendben követte a darab fejleményeit és azonosult Misztótfalusi tragédiájával.

A másik rendezvény színhelye a Vártemplom udvara volt – a XVII. századi hangulatban megrendezett Jubileumi vásár.

Avásárból nem hiányozhat az attractio sem, így hát a szellemi táplálékot igénylők is megtalálták szórakozásukat; az egyik bástya (ahol még nem is olyan rég a jó enyedi civisek szalonnát, kolbászt, sódort tartottak) tövében zenés, táncos, verses összeállítással kedveskedtek a vendégeknek a XII. osztályos tanítóképzős diákok, valamint az Amaryllyis és Codex meghívott együttesek, felelevenítve Behlen Gábor, a Nagy Fejedelem alakját, udvarát és emlékezetét. Az évfordulás ünnepség záró eseménye a szoboravatás és koszorúzás volt az iskola udvarán. Apafi fejedelem gránitszobra, Lőrincz Lehel szobrászművész alkotása, néz szembe az ünneplő sokasággal. Fogarasi Albert, a kollégium egykori rektora fogalmazta meg a század elején az egyik, ma is időszerű, szép méltatást: „A hála és kegyelet teljes mértékével szólunk Apafi fejedelemről, ki a kollégium áthelyezésében oly atyai gondot tanusított, mely a művelt világ bármely uralkodójának ma is becsületére válnék. Bethlen Gáboron kívül egyik fejedelem sem volt oly bensős és közvetlen ragaszkodással a kollégium irányába, amint Apafi Mihály.”

Enyedről minden öregdiák és más jelenlévő élményekben gazdagon távozott. És maradt az Alma Mater, udvarán immár a két fejedelem – Bethlen Gábor és Apafi Mihály – kőbe vésett, vigyázó tekintetével aki fiaikat, lányikat mindig visszavárják az ősi falak ölelő karjai közé.

ADAMOVITS SÁNDOR

ELFOGULATLANUL – EGYÜTTÉRZÉSSSEL

Megrendülten olvastam az Erdélyi Magyarság 30. számának címlapján L.I.* fájdalmas felkiáltását: A nemzet sorsán aggódó, azon felelősen gondolkodó tollforgató ember írása. Azt hiszem, szándékosan sarkított, kiáltott éle- set, mintha visszariasztani, visszafogni próbálná a szakadék felé tartó magyarságot, hogy az elkövetkező évtizedek ne küldjenek bennünket a történelem sülyesztőjébe

L.I. aggodalmát maradéktalanul osztom. Nem osztom azonban indulatát, amely a Magyarországot tekintő sommás elemzéséből árad – de erdélyi magyarság-szemléletét sem. Az előbbi esetben attól tartok, túlságosan sötét szemüvegen át vizsgálódik – ugyanakkor bennünket, erdélyi magyarokat rózsaszínben lát. Mindjárt az első bekezdésben leírtakkal vitatkoznék:

„Kettészakadt a nemzet. Egyik fele – Magyarország – leépül, másik fele – a határokon túli nemzetrészek, mindenek előtt az erdélyi magyar nemzet építkeznek.” – írja L.I.

Nos, aki Erdélyben élek, de évente (akár többször is) ellátogatok Magyarországra, ott pedig nem járok bekötött szemmel – bevallom: nem látom Magyarországon azt a méretű „leépülést”, amely indokoltá tenné az ellentétes összehasonlítást. (Csak a rend kedvéért jegyzem meg, közbeszúrva: Nem ismerek és el se fogadnék „erdélyi magyar nemzet” -et. Csupán egy „magyar nemzet” van; az, amelynek közös szellemi hazája – a magyar nyelv.) Nos, Magyarországon járva, sajnos magam is látok ott „leépülést”. Fokozatosat, régóta tartót, ha nem is olyan szembeszökőt mint egyik-másik szomszédnál. A legfájdóbbért még csak a napi politikát se okolhatom. Az általános erkölcsi-lelki leromlásról van szó – amely szintén nem csupán Magyarország, a magyar nép sajátja – de ez nem gazdasági. A romlás leglátványosabban – amint ezt L.I. is jelzi – az aggasztó mérvű népességcsökkenésben jelentkezik. Ebben a tekintetben – sajnos – mi erdélyi magyarok se „építkezünk” (szemben a Kárpát-ukrajnában még a mienknél is nehezebb sorban élő nemzettestvéreinkkel, akik hajdani elhurcoltatá-

sok, deportálások, népirtás – majd elvándorlás ellenére is szaporodóban vannak.) Az erdélyi magyarság száma – túlzás nélkül állíthatom – legalább olyan ütemben csökken (sőt: félek, még nagyobbban) mint Magyarország népéé. Erdélyt járva, katolikus és protestáns parókiákon mindig rákérdezek a tisztelendő-tiszteletes urakra: Hányat keresztelt, hányat temetett az utóbbi esztendőben? Az átlagos arány: Négyöt temetésre jut egy keresztelés. Van ennél rosszabb és van jobb is (bár nem sok) néhány székelyföldi faluban, vagy a kalotaszegi Jegenyén.

Ezek után, miközben mélységesen egyetértek L.I. keserű aggodalmával Magyarország népének a fogyatkozása miatt – be kell állnom ünneprontónak: Erdélyben sem külön a helyzet. Sőt – rosszabb. Nemcsak a születések apadása teszi azzá, de a (részben természetes) beolvadás a vegyes házasságokból vagy szórványsorsból fakadó elrománosodás, de a már – szerencsére – szivárgássá szelídült, de állandó kivándorlás is. Még jó, ha Magyarországra tartanak azok, akik „kiindulnak Erdély felől”. Félek, ha bizonyos európai országok vagy más kontinensek felhúzzák a bevándorlás zsilipjeit – a szivárgás újra hullámmá erősödik.

Azt hiszem – bár rólunk lévén szó, magam is elfogult lehetek a kérdésben – L.I. találóan jellemzi az erdélyi magyar értelmiséget: „a magyarságtudatuk nem volt harsány – bár sokakat így is provokált –, de csendes, kitartó, óvó és őrző.” Úgy érzem, mint valami összeesküvők, akik nem is tudják, hogy „összeesküdtek” – ezt a fajta, kitartó, óvó és őrző magyarságtudatot tartjuk eszményképünknek, ezt ápoljuk és kívánjuk továbbadni a fogyatkozó „törekvő zsenge népnek, a növekvő nemzedéknek”. Ha visszatetsző, ha fülsértő számunkra elenyészően kevés számú áruházi időkinti vinnyogó csaholása – a féltéglával való melldöngetéstől is viszolygunk, fölöslegesnek és ízléstelennek tartjuk ezt. A nemzeti demagógiától nemcsak akkor fordulunk el – ha mások élnek vele. Akkor is, ha a mieink.

Félek tehát, hogy amikor L.I. oly borúlátón szól Magyarországi nép-

ének a magyarságtudatáról – egy kicsit Budapestben gondolkodik. Magyarország pedig nemcsak Budapest, ahol egyébként sokan élnek a magyar szellem nagyszerű fáklyavívői közül is. „Másfajta”, hogy úgy mondjam a mienkéhez hasonló szellemiséget árasztanak az ország „vidéki” nagyobb és kisebb városai még a romlónak mondott magyar falu gondolkodásmódja is megtartó erejű, a Dunántúlon éppúgy mint az Alföldön, vagy a Tiszántúlon, mégpedig a térség többé-kevésbé minden országának a földműves-rétegére jellemző, súlyos – és remélem, átmeneti – nehézségek ellenére.

Erdélyi emberként (és ezzel nem vagyok egyedül) mindig reménykedéssel néztem – és minden elszomorító jelenség ellenére nézek ma is – az Anyaország, Magyarország felé, ahonnan, kiváltképpen a rendszerváltást követően nemcsak erőteljes erkölcsi, de anyagi támogatást is kaptunk, művelődési intézményeink fenntartására. Nem csupán mi, romániai, de a többi szomszéd országban élő magyarok is. Ám a legnagyobb segítség, a leghathatósabb támogatás az lenne számunkra, ha Magyarország végre talpra állna gazdaságilag-erkölcsileg, ha valóban egyenrangúként csatlakozhatnék az európai népek nagy családjához – és ne szoruljon vidéki palimadárként a nagyok vállveregetésére – amiben nincs hiány.

L.I. írását mindemellett megszívelendőnek tartom. Ám éppen, mert Magyarország-képét túlzottan sötétnek, a határokon túli magyarságét, jelesül az erdélyit fölöttébb derűlátónak vélem, átfogalmaznám szívbe-markoló fölszólítását, írásának utolsó mondatát is: (“Nemzetrészeink a határokon kívül! Fogadjátok be az anyaországot!) Körülbelül így: „Maradjunk egycsok közös szellemi hazánkban!” Abban a hazában, amelynek uralkodója most és mindörökké – anyanyelvünk.

FODOR SÁNDOR

* Az erdélyi származású Budapestben élő Lipcsey Ildikó történészről van szó.

E M L É K Ü L É S

a 125 éve megnyílt Kolozsvári tudományegyetem és doyen-professzora, Brassai Sámuel tiszteletére (Zárszó)

Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Rektor Urak!

Tisztelt tudományos emlékülés! Hölgyeim és uraim!

Mindenekelőtt legyen szabad – a zárszó jogán – őszinte köszönetet mondani az Emlékülés szervezőinek, felszólalóinak, előadóinak és résztvevőinek munkájukért, az előadásokért és az azokat kísérő figyelemért.

Az előadások felölelték – a jelenlegi lehetőségekhez képest, s az erdélyi magyar felsőoktatás 1872 előzményeire is kitérve – a kolozsvári – a két világháború között Szegeden működött – magyar egyetem történetét. Első sorban az egyetem karainak történetét bemutató, átfogó jellegű előadások révén, amelyekből – megítélésem szerint – valamelyes összkép is kibontakozik az egész Egyetem oktatói és tudományos tevékenységéről. S ez az összkép a korabeli – 1872-1944 az össz. magyar felsőoktatási és tudományos tevékenység igen fontos részét, szeletét állítja szemeink elé – azzal természetesen, hogy az Egyetem professzorainak, oktatóinak tudományos oeuvreje számos esetben és tekintetben nemcsak a magyar tudományosságot gyarapította.

Magukhoz az előadásokhoz – a terjedelmi, időkeretekre való tekintettel is – zárszóban sok hozzátenni valóm természetesen nem lehetséges, (A szegedi Természettudományi Kar vonatkozásában – kiegészítésképpen – megemlítek néhány kitűnő professzort: Az atomfizikus Bay Zoltánt (1936-ig), Szentpétery Zsigmondot, az ásvány- és közzettan, Kiss Árpádot, az általános és szervetlen vegytan, Gyulai Zoltánt a kísérleti fizika, Szőkefalvi Nagy Gyulát, a matematika professzorát, s Kalmár László akkori egyetemi magántanárt, később világhírű professzort.

Összefoglalóan arra kell tehát – az Emlékülésen elhangzottak ismeretében – szakmai-tudományos szempontból felhívnom a figyelmet, hogy – a témakörben eddig történt természetszerűen elsősorban a vonatkozó nyomtatott irodalom alapuló munkálatok összegező ismeretében is – immár, a még fel nem dolgozott nyomtatott forrásanyag (folyóiratcikkek, sajtó, stb.) túl itt van és itt lehet az ideje a levéltári anyagok szisztematikus feltárásának és feldolgozásának mind Kolozsvár, mind Szeged vonatkozásában – mégpedig nyilván egy kutatási program keretében. Utóbbi sürgető feladatnak kell véleményem szerint tekinteni. És erre a feladatra

magától értetődő módon a fiatalabb és elsősorban a fiatal történészek figyelmét kellene megfelelő módon nemcsak érdeklődésüket felkeltve felhívni, hanem – kellő szakmai tudományos segítséggel, esetleg vezetéssel – erre a feladatra felszólítani és irányítani.

Az időtényező nyilván azért is fontos, mivel mind kevesebben élnek azok a volt professzorai, oktatói – sőt hallgatói – a kolozsvári magyar egyetemnek, akiknek az ismereteit/élményeit az oral history eszközével és módszerével is hasznosítani lehetne/kellene.

Erre van szükség ahhoz, hogy az évfordulás tudományos megemlékezéseken túl minél teljesebb forrásbázison alapuló tudományos elemzések se-

Brassai Sámuel (1800–1897)

gítségével – a különböző tudomány-szakok tudósainak bevonásával legyen konkrét lehetőség arra, hogy átfogó tudományos monografikus mélységű munka szülessék a kolozsvári magyar egyetem egész történetéről, amelyre azután méltán lehet majd büszke a magyar tudományosság. Csakúgy, mint a román, hiszen ennek az Egyetemnek mind román hallgatói, de román professzorai is voltak. Teljesen egyetérték a Babeş-Bolyai Egyetem rektorhelyettese által mondottakkal: román és magyar egyetem működjen Kolozsváron, s hogy napjainkig dolgozzuk fel az egyetem egész történetét, és örömmel adok kifejezést, hogy ünnepülésen emlékeznek meg Kolozsváron az egyetem történetéről. S itt

említem meg, hogy Glatz Ferenc professzor, az MTA elnöke megnyitó előadásában a civil szervezetekről mondottakkal összhangban: a Bolyai Tudományegyetem alapításának 50. évfordulójáról 1995-ben, a Ferenc József Tudományegyetem alapításának 125. évi évfordulójáról pedig néhány napja (nov. 8.) tartott tudományos ülészakot a Bolyai Tudományegyetemért Alapítvány és a Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete is.

Ami pedig – és ez is tudományos közelítéshez tartozik – a felállítandó romániai, erdélyi magyar egyetem székhelyét illeti, csak annyit: egyáltalán nem véletlen, hogy a kolozsvári magyar egyetem, az akkori Magyarország második egyeteme éppen Kolozsvárt létesült, az sem, hogy a két világháború között miként 1945 óta is Romániában, Kolozsvárt működik egyetem Erdélyben. Kolozsvárt működtek már az Egyetem 1872. évi megalakításától – és működnek ma is az Egyetem életéhez nélkülözhetetlen tudományos gyűjtemények, a gazdag könyvtár (a század elején épült Egyetemi Könyvtár), Kolozsvárt léteznek azok a művelődési és természettudományi gyűjtemények: az Erdélyi Múzeum Egyesület egykori értékei, amelyek a tudomány és a művészetek pótolhatatlan kincsei, amelyek nélkülözhetetlenek az egyetemi oktatás és a tudományos kutatás számára egyaránt. S bár: Sapientia – valóság – idegen és teljesen tudománytalan nézetekkel való méltatlan „vita” helyett tegyük – nagyon hangsúlyosan – hozzá tudományos érveinkhez a lehetőséges tudományos és kulturális lehetőségeket és perspektívát „Kolozsváron működő magyar tudományegyetem pótolhatatlan ürt tölthet be a magyar-román kulturális kapcsolatok, a román tudományosság számára is nélkülözhetetlen kutatás szempontjából: elősegítheti a kölcsönös, őszinte megismerést, egymás kultúrájának, értékeinek megbecsülését, az egészséges versenyszellemet: olyan tudományos feladatok elvégzését, amelyek a legeredményesebben csak Kolozsváron valósíthatóak meg, kölcsönösen gazdagítva egymás és a térség kultúráját.” (Állásfoglalás a Kolozsváron újraindítandó önálló magyar tannyelvű egyetem ügyében, Budapest, 1997. november 8. Bolyai Egyetem Barátainak Egyesület és Bolyai Egyetemért Alapítvány)

Vázlatos román mitológia

Mi a román, hogyan lehet meghatározni mint románt és megkülönböztetni másoktól? Mindenekelőtt úgy látszik, hogy nem tartozik a szerencsés nemzetek közé. Tudnivaló, hogy mindig mindenkinek útjában állt. Márpedig sokan végigvonultak itt, hogy földet és vizet kérjenek, vittek is eleget. A románnak ez nem volt szokása. Természeténél fogva mértékletes és béketűrő, sohasem agresszív, mindig őt rohanják le mások. Mivel szüntelenül védekezésre kényszerül, ezért nem is maradt ideje, hogy egyébbel törődjék. Miközben védekeznie kellett, Európát is védte. Ha nem állt ellen a Dunánál és a Kárpátoknál, az iszlám zöld lobogói az Atlanti-óceánig is eljutottak volna, s akkor a Nyugat nem épített volna székesegyházakat. Így virágozhatott szép csendben a Nyugat, és így szívárgott el az életerő a román földből. Olyan tartozás ez, amelyet még nem fizettek meg nekünk az adósok. Mind ez ideig nekünk csak hálátlanság jutott osztályrészül. Jaltában a nyugatiak eladtak minket az oroszoknak, és most sem jártunk jobban a NATO-val és az Európai Unióval.

A számtalan hátrányos megkülönböztetés ellenére a román nép mindig vendégszerető volt, nagylelkű, és az is marad. Mindennél többre tartja, hogy emberséges legyen. Azaz a szó legteltesebb és legnemezebb értelmében: ember. Ez ismét olyan gyöngeség, amelyet mások nem ártallanak kihasználni. Pedig illene tudniuk, hogyan viselkedjenek egy olyan házban, amely nem az övék. Mert ezek mind később jöttek. Csak a román volt itt öröktől fogva.

Mivel a román mindenkihez emberséges, a maga fajtájához sem lehet kevésbé az. Nálunk még a kommunizmus is emberséges volt vagy idővel azzá vált. Igaz, történt egy s más az ötvenes években, amikor a román lakosság egy korántsem elhanyagolható részét börtönbe vetették, vagy a Duna-csatornához küldték, ahonnan sokan vissza sem jöttek. De ami akkor történt, az egyáltalán nem jellemző a románok magatartására. Mindenért a szovjet megszállók a hibásak meg hazai bérencéik, akik többnyire nem is voltak románok. Gheorghiu-Dej és Ceaușescu nemzetpolitikájának nagy érdeme, hogy visszaállította a nemzeti értékeket. Lehetek akár milyen bűnei a kommunizmusnak, de hogy románna lett, az kétségtelen. Ezzel magyarázható, hogy 1968-ban nem vetünk részt Csehszlovákia lerohanásában, bátran megtagadtuk, és erre a mai napig szívesen emlékszünk. Tartogattuk a golyókat 1989-re!

Miféle ötlet arról beszélni ma, hogy el kell távolítani a *szovjet maradványokat!* Hiszen mindenki tudja, hogy a szovjeteknek már Gheorghiu-Dej kiadta az útját, Ceaușescu pedig ugyancsak. Ami azt jelen-

ti, hogy 1989-ben Románia már nagyon messzire járt a szovjet mintától. Vajon milyen mintához közeledett? Nyilván nem a nyugati demokráciához, de ki tudja, talán a Burebista vezette ősi, egységes és központosított dák állam modelljéhez, amelyet olyan büszkén emlegetett a nyolcvanas években az ország akkori vezetője és legfőbb hadura...

A román emberben erősen él az *egység* tudata, erősebben, mint bármely más emberfiában. Egységes nemzethez tartozik. Nincs még egy nép, amelynek történelmében olyan erővel nyilvánulna meg az egység, mint a mi történelmünkben. A döntő pillanatokban a románok mindig egyet akartak, a magánérdeket mindig háttérbe szorították a nagy nemzeti célok. Alighanem ez a nemzeti vonásunk is dák-géta örökségként maradt ránk. Miközben példának okáért a gallok (miként a kis *Larousse*-ban olvasható) számtalan egymással viszálykodó népcsoportra oszlottak, a géta-dákok, kettős népvükre rácáfolva, teljes összeforrottságban dacoltak a századokkal. A románság alapvetően egységes volt akkor is, amikor megosztották az országhatárokat.

Románnak lenni annyi, mint ortodox hitűnek lenni. A görög katolikusok csak megközelítően románok (még akkor is, ha a román nacionalizmus éppen az ő találmányuk volt vagy kétszáz évvel ezelőtt!) a többiek – római katolikusok, baptisták, jehovisták – még kevésbé (vagy egyáltalán nem). Igaz, hogy a bolgárok és oroszok is ortodox hitűek. De nyilvánvalóan nem románok. Egyébként is később vették fel a keresztiséget. A román nép ortodox kereszténynek *született*. A benső készletét erre, minden valószínűség szerint, ugyancsak géta-dák őseitől örökölte. Nem útok, hogy a zamolxészi, mélységesen átszellemített vallás bizonyos tekintetben a keresztény doktrína előfutára.

A román ember kiválóan *értelmes*. Legáltalában ezt a tulajdonságát senki sem vonja kétségbe. Meglehet, hogy nem túlságosan szorgalmas, mert hát valami hibája csak kell hogy legyen. Lustasága (hogy nevén nevezzük) talán dialektikus összefüggésben lehet rendkívüli intelligenciájával. Mire nem vihetné, ha még szorgalmas is lenne! De megszokta, hogy rögtönözön, hogy fölösleges fejtörés nélkül oldjon meg bármit, mert megvan hozzá az esze. A németet rászorítja a szükség, hogy szorgalmas legyen, mi mást tehetne, ha egyszer nincs olyan gazdag képzelete, mint a románoknak. Ilyenformán a lustaság bizonyos értelemben erény, mivel a tiszta értelem szabad gyakorlásának is meg kell fizetni az árát. Ez a mi titkos büszkeségünk: nem vagyunk hatékonyak, ám értelmesek (ami minden bizonyonyal többet ér, ritkább

és becsebb tulajdonság a közönséges és gyakorlatias hatékonyságnál).

Egy szó mint száz – de minek tovább szaporítani –, szeretjük olyan színben feltüntetni magunkat, hogy rendkívül erős egyéniségű nép vagyunk, és éppen ez különböztet meg bennünket más etnikai képződményektől. Felmerül a kérdés: vajon a végtelenül sok megkülönböztető vonás nem emel-e válaszfalat közénk és Európa többi része közé? A *mi* és a *többiek* közötti viszony drámai felnagyítása, amelyben olyanynyra kedvünket leljük, nem a legjobb útja az Európához való felzárkózásnak. Az európai népek családja nem arra való, hogy kiélezze a népek közötti különbségeket, hanem ellenkezőleg, hogy lesimítsa ezeket. Ami természetesen nem jelenti a megszüntetésüket. Senki sem kéri tőlünk, hogy németek vagy franciák legyünk, de ahhoz, hogy valamennyire is európainak nézzenek bennünket, talán nem ártana lemondani egy és másról jellegzetesen román vonásaink közül, amelyek egyébként jórészt mitológiai eredetűek.

Ajánlatos lenne például, hogy kevésbé tüntessünk az eszünkkel, de egy árnyalattal hatékonyabbak legyünk, és próbáljunk meg valamicskét magunkévá tenni, hogy úgy mondjam, a „német” viselkedési mintából. Azért, ami nem jól megy a magunk háza táján, elsősorban nekünk illenék vállalni a felelősséget, nem pedig a szomszédot hibáztatni. Ideje lenne belátni, hogy éppen eleget ártottunk saját magunknak. Semmi értelme a nemzeti egységét szembeállítani az európai egységgel. Jó lenne már megszabadulni üldözési mániánktól és attól a manicheista történelemszemlélettől, amely szerint a gonosz idegenek mindig a derék románokra fenik a fogukat. Jó lenne, ha nem fertőznénk meg másokat is a változhatatlan román jellemvonások rögeszméjével, mert akkor még sokáig várhatunk a sorunkra Európa küszöbén. Tulajdonképpen egy *komplexusról* van szó, itt lenne az ideje megszabadulni tőle: a felsőbbbségi és az alacsonyabbrendűségi tudatnak ettől a gubancától, a „különbözni” csábításától, egyszóval normális állapotra törekedni. Ha egyszer belátjuk, hogy a történelmi adottságokból és a román társadalom mai szerkezetéből származó sajátos vonások vékony rétegét nem számítva, alapjában véve ugyanabból az anyagból gyúrtak bennünket is, mint másokat, akkor majd elmondhatjuk, hogy Európához való felzárkózásunk legnehezebb részén túl vagyunk.

LUCIAN BOIA

Kacsir Mária fordítása
A Hét, 1997. szept. 11.

LÉTÜNKBEN ÉRINT A KULTURÁLIS AUTONÓMIA*

Minket, magyarokat egyenesen létünkben érint az autonómia eszménye, reménysége, mind inkább gyakorlati céllá válása. Bonyolult történelmi helyzetünkben, nyolc országra szaggatva – még a kurd nemzet sincs ily mértékben feldarabolva! – egyetlen békés eszközünk maradt a túlélésre: az autonómia különböző formáinak kiépítése. Semmilyen más kezessége nincs nemzeti önazonosságunk, nyelvünk, iskoláink, intézményeink, egyházaink fennmaradásának. Jelképszerű, hogy a Romániai Magyar Demokrata Szövetség 1992-ben megválasztott parlamenti képviselői és szenátorai a kolozsvári Szent Mihály-templomban, megannyi magyar történelmi esemény színelőjén közös esküt tettek a belső önrendelkezésre. Ebben a templomban választották volt Erdély, az önálló ország fejedelmévé Bethlen Gábort. Ez az esküvés – ha nem is emlegetik túlságosan gyakran – legalább olyan történelmi kihatást érlelhet be, mint a megmaradás fejedelmének hajdani országlása.

Kisebbségi nemzeti közösségek életében előfordulhat és meg is lehet erre a magyarázat, hogy egy adott időszakban a politikai érvelésben átmenetileg háttérbe szorul az autonómia igénye, követelése. Például olyankor, amikor politikusi tartózkodással, mindennapi szívós aprómunkával kell megteremteni éppen az autonómia távlati lehetőségeit. Ez minden nemzeti kisebbség életében előfordul. Egyáltalán nem jelent lemondást a célról és eszményről. A kisebbség(ek) anyaország(ai) azonban semmilyen, taktikai megfontolásból, nagyhatalmak igényeinek teljesítéséből vagy „halált megvető óvatosságból” nem pártolhatnak el az autonómia gondolatától, nem függeszthetik fel az eszményt, mert nem mondhatnak le a nemzet elszakított részeinek jövőjéről.

A Magyar Művelődési Intézet 1994 áprilisában nemzetközi tanácskozást szervezett a kisebbségi kulturális autonómia kérdéskörében. A magyarországi és külföldi szakértőket, művelődési vezetőket, kisebbségi politikusokat Balatonalmádi látta vendégül; termékeny eszmecsere a színelőjén, a Balaton Akadémia. Finnországi, spanyolországi, dániai, belgiumi kisebbségpolitikusok ültek össze a kárpát-medencei magyar kisebbségek és a magyarországi nemzetiségek képviselőivel. Eljött az autonómia kérdésének egyik legtekintélyesebb tudósa, a bécsi Felix Ermacora; jelen volt a ki-

Századunk, e fogyóban lévő, világ-méretű drámákkal terhes húszadik század egyik alapvető eszménye volt: végig a népek önrendelkezése, az autonómiák különböző változata. Éppen azért, mert a népek, nemzetségek alapvető jogainak megtagadása, elsikkasztása, visszajára fordítása okozta a legtöbb háborút, vérengzést, bosszút és revánst az első világháborútól, Wilson amerikai elnök nevezetes 14 pontja, az önrendelkezés gondolatának ilyen rangú és mérvű meghirdetése óta népek konfliktusainak kiéleződése országok között és országokon belül mindig felvetette a megoldás legésszerűbb és legigazságosabb módozataként az önrendelkezés, az autonómia megvalósítását.

sebbségi jogok nemzetközi szinten, ismert harcosa, a Svájcban élő Komlóssy József.

Három nap alatt mintegy 25 előadás hangzott el. A tanácskozás anyagát 1997-ben, tehát több mint három év múltán tette közzé a Magyar Művelődési Intézet, a vita legfontosabb szervezőjének, Halász Péternek a szerkesztésében és bevezetőjével, Soha ennél időszerűbb téma! Úgy tűnik, főleg Szlovákiára és Romániára gondolva, hogy távolabb vagyunk a céltól, mint 1994-ben. Halász Péter már három évvel ezelőtt józanul elmondta köszöntőjében, hogy a felvett elképzelések, megoldások illúzióknak is bizonyulhatnak, az egész tanácskozásról elmondható, hogy illúziókra épült, de „illúziók nélkül nem érdemes élni.”

Halász Péter missziója Csángóföldön

Hitelesen hangzott ez Halász Péter szájából, aki feladatként olyan munkát vállalt és végez évtizedek óta, ami a kisebbségi kérdés nagy egészében a leginkább tűnik illúzióknak: a moldvai csángó-magyarok nyelvének, öntudatának megmentését, csakugyan az utolsó 24. óra 60. percében. Egy végzetes sorsú népcsoport kiemelését a történelem kátyújából. Halász Péter küzdőtársaival együtt sok tekintetben a lehetetlent győzte le. Moldvai magyar öslakosai körül nem enyhült, ta-

lán még jobban szorult a román nacionalizmus fojtogató szorítása, a csángók körében azonban kétségtelenül megindult az öntudatosodásnak, saját sorsuk vállalásának messze vezető, történelmi kiúttal kecsegtető folyamata.

Mik azok az „illúziók”, amelyeket az 1994-es balatoni eszmecsere résztvevői tudatosan vállaltak? Mindenekelőtt az, hogy egy ilyen vita oldhatja vagy eltüntetheti az ellentéteket, félreértéseket, szándékos félreértelmezéseket.

Mi illúzió ebben a hitben? Az, hogy a kérdés nem ismeréséről van szó. Valójában azok ismerik legmélyebben a kisebbségi kérdés történetét, az autonómia mibenlétét, akik szándékosan – a többség uralmának fenntartása érdekében – meghamisítják a nyílt elveket és a tiszta szándékokat. Mivel a kisebbségi kérdés nem Közép- vagy Kelet-Europa fájó sebé, hanem a nyugati világé éppen így (bretonok, észak-írek sorsa), illúzió az is, hogy a fejlettebb, régibb demokratikus hagyományokkal rendelkező országok gyakorlati tapasztalata hatékonyan, ötletekkel, javaslatokkal, jó példákkal segítheti a mi duna-menti gondjaink megoldását.

Felix Ermacora munkásságáról

Kishitűség, reménytelenség foghat el, ha például megismerjük a kiváló bécsi professzor, Felix Ermacora felvázolásában, az autonómiáért folyó majdnem teljes évszázada tartó – de még régebbi időkhöz visszavezethető – küzdelem elméleti alapjait, illetve a célok megfogalmazását és módosulását idők rendjén. Belehelyezem magamat egy erdélyi magyar helyzetébe – mivel az vagyok –, és eltűnök: az első világháborút lezáró békekötések, amelyeket Erdély iskoláiban kötelezően úgy tanítanak, mint a népek, a románok, szlovákok, szerbek önrendelkezésének jogos teljeseését, hiszen ez is volt, egyben az önrendelkezés „visszautasítását” is jelentették (Ermacora jellemzése), hiszen a győztes hatalmak és árnyékukban a balkáni nyertesek egyenesen visszautasították azt, hogy egy-egy terület népe döntsön állami hovatartozásáról. A második világháború után ez a dikta-

* Megjelent: A nemzetiségi kulturális autonómiáról. Bp. Magyar Művelődési Intézet, 1997.

túra ismétlődött meg, „sokkal súlyosabb formában” – megint Ermacora szavai –, s főleg ennek következtében jelenleg Európában 30 millió ember él kisebbségi sorsban. A magyar nemzet egyharmada, az elszakított részek lakói a párizsi második csonkítás után majdnem fél évszázadig abban a tudatban éltek, hogy a „szovjet példa” jelenthet egyedül megmaradást számukra, mert lám, Nyugaton a baszkok, bretonok, katalánok és más kisebbségek eltűnnek a többség tengereiben. Mikor pedig a szovjet birodalom szétmállott, az erdélyi, felvidéki, délvidéki és kárpátaljai magyarok teljes védtelenségben találták magukat a soha nem ismert erővel fellángolt többségi nacionalizmus támadásainak kereszttüzében. Lassan jutott el a tudatunkig, hogy Nyugaton nemcsak északír fegyveres háború folyt az eltelt fél évszázadban, de lassan beérlelődött az autonómia korszerű elmélete is, ennek nyomán pedig kezdtek begyógyulni a kisebbségi sebek.

„Az önrendelkezéssel kapcsolatos vitákban 1949 óta fontos új elem jelent meg: a belső és a külső önrendelkezés különválasztása. A belső önrendelkezés ugyanis nem érinti a nemzetközi határokat, a külső pedig a nemzetközi határokat is érinti. A közös elem az alkotmányjog, az utóbbinál pedig a nemzetközi jog is érintett”. (Felix Ermacora).

Sajnos, vezető amerikai körök nem azt a tanulságot vonták le a jugoszláviai polgárháborúból, hogy ezeket a kisebbségi jogok eltiprása váltotta ki, hanem a külső önrendelkezés érvényesülésében látják minden fegyveres konfliktus okát, így saját érdekeik érvényesítésének akadályát. Márpedig az igazi tanulság – európai és kisebbségi szemmel nézve – éppen fordított. „Csak ott garantálható a régió békéje, ahol a kisebbségek nyugodtan élhetnek” – mondja Ermacora professzor, tehát minden pluralista régióban alapvető történelmi igény, a béke kezessége – a kisebbségek nemzetközi védelme.

Ermacora professzor, akit 1990 után számunkra Barki Éva bécsi jogász nő tett ismertté, de aki már nincs közöttünk, 1960 óta rendszeresen dolgozott az ENSZ megbízásából, 1959 óta pedig Európai Tanácsban is foglalkozott az emberi jogok védelmével, a kisebbségi jogokat egyértelműen a kollektív jogok csoportjába sorolta, amit a legegyszerűbb példa bizonyíthat. Erdélyben éltünk azzal az érveléssel, hogy az anyanyelvünk csak addig egyéni jogunk, amíg némán gondolkodunk, de azonnal közösségi joggá változik, ha anyanyelvünkön másvalakivel is megosztjuk a gondolatainkat. Ermacora professzor megállá-

pítása egyértelműen a demokrácia kiépítésére ösztönöz, hiszen „autonómia csak ott működik igazán, ahol demokratikus államstruktúra létezik.” Tehát Constantinescu elnök rendszere csak a kisebbségi jogok teljes körű biztosításával, a magyarság és más kisebbségek kulturális autonómiájának az engedélyezésével, sőt: a kiépítésével, anyagi és jogi támogatásával bizonyítja be igazán, hogy demokratikus államstruktúrát épít.

Nyugat-Európa kisebbségei

Dél-Tirol német kisebbsége ma a kulturális autonómia példás állapotát élvezheti. De az ide vezető tárgyalások, amelyekben Ermacora professzor is részt vett, 1947-től 1992-ig tartottak.

A déltiroli vitája megjárta az ENSZ-közgyűlés fórumát is, a hatvanas évek elején, mégpedig úgy, hogy Ausztria, tehát a hivatalos bécsi kormány vitte odáig a nemzet Dél-Tirolba szakított részének ügyét. „Most Dél-Tirolban autonómia van, amely demokratikus alapon nyugszik, ahol a törvényhozási és a közigazgatási funkciók autonóm és demokratikus módon működnek. Ugyanakkor az állami ellenőrzés sem szűnt meg,” mondta Ermacora professzor, mintegy eleven cáfolatként annak a többségi vádnak, hogy a kisebbségek autonómiája szétrombolhatja magát az államot.

Balatonalmádin a volt „szocialista” országokból jött szakértők ismerték el, hogy „az autonómia a kisebbségek és a kisebbségi jogok elismerése” – miként Devetak Silvo maribori szlovén szociológus mondta. Ugyancsak ő bizonyította be, mennyire hibás az a felfogás, hogy csak a gazdasági fejlődés érlelheti be az autonómia feltételeit. Tehát a kisebbségek ne jogokat követeljenek, hanem előbb tegyék virágzóvá gazdasági életüket, majd a jogok azután önműködően megjelennek. (Ez egyelőre csak néhány hasznos „kisebbségi vezető” esetében vált be, akiknek a kisebbségi „jogvédelem” nem több, mint személyes meggazdagodásuk eszköze.) „Láthatjuk azonban – így a szlovén tudós –, hogy például a flamandok vagy a katalánok virágzó gazdasága azután teljesedett ki, miután autonóm fejlődésüket elkezdheték.”

A katalán résztvevő, a Barcelonából érkezett Josefina Fernandez Barrera hozta szóba a tanácskozáson azokat a kisebbségeket – saját hazájáról szólva –, akik valójában csupán egyéni érvényesülésük szemszögén át vizsgálják a kisebbségi kérdést és ér-

dekeik szerint akár nyelvi árulókká válnak. A katalán nyelv egyenjogúságának kimondása, iskolai oktatásának bevezetése után akadtak katalánok (legalábbis önnön állításuk szerint azok), akik bíróságon támadták meg a kisebbségi jogok törvényét. Függetlenül a tárgyalások kimenetelétől, a jelenség önmagában megdöbbentő és tanulságos. Úgy hittük ugyanis, hogy csak a „szocialista” országok egykori „kisebbségi képviselői” között akadnak nyelvi árulók, renegátok, akik valamelyik kisebbségi közösség „nevében” a többségi államnacionalizmust testesítik meg. A nemzeti egyenjogúságot vívott harc – immár jól látható, éppen a katalán példából – nemcsak Európa keleti, de nyugati felén is az állampolgári bátorság, a nemzeti öntudat, a nyelvi hűség élet-halál próbája.

Igen fontos „nyugati figyelmeztetés” az a katalán példa, amit az ottani római katolikus egyház mutatott. A papok nagy többsége akkor is kitartott a katalánok mellett, a katalán nyelv mellett, mikor Katalónia a diktatúra idejében bevándorló spanyolokkal töltődött fel olyan arányokban, hogy megváltozott a terület etnikai összetétele. „Az egyház azonban megőrizte fő nyelvének a katalánt, és a miséket is katalánul tartották” (Barrera)

Mennyire kellenének ilyen öntudatos „katalán papok a moldvai csángók földjére, a plébániákra és az egyházi méltóságokba! Katalóniában tulajdonképpen előbb alkalmazták az anyanyelvűség elvét, még mielőtt a második vatikáni zsinat ezt törvényébe foglalta volna. Hát akkor Moldvában?

Közös gondok Nyugaton, Keleten

Nyilván, távol állunk még attól, hogy mondjuk egy nemzetközi kisebbségvédelmi eszmecserén a csángók ügye is szóba kerüljön. Eppen elég gondokat soroltak fel Erdély, a Felvidék, Délvidék és a Túravidék küldöttei (Göncz László Lendváról, Gyurcsik István Pozsonyból, Kötő József Kolozsvárról, Matekovics György Temesvárról, Szabó György Marosvásárhelyről, Virág Ibolya Újvidékről.) Ismétlődnek, majdnem azonosak a gondok, a panaszok és fájdalmak, akár egy tizezres, akár egy kétmillió magyar kisebbségi közösségről van szó. Mivel az egyes kisebbségi népcsoportok életébe egyféle történelmi tükör segítségével pillanthatunk be, így együttesen közös tanulságot tudatosíthatnak: minden országban, minden kisebbség eseté-

ben hosszabb vagy rövidebb küzdelem árán érték el a megnyugtató vagy még további javításra váró helyzetet, a kisebbségi kérdés nem gordiuszi csomó, amit egyetlen kardvágással meg lehet oldani. Kisebbségi népcsoportok és többségi nemzetek érdekei, érvei ütköznek, itt is, ott is találni egymásnak okozott sebeket. Sok minden nézőpont kérdése. Erdély magyarsága igen örvendene annak, hogy a magyarországi kisebbségek önkormányzataihoz hasonlóan, olyan saját maga által állított igazgatási szervei lennének, amelyek a többségben élő kisebbségek telephelyein – például mindenütt a Székelyföldön – államhatalmi hatóságokká minősülnének, rendelkeznének a város vagy község pénzalapaival,

irányítanák a helyi oktatást, vagyis államalkotó közösségként építkeznének a maguk területén. De ha magyarországi kisebbségi szemszögből vizsgáljuk ugyanazt, kiderül, hogy még rengeteg tennivaló vár a magyar állam kisebbségi politikájára is. Noha kétségtelenül kitűnik – éppen az akaratlan összehasonlításokból is –, hogy a magyar anyaország nemcsak az elszakított nemzetrészek sorsát viseli szívében, de egyképpen gondoskodik más nyelvű, más nemzetiségű állampolgáraitól is. Még akkor is, ha a szám szerinti összehasonlítás olyan „aránytalanságokat” is mutat, mint hogy az erdélyi magyarok lélekszáma hetvenöttszöröse a magyarországi románokénak, a magyarországi szerbek 5 ezres

létszáma szintén hetvenszer kisebb a szerbiai magyarokéhoz képest.

Bizonyosan hasznos lenne, ha *A nemzetiségi kulturális autonómiáról* címet viselő könyv – a magyar után – románul, szlovákul és szerbül is megjelenne. Az autonómia megvalósítása ugyanis – ez a könyv is többszörösen bizonyítja – elsősorban a többségi népek és vezetőinek a politikai akaratától, bölcsességétől és távlatos gondolkodásától függ. Ezt a könyvet mindazon politikus kezébe oda kellene adnunk a szomszédos országokban, mert akadnak, akik azt hangoztatják, hogy kulturális autonómia egyszerűen nem létezik sehol, csak a magyar „szeparatisták” találták ki.

BEKE GYÖRGY

AZ ÉLET AZÉRT SZÉP, MERT ELAJÁNDÉKOZHATÓ

Apor Vilmos emlékezete boldoggáavatása alkalmából

Napjainkban a lelki erősség nem tartozik a kívánatosabb erények közé. Van olyan vélekedés, miszerint a túlzott diplomácia tönk szélére sodorhatja a nemzetet. A bátor kiálló ember kellemetlen a szelek járása szerint igazodóknak, nemcsak azért, mert nem hasonul hozzájuk, hanem azért is, mert pusztá jelenléte a megalkuvóknak lelki ismeretfurdalást okoz.

A hős kimagasló egyéniségek hosszú távon szimbólummá válnak a nemzet életében. A történelem tanúsága szerint az emberek csak meggyőződésükért, hitükért áldozzák fel életüket. A matematikának nincsenek vértanúi. A greenwichi szélesség-fokért senki sem szenvedett vértanúhalált – kiált fel Chesterton. A fanatikusokon szánakozik, a vértanúkat pedig csodálja a világ. Nem kell-e megcsodálnunk Apor Vilmos püspököt is, aki nemcsak a győri székesegyházba vonult be néha diadalmasan, hanem az örök szentélybe is a vértanúk hervadhatatlan koszorújával?

Nagy-Britannia volt miniszterelnöke, Margaret Thatcher állítólag kis kártyát hord kiegészítésében, amelyen az a feljegyzés áll, hogy veséjét halála után egy vesebetegnek ajándékozza. Felboncoltatja magát, hogy segítsen egy rázoruló ember-társán. Bizonyára hálás lesz az az ember, aki majd a nagy politikus és

keresztény veséjét örökli. A halál utáni segélynyújtás megható, mégis fontosabb az életünk folyamán másokért hozott áldozat.

Az ókor embere oltárt emelt az isteneknek és azon égette el áldozati adományait, Krisztus viszont önként áldozta életét mindenkiért. Találón mondja Szent Ágoston: ha kenyeret akarsz venni, filléredet adod oda, ha telket akarsz vásárolni, tallérod adod, ha: szeretetet akarsz szerezni, magadat kell adnod. A kenyér ára a fillér, a telek ára a tallér, a szeretet ára te vagy. Egyedül a szeretetnek van meg a kiváltsága, hogy útlevelet kapjon az örökkévalóságba.

Róma cirkuszának porondján tömegesen végezték ki azokat, akiknek egyetlen megbocsáthatatlan bűnük volt: kereszténynek vallották magukat és hittek Jézus Krisztusban, az Isten Fiában. Jézus hívei lángba, vérbe, vadállatok fogai közé temetkeztek, mert hitték, hogy a lelket nem lehet megölni. A hívő ember kegyelettel adózik a vértanúknak, a vallástalan fanatikusoknak tartja őket. Maga Jézus mondja: „Én vagyok a jó pásztor, a pásztor életét adja a juhokért. A béres azonban elfut, mert béres és nem törődik a juhokkal.” (Jn 10)

A történelem folyamán a juhoknak sohasem volt választási lehetőséjük. Nekik mindig a farkasok étvágyát kellett csillapítaniuk – írja

Hetényi Varga Károly. A farkasok étvágyát nem lehet megállapodásokkal csillapítani. A farkasok sohasem érik be a békeség kedvéért feláldozott báránnyal. Nekik az egész nyáj kell.

Apor Vilmos jó pásztornak bizonyult és abban a kiváltságban részesült, hogy mint mestere, nagypénteken áldozta fel életét. Másokat igazán szeretni végső soron annyit jelent, mint elfogadni önmagunk elvesztését. A teljes szeretetben ott van a halál íze. Miért jár együtt a szeretet és a halál, miért ez a szokatlan szövetség, mely sérti józan eszünket és érzékenységünket? Miért mondja Jézus: „Aki meg akarja menteni életét, elveszíti azt, de aki elveszíti életét érettem, megtalálja azt.” (Mk. 8,35) Az evangélium e néhány szava a szeretet titkát nyilatkoztatja ki számunkra. Jézus úgy jelenik meg világunkban, mint teljesen másokért élő ember. Jézus lényének gyökeréig másokért él, egzisztenciájának középpontját önmagán kívül van. Jézus az Istennek és az embernek kimondott „Igen” embere az áldozatban. Önmaga teljes odaadásában éli meg a szeretet abszolút mértékét.

Az életnek nem az az értéke, amit megtartunk, hanem amit odaadunk, és szépsége is az, hogy elajándékozható.

CZIRJÁK ÁRPÁD

Határon túliak a forradalomban

Már a felkelés első éjszakáján feltűntek a pesti utcákon a megszálló, idegen csapatok páncélosai. Ettől kezdődően napnál is világosabban látszott, hogy nem elégségesek a belpolitikai változtatások, mert a nemzeti függetlenséggel is baj van. Mi több, a két kérdés elválaszthatatlan egymástól. A magyarságtól idegen társadalmi rendszer ugyanis éppen azért válhatott uralkodóvá, mert támaszkodhatott a szovjet szuronyokra. Az oroszok nemcsak a nemzet függetlenségét vették el, hanem saját társadalmi rendszerüket is rákényszerítették az országra. A nemzeti elnyomást mindig az ez a tette végképp tűrhetetlenné a történelemben, hogy szociális alávetést is jelentett. 1956-ban sem volt elégséges követelés a bukott politikai rezsim eltakarítása, meg kellett volna szabadulni annak legfőbb nemzetközi támogatóitól is. Világosabban láttak ebben a kérdésben azok, akiknek mélyen átélt személyes tapasztalatai voltak a nemzeti elnyomásról, megaláztatásról.

Feltűnő jelensége 1956-nak, hogy a forradalom legnehezebb frontján, a szovjet csapatok és hazai kiszolgálóik ellen harcoló csapatok vezetői körében mennyire túlréprezentáltak a határon kívül született magyarok. *Maléter Pál* felvidéki származású volt, a *Corvin-köziek* parancsnoka, *Pongrácz Gergely* erdélyi. A második legnagyobb fegyveres alakulat – a Széna-tériek – megszervezője és parancsnoka *Szabó János* szintén erdélyi volt, akárcsak *Dudás József*, akinek politikusi vénája erősebb volt ugyan mint a katonai, de ő sem ismerte a megalkuvást. A méltatlanul keveset emlegetett műegyetemi nemzetőrzászlóalj megszervező *Marián István* is a keleti határt lépte át, amikor újra visszaállt a trianoni határ Románia felől. Nem lehet véletlen, hogy a szabadságharcosok körében, mert annak mondjuk őket legszívesebben, hiszen fegyverhez nyúltak mindnyájan, s nem is akármilyen posztokon, ennyi határon túlról származó magyar tevékeny-

Az 1956-os forradalom recepciója, ha lassan is, de halad előre. A nagy történelmi esemény kezd elfoglalni méltó helyét a magyar közgondolkodásban. Szabadságharcnak azonban mégis viszonylag kevesen nevezik. A baloldali gondolkodásuk számára ugyanis még ma sem teljesen elfogadottak nemzeti célkitűzései, amelyek pedig legalább olyan hangsúlyosak voltak, mint a népelénes diktatúra megszüntetésének követelése.

kedett. Számukra, neveltetésük, gyermekkori vagy akár későbbi tapasztalataik miatt könnyebb lehetett fölismerni, milyen veszélybe került a forradalom ügye mellett a haza is az idegen beavatkozás következtében.

Ha végigfutunk e jeles szereplők életrajzán, számbavesszük cselekedeteiket az október-novemberi viharban, igazolhatjuk ezt az állítást, nem feledkezvén meg természetesen arról, hogy *bőven akadtak hazafiak azok között is, akiknek nem voltak az övékhez hasonlítható élményeik*. Az erdélyi, felvidéki, délvidéki származásúak körében azonban többet, értékesebbet jelentettek olyan, a szocialista propaganda hatására az új nemzedékek körében elhalványult fogalmak, mint haza, szülőföld, nemzeti önrendelkezés, szabadság, de ez az utóbbi a szociális igazságosság mellett a haza szabadságát is jelentette az ő világképükben.

A felsorolt harcosok nemzethez, országhoz fűződő kötődését nem tudjuk minden esetben dokumentálni, bár a tettek önmagukban is tárgyasult bizonyítékok. Az egyszerű kétkezi dolgozótól, *Szabó Jánostól* nem tudunk idézni hazafias kijelentést. A 16 évesen kommunisztává lett *Marián* alezredes hazafisága sem verbálisan nyilvánult meg, hanem abban, hogy nem sza-

ladt haza a Műegyetem katonai tanszékéről a forradalom kitörésekor, hanem élére állt a katonai szervezéshez mitsem értő lelkes egyetemistáknak. Segítette őket felfegyverkezni, de óvta és vigyázta lépteiket, amikor kiderült, hogy a túlerő ellen nincs apelláta, s virágzó ifjak jobban szolgálják népüket, országukat, ha mérnökök lesznek mintha hősi halottak. Ennek ellenére *Marián István*, ha hadvezetési kérdések kerültek szóba, nem illetődött meg a Vörös Hadsereg árnyékától. Súlyos forradalom utáni börtönbüntetésének egyik komponense éppen az volt, hogy épkezlab intézkedéseket javasolt a határon beözönlő újabb szovjet alakulatok megállítására.

A mártír *Maléter* édesapja a felvidéki magyarság egyik vezető személyisége volt. Kiválóan felkészült jogászprofesszor, aki átlátott a Trianonban összetákolts csehszlovák mozaikállam áldemokráciáján és hosszú dolgozatokban tárta fel a magyarság nemzeti sérelmeit. Volt olyan dolgozata, amelyből 13 részt törölt a cenzor abban az országban, amelynek „demokráciájától” annyian hasra estek akkoriban, s még később is Magyarországon.

Maléter Pál még ugyan kiskamasz volt, amikor *Maléter István* elhunyt, de a neveltetés iránya addigra kibontakozott. Egyik utolsó levelébe írta az apa *Jászi Oszkár*-nak, már-már megrettenve fia feltörő érzéseitől: „...Az én fiam egy fanatikus magyar. Ez barátom, már a levegőben van. Iparkodom ellen-súlyozni, de nem sok eredménnyel...” (*Horváth Miklós*: *Maléter Pál*, Bp., 1995. 14. old.) S hiába érték a felnövekvő ifjú katonatisztet olyannyira ellentétes hatások ezután a Ludovikától a szovjetunióbeli partizániskoláig, a válságos pillanatban halálos biztonsággal választotta ki a helyét az egymásnak feszülő erők színpadán 1956-ban.

Pongrácz Gergely esetében van a legkönnyebb dolgunk, hiszen néki megadatott a könyvírás kegyelme. A „Corvin-köz 1956” lapjain feltárul előttünk az örmény eredetű, de

magyar szívűvé vált sokgyerekes Pongrátz család élete a román impérium alatt: „Kicsi gyermekkorunktól szüleink belénknevelték és Erdélyben a harmincas években, a román gyerekek pedig sokszor belénk verték a magyarságot és a hazaszeretetet. Nálunk március 15-e mindig kokárdás ünnep volt, még akkor is, amikor a mellünkre tűzött kokárdát nem vihettük ki az utcára. Mint kicsi gyermek emlékszem, amikor a városból 10-15 magyar eljött hozzánk, becsukták a spaletákat, összehúzták a függönyöket és »őrséget« állítottak a kapuba idősebb testvéreimből.” (28. old.) Nem csoda, hogy tudták a Pongrátz-fiúk, hol a helyük hazájuk világos napjaiban...

Hiába telt el már 4 évtized a forradalmi hetek óta, még mindig nem akadt igazi monográfusa az egyik legfontosabb 56-os személyiségnek, Dudás Józsefnek. A Kádár-korszakban kígyót-békát kiáltottak rá. Kinevezték fasisztának, diktatori allűrökkel vádolták, vagy egyszerűen piti rablógyilkosnak ábrázolták. Vajon honnét táplálkozott a gyűlöletnek az a felfokozott habzása, ami alakját évtizedekig körülölelte?

Kétségtelen, hogy bonyolult jellem volt. Ezt még hívei is elismerik. Egyszerre lapszerkesztő, parancsnok, és természetesen önjelölt politikai, aki nem elégszik meg egy párt létrehozásával, hanem mindjárt „Nemzeti Bizottmányban” gondolkodik. Bárki megpróbálta eddig azonban felfejteni titkát, nem talált mást, mint egy harcedzett, céltudatos nemzeti demokratát, aki már Erdélyben megkezdte reménytelennek tűnő harcát a társadalmi egyenlőség és a nemzeti önrendelkezés összekapcsolására. Aki németellenes volt 1944-45-ben, az szovjetellenes kellett, hogy legyen 1956-ban. Ez volt a történelem, s benne Dudás József logikája.

Az életpályájukat a határon túl kezdő magyarok 56-os cselekedeteinek felvillantása talán közelebb visz bennünket a 41 éve történtek megértéséhez. 1956-ban éppen úgy, mint 1703-ban, 1848-ban, 1918-19-ben vagy 1945-ben, szervesen és kibogozhatatlanul fonódtak össze a haza és a haladás kritériumai.

SZABÓ A. FERENC

PONTOSÍTÁS

Érdeklődéssel olvastam Rászlai Tibor *Térkép helyesbítés vagy autonómia (Kárpátalja félmúltjából)* című tanulmányát az Erdélyi magyarság 30. számában, amely részletesen elemzi azokat a körülményeket, hogy a visszatért ezeréves magyar vidéket miként igyekeztek újra integrálni az anyaországba. A dolgozatban egy fogalom zavaró volt, mégpedig, hogy a szerző következetesen Kárpát-Ukrajnát emleget. Ez azért nem szerencsés, mert hozzámosta Kárpátalja déli síkvidéki – Tiszahát! – színmagyar sávját.

Lássuk a tényeket. A trianoni békeszerződéssel Csehszlovákiához csatolták a Zborói-hágótól a Borsai-hágóig húzódó Északkeleti Felvidék központi táját is, amelyet alig egy évszázada Kárpátaljaként emlegetnek. A két világháború közötti neve Podkarpasztszka Rusz (a Kárpátaljai Oroszország, s nem Kárpát-Ukrajna!), vagy ahogy az akkori Magyarországon hívták: Ruszinszko. Ennek a többségében ruténok (ruszinok) lakta vidéknek autonómiát kellett volna kapnia az új birtokostól, Csehszlovákiától az 1919. szeptember 10-i Saint-Germain-i szerződés előírása alapján, de ezt a „demokratikus mintaállam” két évtizedig elszabotálta. Csak a második világháború kitörése előtt egy évvel, a szlovák önállósági törekvések hatására az első bécsi döntés előtti hetekben, 1933. október 9-én alakult meg Kárpátalján az első rutén kormány Bródy András vezetésével. A miniszterelnököt azonban e hónap 25-én a pankráci börtönbe vetik, mert a közös minisztertanácsi ülésén népszavazást követel arról, hogy Kárpátalja maga dönthesse sorsáról. Alig egy év múlva, november 2-án kerül sor az első bécsi döntésre, amikor Csehszlovákia kénytelen visszaadni Magyarországnak déli magyarlakta sávját. Az összesen 12 109 km²-nyi területből mintegy 1600 km² a kárpátaljai rész, az akkor döntően magyarlakta Ungvár, Munkács és Beregszász városokkal és az alattuk húzódó tiszaháti sávval. A zömmel hegyvidéken – Ruszinföld, Ruténföld – alakul meg Volosin „Karpatszka Ukraina” miniállama 11 085 km² területen, kebreken 545 ezer lakossal, ebből ruszin 76%, magyar 4,8% (26 ezer fő).

Volosin államhatalma következetesen ukrán államot épít, nemcsak a magyarokat, hanem a rutén/ruszin érzelműeket is üldözi. Mindez azonban csak „száznapos uralom”, mert 1939. március 15 és 18 között a magyar honvédség birtokba veszi egész Kárpátalját az ezeréves határig, a hegygerincen. Kárpátalja ezután 1944 októberéig ismét Magyarország szerves része, ezért ekkortól nem szerencsés – mint Rászlai teszi – Kárpát-Ukrajnáról beszélni. Még akkor sem ha az autonómia különböző formáit latolgató kormányzati és más bizalmas iratokban kezdetben előfordul e fogalom.

A lényeg: ez a vidék Budapestről nézve mindig a Kárpátok alja, vagyis Kárpátalja volt, ezért kell disztingválni. Ahogyan tette ezt a magyar kormányzat, amikor a 6200/1939. M.E. számú rendeletével a rutén többségű területet az első bécsi döntéssel visszakerült magyarlakta sáv kivételével! – három közigazgatási kirendeltségre – beregi, máramarosi és ungi – osztja, a kormányzói biztos irányításával. E 12 141 km²-nyi területen kerekén 672 ezer ember él, zömében rutén, ezért a korabeli elnevezés – széleskörű autonómiát vezetnek be a ruténeknek az anyanyelvű oktatástól a kétnyelvű postabélyegzőkig. A hajdani szovjet és újabban az ukrán történetírás egyszerűen letagadja az 1939-1944 között fennállt kárpátaljai rutén autonómia tényét!

Sőt Kárpátalját – az ő szóhasználatukban (Kijevtől nézve!) Kárpátontúlt / „ősi ukrán föld”-nek deklarálják, amelynek határa szerintük nem a mai helyén, hanem a Tokaji-hegység és az Ecsedi-láp vonalán húzódott a magyar honfoglalás előtt, a Kijevi Rusz idején. Ezért még a hat évtizeddel ezelőtti időszakra se adjunk érveket a kezükbe azzal, hogy az 1939 és 1944 között újra magyar uralom alatt lévő Kárpátalját Kárpát-Ukrajnaként emlegetjük.

BOTLIK JÓZSEF

ERDÉLYI ÁLLÁSFOGLALÁSOK a kolozsvári magyar egyetem ügyében

A Szabadelvű Kör állásfoglalása

Megdöbbenéssel értesültünk a sajtóból, hogy a magyarországi és a romániai kormányzat szándéka szerint Erdély magyar egyetemét nem kolozsvári székhellyel szándékszik létesíteni.

A szándék ellentmond minden racionális érveknek. Mind a múltban mind a jelenben Kolozsvár jelentette az Universitást az erdélyi magyarságnak és minden velünk érző honfitársunknak. Kolozsváron él és tevékenykedik – az a kipróbált, szakmailag felkészült oktatói gárda, amelyik a megvalósítandó egyetem gerincét adná. Kolozsváron létezik az az infrastrukturális háttér, amelyik nélkülözhetetlen egy európai szinten tevékenykedő egyetem számára. Végül, de nem utolsósorban, egy új egyetem Erdély más városában való létrehozása kapitulációt jelentene Funar polgármester fenyegetései előtt és Kolozsvár, mint magyar szellemi központ, megszűnését jelentené.

Felhívjuk a román és a magyar politikai döntéshozók és a közvélemény figyelmét, hogy a magyar nyelvű egyetem létesítésének üdvözlendő tényét ne árnyékolják be a székhely nem megfelelő megválasztásával.

Nem fogadhatunk el semmilyen Kolozsváron kívüli megoldást az egyetem székhelyét illetően.

1997. október 22.

Eckstein-Kovács Péter, elnök

Önálló, állami, magyar tannyelvű egyetemet Kolozsvárra

Az erdélyi magyar közösség alulírott képviselői követeljük – az RMDSZ programjának, a legutóbbi kongresszusi határozatának, vala-

Az RMDSZ vezetése – a Ciurbea-kormány „kormánytényezője” ingadozik, a romániai magyarság azonban vallási hovatartozástól, politikai elkötetelzettségtől függetlenül nyilvánította ki akaratát: az önálló magyar tudományegyetemet Kolozsváron kell újraindítani!

mint az 500 000 aláírással hitelesített tanügyi törvénytervezetének szellemében – hogy az RMDSZ Országos vezetősége kezdje meg azonnal a tárgyalásokat az illetékes román hatóságokkal a kolozsvári székhelyű, önálló, magyar tannyelvű egyetemi oktatás beindításáról.

Az önálló kolozsvári magyar egyetem megszüntetése jogsértő és törvénytelen politikai intézkedés volt, és ezt csakis egy politikai döntéssel lehet helyrehozni. A magyar nyelvű egyetem létrehozása a kisebbségi jogok maradéktalan érvényesítésének pozitív példája lehet a világ előtt.

Az erdélyi magyarság közös érdeke, hogy egyetemének székhelye Kolozsváron legyen. Felelősségünk tudatában és minden más állítással szemben kijelenthetjük, hogy Kolozsváron és csakis Kolozsváron változatlanul adottak a szellemi feltételek és – sokkal jobban, mint bármely más erdélyi városban – az anyagi lehetőségek is az egyetem kiépítésének megkezdéséhez. E mellett szól Kolozsvár központi fekvése, és nem kevésbé az a többévszázados hagyomány, amelynek egyik fontos állomása volt az éppen 125 éve alapított modern, de legalább annyira, rangos, kolozsvári tudományegyetem.

Kolozsváron adottak a feltételek egy korszerű európai és nemzetközi kitekintésű, igazi tudományos versenyszellemet megtestesítő egyetem működtetésére. Ez az egyetem

éppen az erdélyi magyar oktatás haladó hagyományainak jegyében lesz képes román-magyar viszonylatban megvalósítani az együttműködést, és a kölcsönös és szoros támogatást, a helyi, illetve a többi hazai egyetemi és főiskolai intézménnyel.

A kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem eddigi működése bizonyítja, hogy ez – minden törekvése ellenére – nem képes ellátni azt a feladatot, amelyet a magyarság identitás-tudatának biztosítása végett el kellene látnia. Ez a multikulturális egyetem elsősorban a románság megítélése szempontjából jelentős, a magyar egyetemi/főiskolai oktatás gondjait és feladatait nem képes maradéktalanul megoldani.

A román-magyar viszony új alapokra helyezésében a román-magyar partneri kapcsolatok kialakításában, nemkülönben Románia európai és európai és euroatlanti integrációjának megvalósításában döntő, egyben meghatározó szerepe van és lehet a magyar nyelvű egyetem beindításának Kolozsváron.

Szükségesnek tartjuk leszögezni, hogy az erdélyi magyarság véleményének figyelembevétele nélkül vált kolozsvári magyar egyetemmel kapcsolatos kérdésekről nem dönthetnek önkényesen és kizárólag sem az RMDSZ országos vezetőségének egyes tagjai, sem Magyarország egyes vezetői.

Ezért kérünk minden magyar politikai pártot, érdekvédelmi vagy polgári társadalmi szervezetet, hogy támogassák az erdélyi magyar nyelvű egyetem visszaállítását Kolozsváron.

Kolozsvár, 1997. okt. 23-án.

Boros János
az RMDSZ Kolozs megyei elnöke

Várjuk a további támogatók aláírását.

Cím: RMDSZ, 3400 Kolozsvár, Pavlov u. 21. Fax: 064/192-217

Az Állásfoglalást eddig 193-an írták alá, köztük:

- Tempfli József római katolikus megyéspüspök, Tőkés László a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspöke, Mózes Árpád evangélikus püspök, Szabó Árpád unitárius püspök, Bustya Dezső az Erdélyi Református Egyházkerület főjegyzője, Czirják Árpád érseki helynök;
- A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, illetve a Gyulafehérvári Hittudományi Főiskola rektorai és tanárai;
- Az RMDSZ egyes országos és Kolozs megyei tisztségviselő kolozsvári körzeti elnökei; SZKT és SZET-tagok;
- Az RMDSZ Szeben és Krassó-Szörény megyei szervezetének elnökei, illetve választmányi tagjai; Az RMDSZ Szociáldemokrata Tömörülés vezetői, az RMKDP Kolozs megyei elnöke;
- A Kolozsvári Magyar Diákszövetség elnöke és vezetősége.
- Jelenlegi és nyugalmazott egyetemi tanárok és tudományos kutatók, a Kolozsvári egyetemekről és főiskolákról;
- Az Erdélyi Múzeum Egyesület;
- az EMKE, az RMPSZ Kolozs megyei, a Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetsége, a Romániai Magyar Zenetársaság, a Krizá János Néprajzi Társaság elnökei, a Barabás Miklós Céh tiszteletbeli elnöke, a Romániai Magyar Gazdák Egyesülete ügyvezető alelnöke és a szervezetek egyes tagjai;
- Írók, képzőművészek, színészek, a kolozsvári Magyar Opera főigazgatója;
- Újságírók, újság-, folyóirat- és tévé főszerkesztők;
- Alapítványok képviselői és vállalkozók.

Állásfoglalás

1. Október 21-i közös bukaresti sajtóértekezletükön Victor Ciorbea román kormányfő „méltatta Horn Gyula magyar miniszterelnök bölcs megértését a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem multikulturális jellegét illetően és közölte: megvizsgálják annak lehetőségét, hogy önálló magyar egyetemet létesítsenek, amely nem Kolozsváron

hanem Románia valamelyik másik városában működik majd „ – adja hírül a Magyar Távirati Iroda. Egy kérdésre válaszolva, Horn Gyula ugyanakkor kijelentette: „az RMDSz határozott álláspontja, hogy sokkal célravezetőbb lenne egy önálló magyar egyetem létrehozása, mint technikailag keresztülvihetetlen tagozat vagy fakultás a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen”. A magyar kormányfő később elmondta – hangzik az MTI tudósítása -: „Az RMDSz vezetői, Markó Béla és a szenátorok képviselői a kedd reggeli megbeszélésen elmondták, hogy Kolozsváron nem lehet létrehozni önálló magyar kart sem a BBTE keretében, ezért kellene egy új egyetem, egy később meghatározandó városban. Ez az RMDSz konkrét igénye, amelyet természetesen támogatunk, ebben ők a mérvadók”...

Az MTI által idézett nyilatkozatában Tabajdi Csaba miniszterelnökségi államtitkár is megerősítette az elhangzottakat, kijelentve, hogy: „Az önálló egyetem konkrét helyszínével kapcsolatban meg semmit sem közölt az RMDSz vezetője, hiszen itt több terv is van.” Az államtitkár a mondottakhoz azt is hozzátette: Az RMDSz kongresszusán Tőkés László fölvetette a nagyváradi Sulyok István Főiskola egyetemé fejlesztését, mások elképzelésében felvetődött Marosvásárhely is. Több város neve fog, ezt már az RMDSz-nek kell eldöntenie.” Tabajdi Csaba Tokay György kisebbségvédelmi minisztert is idézte, – aki szerint „a Babeş-Bolyai Egyetem... magyar részét erősíteni kell akkor is, ha létrejön máshol önálló magyar egyetem...”

A hírügynökségi tudósításból és más sajtótájékoztatókból egyértelműen az olvasható ki, hogy Magyarország és Románia kormányfői az RMDSz vezetőségének előzetes beleegyezésével tervezik egy Kolozsváron kívüli önálló magyar állami egyetem létrehozását, lemondva nem csupán a jogsértő és törvényellenes módon megszüntetett Bolyai Tudományegyetem helyreállításáról, de magáról az erdélyi magyar egyetem hagyományos központjáról is egyben.

2. Markó Béla szövetségi és Takács Csaba ügyvezető elnökök ennek nyomán kibocsátott, október 23-i Közleménye nem cáfolja, ha-

nem csupán megkerüli a romániai magyar egyetemmel kapcsolatos híreket. Kijelentik ugyan, hogy „egy önálló magyar tudományegyetem működtetéséhez a legalkalmasabb helyszín Kolozsvár” –, mindamelllett viszont megelégszenek a „Babeş-Bolyai Egyetemen belüli magyar tagozat kialakításával” és „több régióban is szükséges magyar felsőoktatási intézmények létrehozásával”.

3. Teljes egyetértésben a Reform Tömörülés és a Szabadelvű Kör vonatkozó nyilatkozataival, valamint az erdélyi magyar közösség alulírott képviselőinek hozzáam is eljuttatott Állásfoglalásával, továbbá a Romániai Református Egyház és a többi erdélyi történelmi egyházak előljáróinak ismételt, kifejezésre juttatott álláspontjával összhangban – ezennel határozottan visszautasítom azt az RMDSz egyes körei által is támogatott szándékot, mely a helyreállítandó önálló magyar tudományegyetemet, nyilvánvaló jogfeladása romániai magyar nemzeti közösség törvényes követeléséről való lemondás árán Kolozsváron kívül kívánja létrehozni.

4. Az RMDSz ez év októberében tartott V. kongresszusa a szövetség programjába foglalta „a kolozsvári központú, önálló, államilag támogatott magyar tudományegyetem visszaállítását”.

Az RMDSz 1995-beli oktatási törvénytervezete tételelesen kimondta: „Jelen törvény hatályba lépésekor újraszervezik és újraindítják a kolozsvári Bolyai Egyetemet...” (16. szakasz)

Tőkés László püspök
az RMDSz tiszteletbeli elnöke

Az RMDSz jogos törekvéseivel összhangban, Victor Ciorbea miniszterelnök ez év márciusi budapesti látogatását követően ekképpen nyilatkozott: „Amennyiben a magyarok egy Bolyai egyetem felállítását akarják, senki sem tehet az ellen, hogy magyar egyetem létesüljön, lehet más magyar egyetemet is létesíteni Kolozsváron és másutt is, elvileg senkinek sem lehet kifogása ellene.”

Az Európa Tanács vonatkozó dokumentumai és meghagyásai, melyeket Románia magára nézve kötelezőnek fogadott el, szintén előírják a román kormánynak a megszüntetett vagy erőteljesen korláto-

zott kisebbségi oktatás helyreállítását, jogaiba való visszahelyezését.

Mindezek alapján az önálló, magyar tannyelvű kolozsvári állami tudományegyetem létrehozása, illetve visszaállítása nem képezheti vita vagy alku tárgyát.

5. A nagyváradi Sulyok István Főiskola egyetemmé fejlesztését illetően, az indítványt tevő Királyhágómelléki Református Egyházkerület nevében csupán megismételhetem azt, amit kongresszusi beszédemben mondtam: „Természetesen a Partiumi Magyar Egyetem kifejlesztése egyáltalán nem érinti a Babeş-Bolyai Tudományegyetem maradéktalan helyreállításának ügyét.

Határozottan visszautasítom Tabajdi Csaba államtitkár azon próbálkozását, hogy a partiumi egyetemre vonatkozó elképzelésünket a kolozsvári magyar tudományegyetem ügyével szembeállítsa. Ebben a vonatkozásban az RMDSz oktatási stratégiájának regionális vonatkozású elgondolásait tartom érvényeseknek.

6. Végezetre az erdélyi magyar közösség képviselőinek kollektív Állásfoglalását idézem: „az erdélyi magyarság véleményének figyelembevétele nélkül a kolozsvári magyar egyetemmel kapcsolatos kérdésekről nem dönthetnek önkényesen és kizárólag sem az RMDSz országos vezetőségének egyes tagjai, sem Magyarország egyes vezetői”. A kolozsvári önálló magyar állami tudományegyetemről nemzeti közösségünk nevében senkinek sincs joga lemondani.

Mindaddig, amíg ez nem szolgál az önfeladás és a megalkuvás eufémikus fedőnévül, illetve a kolozsvári magyar tudományegyetem kijátszására – elkötelezett hívei vagyunk a multikulturalitásnak.

Nagyvárad, 1997. október 24.

RMDSZ-vezetők a magyar egyetem helyéről:

Az RMDSz szövetségi elnöki hivatala csütörtök délben faxon közleményt juttatott el szerkesztőségünkhöz.

A Markó Béla szövetségi és Takács Csaba ügyvezető elnök által

aláírt közlemény szövege a következő:

„Az önálló magyar egyetem létrehozásával kapcsolatos félreértések vagy értelmezési különbségek tisztázása végett szükségesnek tartjuk leszögezni a következőket:

1. Fontosnak tartjuk, hogy a magyar kormányküldöttség látogatása alkalmával a két miniszterelnök egyetértett abban, hogy szükséges az önálló magyar egyetem létrehozása, és ezáltal ez a célkitűzésünk a két ország közti együttműködés tárgyává is lett. Maga az RMDSz is kérte, hogy a magyar kormány támogassa ennek a célnak a megvalósítását, és erre az igényünkre pozitív választ kaptunk.

2. Az önálló egyetem létrehozására irányuló törekvésekért nem lehet szembe helyezni a Babeş-Bolyai Egyetemen belüli magyar tagozat kialakításával. Feltétlenül szükségesnek tartjuk ezen az egyetemen belül minél előbb magyar tanszékek és fakultások létesítését, és ily módon egy önálló magyar tagozat létrejöttét.

3. Már régebben elfogadott, ma is érvényes oktatási stratégiánknak megfelelően Erdélyben több régióban is szükséges megyei felsőoktatási intézmények létrehozása. Ugyanakkor az RMDSz vezetősége továbbra is azon a véleményen van, hogy egy önálló magyar tudományegyetem működtetéséhez a legalkalmasabb helyszín Kolozsvár, függetlenül az egyetem létrehozásának módjától.”

Kizárólagos, és nem csak legalkalmasabb helyszín

Az RMDSz Szociáldemokrata Tömörülés elnökségének állásfoglalása:

A Kolozsváron – és csakis Kolozsváron! – létrehozandó magyar tudományegyetem kérdésében az RMDSz Szociáldemokrata Tömörülése a következőkre kíván emlékeztetni:

1. Szociáldemokrata Tömörülés megalakulása óta a romániai magyar iskoláztatás ügyében az 1948-ban erőszakkal „egyesített” Romániai Szociáldemokrata Párt 1948. január 1-jéig elért nemzetiségi iskoláztatási eredményeinek visszaállí-

tására és erről az alapról történő továbbfejlesztésére törekszik, mert a nevelés és oktatás szabadságának és állami költségvetési fenntartásának elvi alapján áll.

2. Ezt az álláspontját híven tükrözi alapszabályának 5a. pontja, amely szerint a Tömörülés küzd, hogy „létrejőjön az a teljes elméleti és szakmai magyar nyelvű oktatási rendszer, amely a napközi otthontól a magyar nyelvű főiskoláig és egyetemig (beleértve a jogi, gazdasági, egészségügyi, műszaki és művészeti képzést) egy tanügyi államtitkárral kapcsolódik az állami oktatási rendszerhez az 1948. január 1-jei oktatási szervezeti modell szerint”. Ennek a modellnek a csúcán egyértelműen a kolozsvári magyar egyetem áll. Egyelőre szövetségünkben nem a mi tömörülésünk európai jogrenddel harmonizált nemzetiségi iskoláztatási és közművelődési ajánlásai, hanem más, úgynevezett autonómiakonceptciók vannak előtérben. Mi, szociáldemokraták bízunk abban, hogy az idő az autonómiák területén is nagy tanítómaster. Egyelőre azonban nem csak román honfitársaink bukdácsolnak önrendelkezési ismeretekből, amelyekre pedig a jövő Európa épülni fog. Illetve – velünk vagy nélkülünk – már régóta épül.

3. Ami az önálló magyar tudományegyetem kolozsvári székhelyét illeti, már a marosvásárhelyi V. RMDSz-kongresszus előtt különböző vélekedések keltek szárnyra arról, hogy a kolozsvári „multikulturális egyetem” mellett minek még egy egyetem. Inkább Kolozsváron kívül kell az önálló magyar egyetem helyét kijelölni. A kolozsvári kongresszusi küldöttek tanácskozásán Egyed Péter hívta fel a figyelmet arra, hogy a kongresszuson előterjesztendő programtervezetből következetesen kihagyták „a kolozsvári magyar tudományegyetem” kifejezést. Helyette kivétel nélkül csak „magyar tudományegyetem” állt. Ezt bajos lett volna véletlennek tekinteni! Ezért a kolozsvári küldöttek tanácskozása egyhangúlag megbízta Egyed Pétert, hogy a szövetségi programhoz a megfelelő javaslatot megtegye.

4. Egyed Péter a megbízatásnak eleget is tett. A kongresszus egyhangúlag megszavazta: az önálló

magyar tudományegyetemet Kolozsváron kell felállítani. Természetesen más véleménye ezután is lehet bárkinek, de mint tisztségviselő vagy küldött hivatalos értekezleteken, tárgyalásokon más álláspontot képviselnie súlyos etikai vétséget jelent, amiért a szövetség Etikai Bizottsága előtt felelősséggel tartozik.

5. Horn Gyula koalíciós kormánya a román-magyar alapszerződést mint államok közötti szerződést – a romániai magyarság különböző vezetőinek konzultálása után –, de természetesen a saját belátása és a nemzetközi szükséghelyzet szerint kötötte meg. Viszont abban a folyamatban, amit ez a kereteket kijelölő szerződés elindított, egyetlen megállapodást sem hozott létre az RMDSz kikerülésével, mivel szövetségünket ismeri el a romániai magyarság egyetlen legitim képviselőjének.

6. Ennek a nemzetközi, jogilag kifogásolhatatlan politikai magatartásnak a szellemében a Horn Gyula által vezetett kormányküldöttség, mielőtt leült volna Ciorbea miniszterelnök úrral tárgyalni, az RMDSZ vezérkarával megbeszélte az itteni magyarság időszerű kérdéseit. A magyar egyetemre vonatkozóan – Horn Gyulát szó szerint idézve! – a következő RMDSz-kíváncsalom hangzott el:

– Az RMDSz vezetői kifejtették, hogy a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem szétválasztása, illetve az azon belüli magyar tagozat vagy kar létrehozása az adott helyzetben lehetetlen, s ezért kellene egy új egyetemet létesíteni egy később meghatározandó városban. Ez az RMDSz-nek mint ebben a kérdésben hiteles illetékesnek a konkrét igénye, amit a magyar kormány természetesen támogat.

7. Elnök urainkat, Markó Bélát és Takács Csabát tisztelettel felkérjük, hogy minden más kérdés mellőzésével, kizárólag a Horn Gyula iméntiekben közölt nyilatkozatával kapcsolatosan tájékoztassák a közvéleményt.

Tisztelettel felkérjük őket arra is, hogy teljes egészében vonják vissza közös nyilatkozatuk 3. pontját, amely Kolozsvárt az eljövendő legalkalmasabb magyar egyetemi székhelynek tekinti. Ez a megfogalmazás magában rejti az alternatíva lehetőségét, amire a mindnyájun-

kat kötelező kongresszusi határozat nem ad lehetőséget, mert az Kolozsvárt az egyetlen lehetséges helységnek mondja ki.

Elnökeink nyilatkozatától függetlenül, tisztelettel felkérünk minden RMDSz-vezetőt és felelős tisztségviselőt, hogy V. kongresszusunk szellemében az eljövendő magyar egyetem szempontjából Kolozsvárt ne „a legalkalmasabb”, hanem a kizárólagos helyszínnek tekintse.

Az RMDSz Szociáldemokrata Tömörülése alapszabályához híven, hűséges marad az iskolai és nevelési, valamint a közművelődési nemzetiségi önrendelkezés eszméjéhez úgy, amint erre jelen nyilatkozatunk 1. és 2. pontjában utaltunk.

A Reform Tömörülés állásfoglalása a kolozsvári magyar egyetem ügyében

Szövetségünk legutóbbi kongresszusán, a program módosításának vitája során a küldöttek felelőségük teljes tudatában elfogadták, hogy „az RMDSz célként tűzi ki... a kolozsvári központú, önálló, államilag támogatott magyar tudományegyetem visszaállítását...”

A Reform Tömörülés nemzeti liberális platform olvasatában a program idevágó állítása világos és egyértelmű. Nincs joga és erkölcsi vagy racionális alapja az erdélyi magyarság legmagasabb döntéshozó fórumának, a kongresszusnak a döntését Románia és Magyarország kormányai közötti alku tárgyává tenni sem a magyar alkotmány által a határon túli magyar közösségek sorsáért felelősséget érezni, kötelezett magyar, sem az erdélyi magyar politikai érdekképviseletet kormányzati partnerként elfogadó, s ezáltal programjának bizalmat szavazó román kormányfőnek sem.

Az önálló erdélyi magyar egyetemhez való jogunk – a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen belüli önálló magyar tagozat létrehozása mellett, amely a kormánykoalíciós megállapodások szerves részét képezi – nem lehet semmilyen politikai alku tárgya. Egyértelmű az is, hogy szakmai, műszaki, infrastrukturális, szellemi, emberi, erkölcsi, történelmi és politikai megfontolások egyaránt Kolozsvárt jelölik meg ezen, közösségünk szempontjából létfontosságú intézmény központjául.

Minden más, ezt kizáró vagy megkerülő megoldás a Reform Tömörülés számára elfogadhatatlan.

Toró T. Tibor elnök

MAGYARSÁGUNK

Négy kiadásban fogyott el Ádám Sándor nemzettudatot ébresztő és erősítő könyve, mely anyagi hiányában tömegesen nem jutott el sem az anyaországi, sem az erdélyi, felvidéki, délvidéki és kárpátaljai iskolákba. Ötödik kiadása azonban csak akkor lehet, ha belőle nagyobb megrendelés érkezik, vagy bőkezű adakozók ezek megajándékozására vállalkoznak.

Az adakozók neve a következő kiadásban megörökítésre kerül. Legalább 400 példány vásárlása esetén az ajándékozó egész oldalon helyezhet el benne reklámot. A közösségnek ajándékozott könyvek ára pl. a Magyar Csodaszarvas Alapítványon keresztül az adóalapból leírható. (1022 Budapest, Bimbó u. 63.; tel.: 36-1/316-9121. Az alapítvány csekkszámlasszáma: 1040216366910000000. Nagyobb megrendelést és hirdetést a szerző címére kell küldeni: 1142 Budapest, Edison köz 8. Tel.: 36-1/3835-173. A könyv ára 690 Ft, Európában 10 DM, tengerentúl 10 USD; az utóbbi ára várhatóan ennél valamivel kevesebb lesz.

A külföldre telepedettek nyugdíjigényléséről

Sokan évtizedeket dolgoztak a román államnak, becsületes adófizetők voltak, törlesztették társadalombiztosítási és nyugdíj-hozzájárulási kötelezettségeiket, majd amikor úgy hozta a sors, külföldre mentek-menekültek. Ezért egyik „büntetésük” az volt, hogy nem kaphatták nyugdíjukat, ledolgozott évtizedek úsztak, felejtődtek el. A sokféleképpen értékelt és minősített változások után 8 évvel vált végre lehetővé, hogy ezt a jogsérelmet helyrehozzák. Nagyon sokan érdeklődtek telefonon, személyesen, hogy az Amerikába, Ausztráliába, Svédországban és a világ még számtalan országába elvándorolt rokonaiknak most mi a teendőjük.

Egy rövid hírben beszámoltunk már a nyugdíjtörvény módosításáról, arról, hogy a külföldre telepedett román állampolgárok újból igényelhetik nyugdíjuk folyósítását. A témára ezúttal részletesebben térünk vissza, a hivatalos közlönyben megjelent jogszabály szövegét ismertetve. Az 1977/3. számú nyugdíjtörvényt az 1997/86. törvénnyel módosították és egészítették ki. A módosító jogszabály írja elő, hogy a nyugdíjat a jogosultnak vagy a jogosult által megbízott személynek adják át, vagy a jogosult kérésére az általa nyitott folyószámlára fizetik be (a takarékpénztárhoz vagy egy olyan bankhoz, amellyel a munkaügyi minisztériumnak erről szóló megállapodása van). Hasonló módon folyósítják azoknak is a nyugdíját, akik külföldre telepedtek, a megbízott személynek pedig kimondottan a nyugdíj átvételére szóló különleges meghatalmazással kell rendelkeznie. (Bár eltérünk a témától, de a teljesség kedvéért megemlítjük, hogy a 86. törvény másik módosítása arról szól, hogy a nyugdíjak és ehhez kapcsolódó egyéb járandóságok folyósítását felfüggesztik arra az időre, ameddig a nyugdíjas szabadságvesztéses büntetést hajt végre. Az I. fokú rokkantaknak folyósított gondozási díjat felfüggesztik mindaddig, ameddig a beteget társadalmi gondozási intézménybe utalják, a beutalást követő hónaptól kezdve.)

A 86. törvény alkalmazására a Munkaügyi és Társadalomvédelmi Minisztérium szabályozást dolgozott ki, amelyet a 365. kormányhatározattal hagytak jóvá (ez a július 23-i 167. Hivatalos Közlönyben jelent meg). Eszerint azok a román állampolgárok, akiknek külföldre telepedésük miatt felfüggesztették nyugdíjuk folyósítását, ezt most újra történő folyósítás vagy a jogosultság megállapítása esetében) a kérelmet egy megbízott személy is le-

teheti. A nyugdíjogosultság megállapítását a megbízott lakóhelye vagy a jogosult romániai lakása szerint illetékes nyugdíjosztálytól kell kérni. Ebben az esetben a következő iratokat kell benyújtani: kérvény (a nyugdíjosztálytól tegnap kapott felvilágosítás szerint erre nincs típusnyomtatvány), az állampolgárságot bizonyító útlevelemásolat, a munkakönyv eredetiben és fénymásolata (abban az esetben, amikor az országból történő távozásakor ezt nem adták ki, a jogosult utolsó munkahelyéhez vagy a biztosítási okiratok nyilvántartó osztályához kell fordulni, és ezt megteheti a felhatalmazott személy is), egyéb, a nyugdíjazáshoz szükséges okiratok, a jövedelem bizonyítását is beleértve, amely a nyugdíj kiszámítási alapja. Ez utóbbi iratot, a nyugdíjosztály szerint, ugyancsak a kérelmező utolsó munkahelyéről kell beszerezni. Amennyiben a nyugdíjra jogosult elvált vagy újra házasodott, a házassági levélről is kérnek másolatot, a név azonosítása végett. A nyugdíjat a minden szükséges irattal ellátott kérelem iktatása utáni hónap elsejétől folyósítják.

Az újra történő folyósítás esetében is kéri a román állampolgárság bizonyítását, a kérelem mellé pedig csatolni kell, ha lehetséges, egy régi nyugdíjszelvényt, amelyből kitűnik a dosszié száma. Ebben az esetben a nyugdíjat a 86. törvény életbe lépésétől folyósítják (a törvény május 30-án jelent meg a 107. Hivatalos Közlönyben, és ettől a dátumtól is lépett életbe), figyelembe véve az általános elévülési időt, amelyet a kérelem benyújtásától számítanak. Aki tehát a 3 éves elévülési idő után (valamikor 2000-ben) adja be igénylését, már nem kaphatja meg járandóságait a törvény megjelenéséig visszamenőleg.

A nyugdíj kikézésítése a következőképpen történik: a jogosultnak romániai lakhelyén, vagy a takarékpénztárnál, illetve más banknál nyitott folyószámlára; a különleges felhatalmazással rendelkező megbízott esetén ugyancsak folyószámlán keresztül történik a kifizetés. A különleges felhatalmazást a hazai közjegyzőségek vagy a romániai nagykövetségek és konzulátusok adják ki, és ennek a következőket kell tartalmaznia: a nyugdíjra jogosult, valamint a felhatalmazott személy összes adatait (név, születési és lakhely, előbbi állampolgársága, személyi igazolvány), valamint a felhatalmazás célját (a dosszié összeállítása, folyószámla nyitás, a nyugdíj átvétele, számlakivonat aláírása), végül a megjegyzést, hogy a megbízottnak a jogosulttal egyenlő kötelezettségei vannak, azt is beleértve, hogy a nyugdíjjal összefüggő bármilyen változás esetén időben értesítse a nyugdíjosztályt.

A rokkantnyugdíjat a romániai lakhelyű személyek esetében alkalmazott eljárás szerint állapítják meg. Ha az ebben a helyzetben levő személy nem jelenik meg az orvosi felülvizsgálaton, a következő hónaptól felfüggesztik a nyugdíját. Egészségi állapotának romlása esetén ezt bizonyító orvosi papírt kell küldeni, amelynek alapján új felülvizsgálási dátumot határoznak meg.

Az utódlási nyugdíjknál a törvényes eltartó esetén alkalmazott jogrendszer érvényesítik. (Ha valaki olyan országba telepedik, amellyel Románia megállapodást kötött a társadalombiztosítás terén, csak ezeket a megállapodásokat veszik alapul a nyugdíjak megállapításánál.)

Erdély Honlap

címmel új, non-profit internet magazin született. A négy nyelvű lap új szemlélettel próbálja politikamentesen megismertetni a világgal ezt az országrészt. Az Erdély Honlap (EHO) igyekszik naprakész információkat adni erdélyi kulturális eseményekről, kiállításokról, színházi bemutatókról, tanulmányi lehetőségekről, pályázatokról, de szeretne segítséget nyújtani romániai magyar íróknak (FAGYÖNGY irodalmi rovat), képzőművészeknek (KÉP-ZŐ képzőművészeti rovat), zenészeknek (KOTTA zenei rovat) internetes publikációkra. A Városnéző rovatban minden jelentősebb erdélyi városról találunk ismertetőt. A Hitvilág oldalakon a lap igyekszik teret adni az erdélyi felekezeteknek is. Az érdeklődők feliratkozhatnak az EHO Társalgó listájára. A szerkesztő a naprakészesség érdekében várja a fenti témákban együttműködni és segíteni kész érdeklődők jelentkezését az alábbi címre: KabiNET H-1462 Budapest Pf. 685 (E-mail cím: Sztta (btkstud.jpte.hu) Az EHO-t a következő internet címen lehet elérni: <http://sophia.jpte.hu/erdely>.

Szűcs Tamás

Osztály egy gyermeknek...

Omlik az októberi fény, csendes a ditrói iskola udvara. Délutánra jár az idő. Petres Lajos igazgató épp indulna haza, amikor bekopogok. Tud jövetelem céljáról, készségesen vezet az udvar hátsó részén labdázókhoz.

Néhány percig Anton Mihai Cosmin, az egyedüli román elsős egyedül marad labdájával. Tanító bácsija, Adam Emilian ugyanis velem beszélget. A Bákó megyei Glävänesti-ből érkezett a tanító. Negyven év körüli fia-

talos megjelenésű, első fokozattal és 20 év régiséggel rendelkezik.

– Nagyon jól érzem itt magam – mondja. Ebben a külön bejáratú osztályban délután tartom órám, 13 és 17 óra között. A gyermekkel is szerencsém van, nagyon igyekvő és értelmes fiúcska.

A táblán az előző írásóráról megmaradt jelek fehérlenek: egy kisfiút a betűk világába kalauzoló fehér jelek.

Gyergyóditróban először a húszas és a harmincas években kötelezték a román nyelvű osztályok megjelenését. 1990 óta az idén kérte egy szülő, a helyi órs egyik altisztje, hogy fia számára indítsanak román osztályt. A véletlen úgy hozta – meséli a tanító, hogy látogatába jöttem hozzájuk, hiszen unokatestvérek vagyunk. Panaszolta gondját, hogy fia nem tud magyarul és magyar iskolába kell járnia. Nekem is jól jött e munkalehetőség.

A megyei tanügyi osztályon Kardalus tanfelügyelő úr azt mondta, hogy engedély nélkül nem taníthatok. Most is várjuk az engedélyt, pedig október 20-át írunk.

Voltak-e gondjaim a itteniekkel? Nem. Nagyon udvariasak és készségesek voltak, bár ma is furcsállom, hogy miért nem jelentették – ahogy szokás – már április folyamán, hogy itt szükség van román osztályra?

A könyvekkel a gyergyószentmiklósi Szent Miklós román középiskolából láttak el, onnan minden más segítséget is azonnal megkapok. M(ndru tanfelügyelő is minden segítséget megígért, mégis Costea főtanfelügyelő-helyettes személyesen kellett leutazzon Ditróba, hogy indulhasson ez az osztály.

Az értelmes tekintetű kisfiú kipirult arccal veszi tudomásul, hogy vége a szünetnek. Indulnak tanítójával, illetve bácsikájával, hogy tovább lépkedjenek a tudás ösvényein, beljebb és beljebb a betűk rengetegébe.

Elgondolkodva néztem ezt az őszinte idillikus képet. Örömmel nyugtázom, hogy lám egy család egyik legfontosabb gondja miként oldódhatott meg.

Amikor Petres Lajos vele közölte, hogy még semmi híre nincs, csak legyintett elszántan: bírja ő még fizetés nélkül!

A tréfás ditróiak úgy gondolják, azért nyitottak a rendőri gyerekeknek külön osztályt, hogy mindig első tanuló lehessen.

Ez a gyermek a világ bármelyik iskolájában megállná a helyét! Petres Lajos még az irodájában van.

– Valóban járt itt a rendőri júliusban, hogy bejelentse igényét. Azt mondtam, jöjjön augusztus végén vissza, akkor többet mondhatok. Szeptember 9-én íratta be végül a fiát. A fiúcska áprilisban talán még Ditróban

„...Amit erő vagy hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszaadhatják. De amiről a nemzet féle a szenvedésektől, önként lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges...”
(Deák Ferenc)

sem volt, miként jelenthettem volna a tanfelügyelősnél az igényt a román osztályra?

Autóbusból nézem az aranylő tájat. Gyönyörű az ősz. Mezőségi megszüntetett magyar iskolákra gondolok, csángóföldi emlékekben élő magyar iskolákra. Székelyföldön anyagi okokból megszüntetett magyar nyelvű osztályokra gondolok. Például a szárhegyi felszegi iskolára, ahol nem volt negyvennél több magyar gyermek, járhatnak hát a központi iskolába. Az egy román gyermek és tanítója számára van pénz. Jó az az iskola. Ditróban szintén anyagi megfontolásból szüntették be a napközi otthont 32 gyermek helyett 18 iratkozott csak oda. Háromkútról bentlakásba kényszerül a magyar gyermek. Székelyföld bármely településén azonnal osztály nyíthat a román gyermek számára, ha igény van rá.

A másodrangú állampolgár sérelmei pedig feszegetik a lelket. Hogy is van? A magyarelles hangulatkeltés miatt hallgat ezokról az esetekről? Csak a románnak jár az anyanyelv védelme hazánkban? Mert erről van szó elsősorban, bár az előbbre látók mást is emlegetnek.

A békés RMDSz-kongresszuson a gyergyói küldöttek – Dézsi Zoltán kivételével (ő nem volt jelen a megfogalmazásnál) indítványt nyújtottak be. Ki hallott megvitatójáról? Csak suttognak róla az emberek. Mert amit nem vitatnak meg, még nem biztos, hogy nincs. Abban többek között arról volt szó, hogy a törvény, ami érvényes a román gyerekekre, legyen érvényes a szórványban élő magyar tanulóakra is. Miért véres kard végighordozása ez? Végül is, mikor mondhatjuk el, amiről mindenki beszél? Hol? Kinek? Miért sértünk jogköveteléseinkkel, ha nem mások ellen, de magunkért emelünk szót?...

Bajna György, Hargita Népe

Veszélyben egy magyar első osztály!

A demográfiai mélypont miatt, amely a forradalom utáni, a terhesség-megszakítással kapcsolatos liberális tör-

vénykezés eredménye, az idén veszélyeztetett helyzetbe kerültek a szórványvidékek magyar első osztályai (a helyzet egyébként a román nyelvű oktatásban sem rózsásabb!). Megszűnés fenyegeti a temesvári Bartók Béla Líceumban működő két párhuzamos első osztály egyikét is: az előzetes becslések szerint jó, ha 20-25 potenciális elsős van, ami aligha lesz elegendő két párhuzamos első osztály beindításához.

– A törvényes előírások azt mondják, hogy első osztály elindításához legkevesebb 10 gyermek szükséges és nem lehetnek többen, mint 25-en. Ha 25-nél csak eggyel is több gyermekünk lesz, megpróbáljuk az osztályt kettéosztani! Sajnos, féltő, hogy a minisztériumban meghirdetett takarékosági intézkedések miatt ez nehézségbe fog ütközni – nyilatkozta az RMSZ tudósítójának Halász Ferenc, a Bartók Béla Líceum igazgatója. – Ami a gyermekszámot illeti, igaz ugyan, hogy demográfiai hullámvölgyben vagyunk, de magyar gyerek azért elegendő lenne. Sajnos, személyes megkeresésünk ellenére, sok szülő nem akarja magyar iskolába íratni a gyermekét. Nyugodt lelkiismerettel állíthatom, hogy legalábbis ami az elemi szintű oktatás minőségét illeti, iskolánk állja a versenyt a város bármelyik elemi iskolájával!

Szeptember 3-ig mindössze hat gyermeket írtattak be a Bartók Béla Líceum első osztályába. Az egyik jövendőbeli tanítónő, Molnár Ágnes becslése szerint 31-32 gyermek kellene ahhoz, hogy reális esélye legyen két osztály elindításához ...

Nem sokkal rózsásabb helyzet állt elő a 10-es számú óvodában, ahol az évek óta – a szülők közmegegyezésére – működő Bold Margitnak mennie kell, mert nem rendelkezik megfelelő képesítéssel, és a helyét a törvényes előírásoknak megfelelően a kihelyezett Gál Zsuzsanna foglalta el. A szülők azzal fenyegetőznek, ha nem marad a régi óvó néni, ők román óvodába íratják a gyermeküket. Ezzel csak azt érik el, hogy gyerekhiány miatt megszűnik egy magyar óvodai csoport.

Az egyetlen, amiben reménykedhetünk, hogy mindkét esetben a beiratkozás hajrájában mégis összejön a szükséges gyermeklétszám.

Pataki Zoltán Romániai Magyar Szó

ERDÉLYI
MAGYARSÁG

H - 1116 Budapest
Sopron utca 64. II. em.

ADOMÁNYOK

BELFÖLD

Dr. Andrásföszky Barna, Mosdós	500.-Ft.
Dr. Bertha Csilla, Debrecen	2000.-Ft.
Czakó Julianna, Bp.	5000.-Ft.
Kardos Benjamin, Bp.	500.-Ft.
Kiss Székely Zoltán, Bp.	1000.-Ft.
Ludwigh Gyuláné, Bp.	2000.-Ft.
Nagy Miklós, Bp.	6000.- Ft.
Nagy Tibor, Bp.	500.- Ft.
Nyíri Fereenc, Bp.	1000.- Ft.
Orbán József, Miskolc	5000.-Ft.
Dr. Petrassy Miklós, Tatabánya	1000.- Ft.
Dr. Petheó Károly, Bp.	5000.- Ft.
Placsintár András, Bp.	5000.-Ft.
Dr. Pruzsinszky Sándor, Göd	3000.- Ft.
Dr. Sándor Imre, Komló	1000.- Ft.
Szamosi Elemér, Budapest	2000.- Ft.
Szász Géza, Bp.	1000.- Ft.
Török Tamás, Kecskemét	700.- Ft.

KÜLFÖLD

Dr. Vassakou Kuttlik Beáta Katalin, Görögország	200 USD
Péterffy Gyöngyi, USA	30 USD

**Minden kedves
Olvasónknak
boldog új évet kíván
az Erdélyi Magyarság
Szerkesztősége
és Az Erdélyi Magyarságért
Alapítvány**

Fizessen elő az **ERDÉLYI MAGYARSÁG**-ra és ajánlja barátainak, ismerőseinek is!

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem az **ERDÉLYI MAGYARSÁG** politikai és művelődési szemlét ..... példányban.

Megrendelő neve: .....

Címe: .....

Az előfizetés díja egy évre

belföldre	1000 Ft.
szomszédos országokba	1200 Ft
nyugati előfizetés légipostai díjjal	20 USD

vagy ennek megfelelő valuta.

A megrendelőlapot kérjük az alapítvány címére: **Az Erdélyi Magyarságért Alapítvány, 1116 Budapest, Sopron u. 64.** számra küldeni. Üzenetregisztráláskor keresztül is kérhető befizetési csekk! (tel.: 206-10-40; fax: 206-21-15)
(Azok a támogatóink akik támogatásukról adó (APEH) igazolást kérnek, kérjük a jövőben - az APEH rendelete értelmében - közölnék vagy adószámukat, vagy e helyett születési helyük és idejük mellett anyjuk nevét is, mert csak ezek birtokában adhatjuk ki az igazolást!)

Az Erdélyi Magyarság külföldi képviseletei:

Amerikai Egyesült Államok:

Maria Orbán-Bihary
402 East 65th street 2B
New York, NY. 10021
Tel.: (1)212-744-7946
Fax: (1)212-744-0614

Ausztrália:

Jed Productions, Józsa Erika
Cím: 22 Marinelle Street Manly Vale
2093 Australia
Tel./fax: 612-9907-6151

Ausztria:

Bank Austria
Bankleitzahl 12000
Konto-Nr.: 243-190-514/01

Argentina:

Dr. Theész János
Julian Alvarez 1792
1414 Buenos Aires
Tel.: 89-3535

Belgium:

Sass István
Place des Verriers 14/102, 4100
Serraing
Tel.: 41-36-72-46
Konto Nr. CGER 001120993836

Dánia:

Dansk-Ungarsk Seiskab,
Hortensiavej 12. 1857 Frederiksberg C

Hollandia:

K. A. Pehlig-Stubnya,
Muzenlaan 5, 2353 KB. Leiderdorp,
Postabank No. 653 557
Tel.: 07/89-03-31

Izrael:

Páll Tibor
Street Puah 6 A/5
35311 Haifa
Tel.: 528780

Kanada:

Kate Karácsony, Pannonia Books Ltd.
P. O. Box 1017 Postal Station „B”
Toronto, Ont. M5T 2T8
Tel./Fax: (416)5353-963

Nagy-Britannia:

Klára Morvai, Hungarian Book Agency
P. O. BOX 1956
Durham DH1 2GA
Tel.: 00 44-191-272-2446
Fax: 00 44-191-368-4198

Olaszország:

Maria Toth Pittaluga
Mellbodes 41.09045 Flumini (CA)
c/c N 15853 096
Tel.: 70-830-309

Svájc:

Anikó Parragi
8049 Zürich, Imbisbühl Str. 132.
Tel.: 41/1/341-88-69
Zürcher Kantonalbank
Kto. Nr. 1118-0298.950 Zürich

Svédország:

János Járny
Fagotgr. 5/B, 223 68 Lund,
Tel.: 14-70-81
Postgiro: 6310 106-7

Azokban a – főleg európai – országokban ahol nincs lapunknak képviselője, olvasóink előfizetésüket akár címünkre postázott csekkel, akár **money orderrel** rendezhetik, de küldhetnek postai „COUPON” is. Amennyiben magyarországi ismerőseiken keresztül akarnak előfizetni, úgy kérésre (akár üzenetregisztráláskor keresztül is) csekket küldünk.

tanárok nyelvvizsgálója, majd kicserélésük román oktatókkal. Ez a folyamat, mely a Ceausescu-korszakban elkezdődött, most ismét kibontakozóban van.

A román kormányzat most is a szokásos bolsevik-goebbelsi taktikáját folytatja. Bedob egy hírt, s ekkor mindenki (legalább is aki nem gondolkozik) boldog mint disznó a kukoricásban. Amikor nyilvánvalóvá válik hazugságuk, azt mindenki örömmel elfelejti, s az újólag bedobott ismételt nyilvánvaló hazugság hatására kezd el mindenki újonnan lihegni a boldogságtól. Sajnos a jelenlegi magyar kormányzat nemcsak egy üres „alapszerződés” megkötésével – amely a román felet semmire nem kötelezi, tehát a nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségei teljesítésére sem, s mintegy felmenti az Európa Tanács által előírt döntések alól – lehetővé teszi, hogy a jelen román kormányzat minden kártérítés nélkül bitorolja továbbra is az egykori magyar egyházi és magánjavakat. Sőt a jelen magyar kormányzat „szélsőségesnek” minősít minden olyan politikai és jogi megnyilatkozást, mely visszaköveteli a törvénytelenül elkobzott javakat és Romániát a nemzetközi szerződések betartására kívánja kötelezni. Az RMDSZ pedig résztvállalva a kormányban csak igen erős hangfogóval mer fellépni a jogérvényesítés érdekében. Tehát visszatért az 1945-1949 közötti szindróma: az RMDSZ fékezi a magyar jogköveteléseket azzal az ürüggyel, hogy ne nehezítsék a kormány helyzetét. Ennek következménye az utolsó történelmi helyzet elmulasztása, hogy Románia a NATO-ba és az EU-ba bejutás előtt adja vissza a magyar egyházi és intézményi vagyonokat, hogy megteremthető legyen az önálló magyar kulturális-társadalmi-gazdasági intézményrendszer, mely a két világháború között – ha korlátozottan is – de működött a királyi Romániában – és ezzel akadályozza az utolsó lehetőséget is, hogy a romániai magyar nemzetközösség visszakapja azt a jogos tulajdonát, amelytől a román kommunista diktatúra erőszakkal megfosztotta.

Mert megjósolható: mihelyt Románia bejutott a NATO-ba és az Európai Unióba, elég egy kormányváltás, egy új koalíció, hogy elseperje, betiltsa magát az RMDSZ-t, megfossa a politikai képvisellettől az egész romániai magyarságot, visszavonhatatlanná tegye a teljes magyar egyházi és intézményi vagyon eltulajdonítását. Az un. román nemzeti pártok ezt nyíltan meg is fogalmazzák. Most éppen azért indult meg a támadás a két székely többségű megye ellen, hogy az ott még meglévő javak (erdők, földek, iskolák) nehogy visszakerüljenek magyar tulajdonba.

Ma Románia előtt szinte elképzelhetetlen nehézségek tornyosulnak! Az összeomlás szélén álló ipari termelés, a növekvő munkanélküliség, a hihetetlen mértékű elszegényedés, a katasztrófális környezetvédelem, és nem utolsósorban a cigánykérdés miatt felmérhetetlen nagyságú és következményűek a gondok.

Többek között ezek miatt is *okos, határozott akaratérvényesítéssel igenis eredményt lehet elérni!*

ATZÉL FERENC

KÖTELES PÁL LEVELÉT MEGÍRTA...

Hat éve halt meg lapunk alapító főszerkesztője Köteles Pál. Ezzel a levéllel tisztelgünk előtte.

Göncz Árpád író

Magyar Írók Szövetségének elnöke
Budapest
Bajza u. 18.

Kedves Barátom!

Megkaptam március 22-i leveledet és a csatolt felhívást. Örömmre szolgált volna, ha olyan levelet küldhettünk volna szerte a világba, amely a magyar nemzet valóságos helyzetét elemezte volna, s amely a tennivalókat tárta volna a világ elé. Hallatlanul sajnálom, hogy épp Neked (akit nemcsak nagyrabecsülök, de szeretek is) azt kell írnom, hogy a levél tartalmával nem értek egyet. Két ok miatt:

1. Azt a tragédiát, aminek az erdélyi magyarság a részese, kizárólag a Ceausescu rezsim nyakába próbálják varrni, holott ez nem így van, ezt ma már az általános iskolás gyerek is tudja.

2. Senkinek nincs joga kijelenteni, hogy a határokat nem akarja megváltoztatni (**ha jól tudom nem az Írószövetség nevében eljárók tulajdona Erdély**) főleg hogy a román hivatalos politika is Besszarábia Romániához csatolásán fáradozik. *A maximum ami elfogadható, hogy ez ügyben nem nyilatkozunk.*

Tekintettel arra, hogy az a körlevél az Írószövetség kezdeményezésére „kikerült” a világba, s lévén, hogy ezt ártalmasnak tartom:

Ezennel bejelentem, hogy a mai nappal kilépek a Magyar Írók Szövetségéből. A továbbiakban semmilyen kapcsolatot nem kívánok ápolni a szervezettel s Alapszabályát – természetes módon – rám nézve nem tartom kötelezőnek. Remélem, hogy ez a lépésem nem befolyásolja magánkapcsolatunkat.

Budapest, 1990. március 29.

Barátsággal üdvözöl:
Köteles Pál

Göncz Árpád író
Magyar Írók Szövetségének elnöke

Bp.
Bajza u. 18.
1062

Kedves Barátom!
Március 22-i
leveledet és a csatolt fel-
hívást. Örömmre szolgált
volna, ha olyan levelet ad-

(Ez a jelölés a magyar nyelvű szövegben a "szöveg" szóval egyenértékű, és a "szöveg" szóval egyenértékű, és a "szöveg" szóval egyenértékű.)

2.
 Sajnos, hogy epp nekem ~~ket~~
 (Ez a nyelvcsodás nyelvtudomány-
 ló, de nekem is) azt kell
 írni, hogy a levelet tartal-
 móval nem értem egyet.

Vét ez miatt:

1) Azt a fraportot, amirel
 az endéji nyelvszaj a nyelvse,
 a bifotó és a Csehszlovákia
 nyelvészeti protokollai vannak,
 tehát a nyelv ~~szaj~~ és a
 azt me nem a ~~szaj~~
 általános is lehet ezek és
 tudják.

2) Kezintek minem jafe
~~azt~~ kezeleteni, hogy a ható
 nyelvcsodás nyelvcsodás nyelvcsodás
~~volt a nyelvcsodás nyelvcsodás nyelvcsodás~~
 nyelvcsodás nyelvcsodás nyelvcsodás
 a Bannarobla Románia az